

ENCHIRIDION
ETHICUM,

Præcipua

MORALIS PHILOSOPHIÆ

RUDIMENTA

complectens,

Illustrata ut plurimum Veterum Mo-
numentis, & ad Probitatem vitæ
perpetuò accommodata.

Per HENRICUM MORUM
Cantabrigiensem.

CICERO Tusc. Quæst.

*O vita Philosophia dux! O Virtutum indagatrix, ex-
pultrixque vitiorum! Unus dies bene & ex præceptis
tuis actus peccanti Immortalitati est anteponendus.*

L O N D I N I,

Excudebat J. Fleisher, venale autem habe-
tur apud Guilielmum Morden Bibliopolam
Cantabrigiensem. MDC LXVIII.

Perlegi Librum hunc cui Titulus est
[*Enchiridion Ethicum,*] in quo ni-
hil reperio quo minus Imprimatur.

Ex Aedibus Lamb.
Jnn. 15. 1667.

Tho. Cooke, Reverendissimo
in Christo Patri & Domi-
no, D^{no} *Gilberto Archiep^o*
Cant. Sacell. Dom.

ENCHIRIDION
ETHICUM,

Præcipua
MORALIS PHILOSOPHIÆ
RUDIMENTA
complectens,

Illustrata ut plurimum Veterum Mo-
numentis, & ad Probitatem vitæ
perpetuò accommodata.

Per HENRICUM MORUM
Cantabrigiensem.

CICERO Tusc. Quæst.
*O vita Philosophia dux! O Virtutum indagatrix, ex-
pultrixque vitiorum! Unus dies bene & ex præceptis
tuis ætus peccanti Immortalitati est anteponendus.*

L O N D I N I,
Excudebat J. Flesher, venale autem habe-
tur apud Guilielmum Morden Bibliopolam
Cantabrigiensem. MDC LX VIII.

AND
ETHICS

Principles

of Ethics

and

Principles

of Ethics

and

Principles

of Ethics

and

Principles

of Ethics

and

Principles

of Ethics

Bel

UM

Ad Lectorem.

NON est quoddā diu te morer, amice
Lector, praefandi causā; quan-
quam iterum te prorsus insaluta-
tum praeterire non debeo, nisi eti-
am tum, cū de Moribus scribo,
ipse malē moratus videri velim. Quod igitur in
plerisque meis scriptis feci, ut intelligat utique
Lector quae Occasio, quis Scopus, quaeque tandem
Ratio scribendorum singulorum fuerit, idem in
praesenti hoc opusculo breviter faciendum putavi.

Quāvis invito & reluctanti animo hoc quicquid
est operis aggressus sum, ipsi nōrunt qui me ad
illud aggrediendum tantā contentione stimulā-
runt. Multa enim obstabant quō minū vel ve-
hementissimis saepiūque iteratis illorum efflagita-
tionibus me passus sim vinci. Unum, Quod is
sum qui non multum tribuere solebam huiusmodi
aridis & strigosis Moralis Philosophiae Syste-
matis, quae meris Definitionum & Divisionum
perplexas contra solidum Vitium ac Turpitudinem
preliari pertendunt. Vitium enim Virtute solā
debellandum putabam; Virtutem autem veram
vivāque doceri non posse, sed per Fidem in De-
um ex Deo vivo vivisque illius Oraculis esse hau-
riendam.

Ad Lectorem.

riendam. Divinum enim quendam sensum subesse oportere, quem qui habet & fovet, nec eum sciens volensque violat aut vulnerat, quid in quaque re honestum sit vel turpe quasi sua sponte tandem facile dijudicaturum: Qui vero hoc sensu destituitur, quantumvis instructissimus sit omnimodis Virtutum Distributionibus & Definitionibus, eum nunquam tamen ad veram Virtutem perventurum, neque cum nondum seipsum exuerit, nosciturum quid sit vera Virtus, nec fortasse crediturum quod quicquam omnino sit præter inane nomen. Quo monstrorum genere (proh dolor!) hæc ætate omnia ferè loca opplentur.

Alterum erat, Quod amantissimis quibusdam studiis tempus animumque recens addixeram, à quibus me tam repente avelli admodum ægrè ferebam; præsertim cum post labefactatas & arefactas vires ex nuperis quibusdam laboribus, iisque paulo solito ferventioribus, hærum novarum speculationum leni roscidæque aurâ mirificè me recreari persentiscerem & permulceri.

Postremum, Quod supervacaneam fore putabam hanc operam, cum Vir quidam, prout ipsi nòrunt, præstantissimus doctissimusque absolutissimum Opus Ethicum de primaria illa Quæstione circa immutabiles Boni Malique rationes jam meditaretur; quod brevi in lucem proditurum me sperare dicebami. Hæc ego adversus ipsos urgebam
sinceræ.

Illi.

Ad Lectorem.

Illi verò contrà Maximi fore momenti respondēbant, ut nunc sunt tempora, si quis istiusmodi Rudimenta Ethica concinnaret tam luculento ordine disposita & deducta, ut omnium Præceptorum ratio cuiusvis facile pateretur: Hoc enim esse præsentis seculi ingenium, ut Causas rerum omnium reposcant, Mentēque humanam ad nihil obligari contendant præterquam Rectam Rationem. Huiusmodi Opus tam affabre confectum magnopere oblectaturum probos, Divinosque illos animi sensus, quibus fortè desunt, feliciter ingeneraturum.

Amœniora illa porrò studia quod attinet, deponi ea posse ad tempus, & postmodum resumī: nec privatæ cuiusvis voluptati utilitatem publicam posthaberi debere.

Quantum denique ad præstantissimi illius Viri Læcubrationes; quamvis sat scirent accuratissimas eas fore & amplissimas, incertum tamen esse, propter multifaria illius negotia, quando finiendæ, quando mandandæ sint Typis: Sed & uno ferè illo Argumento paulò suprà nominato circumscribi. Se verò Systema Ethicum desiderare; nec tamen justum Volumen, sed Enchiridium potiùs, librum parvum, portatilem, & Tyronibus erudiendis non inidoneum.

Ad hunc ferè sensum multa ultro citròque discernimus. Quibus tamen tunc temporis me

Ad Lectorem.

nullatenus victum per sensi nec vulneratum; optimoque jure factum iri putabam, si nullo prætenu ab eis studiis revocari me paterer ex quibus tantam voluptatem percipiebam, virēque animi juxta ac corporis eis indulgendo tam mirifice recreari sentiebam & refici. Nec credibile tunc existimabam me ullis machinis hoc posse dimoveri loco. Cum tamen die postero (En humanorum consiliorum incertitudinem!) multo manē post somnum in lecto jacens, harūque rerum memoriam apud meipsum recolens, idem ego qui pridie externa illa jacula tam fortiter repuli, internis conscientiae aculeis confossus statim succumbo. Hoc enim inter alia acriter animum momordit atque ulsit meum; Quod nisi nunc, cum tanto voluptatis impetu alio rapior, me ad opus hoc (in quo spes saltem aliqua publici commodi effulget) continuo accingerem, certus esse non possem quin ad omnes illos quos hactenus in scribendo exantlavi labores Jucundi potius ratio quam Honesti me perpetuo instigasset, nec tam veræ Virtutis fructus essent quam scripturientis cujusdam Caecoethis effectus. Aded ut illud ipsum quod me antè revocabat maxime, nunc violentissime omnium impelleret ad præsens hoc opus suscipiendum. Quoque ingratus videbatur, eo obstinatius aggressus sum, ut plantus mihi ipsi de propria mea sinceritate constaret.

Verum

Ad Lectorem.

Verum enimvero, ut ingennè fatear quod res est, postquam semel totius operis ambitum animo meo delineaveram, (quod brevissimo feci spatio) partemque illius absolveram, adeò mihi arridere atque adblandiri incipiebat Institutum, ut, quamquam quædam accidebant in medio cursu quæ aliàs me violenter retrahere potuissent, non possem tamen tunc desistere ab Incepto, nec à calamo manum abstinere, donec inchoatum Opus finirem. Et, ut nihil dissimulem, hoc etiam currenti calcar addidit, quòd putabam minimè dedecere hominem qui primis & potissimis Naturalis cujusdam Theologiæ fundamentis jaciendis operam tam gnauiter impenderam, demonstrando utique Deum existere, Animamque humanam esse immortalem, etiam tertiam hanc partem de Vita atque Moribus hisce jactis Fundamentis superstruere. Hæc fuit Occasio.

Scopus autem, non Scribentis, (is enim est quem dixi, propriæ scilicet conscientiæ pensum ut absolvam) sed ipsius Scripti, idem est qui debet esse omnium Scriptorum Ethicorum, Humana nimirum Vitæ emendatio. In eo enim errore plerique versari videntur, ut Systemata Ethica ad inutiles tantummodo Quæstionculas ventilandas constitui debere arbitrentur, Moralemque disciplinam (quod ait Cicero) Ostentationem Scientiæ, non Legem Vitæ, putent. Cùm ta-

men

Ad Lectorem.

men verus ac genuinus Scopus Moralis Philosophiæ sit, ut ex illius Præceptorum lectione & meditatione Animus humanus amore Virtutis inflammetur, ut ad Virtutem perpetuò anhelet, ut Virtutem denique assequatur, cùmque ipsa Virtute veram ac solidam Felicitatem.

Ex hoc fonte igitur, quod ultimo loca occurrit, petenda est tota hujus Scripti ratio. Per Rationem enim non intelligo Methodum sive Syntheticam, sive Analyticam, sed totius Operis Formam atque Ingenium, quod ita comparatum spero, ut felicius & certius dictum scopum attingat quam pleraque alia hujus generis Scripta. Quanquam quod ad illam propriè dictam Methodum attinet, nullatenus eam neglexi, tametsi tam severiter & restrictè ea in re me habendum non putavi. Semper tamen, quoad meminì, quod clarior est præcedit, quòdque obscurius sequitur. Quod unum omnium ferè Methodorum summam in se complectitur.

Quòd autem non omnia corrali & congeffi quæ ad Systematis Ethici integritatem videri poterant pertinere, in eo Prudentiæ indulgum est, cùm hac compendiariâ ratione me citius finem assecuturum sperarem, quàm si hisce efficacissimis maximeque necessariis documentis etiam ea quæ minus sunt efficacia accumulâssem. Itaque ea ferè selegi quæ aliquem calorem in se habent atque
stimulum.

Ad Lectorem.

stimulum ad Virtutem. Quem certè illa habent maximè quæ ex intimo vivòque animi nostri sensu & experientia depromimus, non quæ ad alienorum Scriptorum exemplum excudimus externâ quadam arte atque imitatione. Qualia perpauca hic occurrunt præterquam Carteliana illa de Passionibus, * quas ex professo. * Lib. I. cap. 6. ad mentem Cartesii perpetuò ferè definitio pariter & distribuo. Caterum ea Ethicæ pars purè speculativa est, ità ut nihil hinc damni summo nostro scopo possit accidere.

Quamquam verò hic proprios animi mei sensus intimasque Emanationes quàm maximè describere statuebam; nè quid tamen ipsis vel ornamenti vel autoritatis deesset, non solum verba, sed & sententias Veterum, in locupletius rei testimonium, frequentissimè adhibui; ut inde planius constaret, in hac scribendi libertate me extra cancellos non transiisse, nec tam innovasse quicquam in Morali Philosophia, quàm puram illam atque antiquam quasi postliminiò revocasse.

Siquis verò fortè me cumulatiùs hoc fecisse & copiosiùs contendat quàm opus erat, equidem non multum renitor. Fateor enim me omnem pressitasse occasionem exponendi ante oculos Christiani Orbis sanctum illum Virtutis sensum, qui etiam Ethnicorum animis tam altè insedit, quemque

Ad Lectorem.

quæque per divinas illas voces atque sententias
quas literis mandarunt tam luculentè testati
sunt, ut merito nos Christianos pudeat, è nobis
tam paucos esse qui aut tam justè vivere depre-
hendimur, aut tam sapidè loqui; quinimò eousque
cæcitiis, ut Virtutis tum rem tum nomen, quasi
datâ operâ, proculcemus & aspernemur tanquam
vile quiddam & profanum, Barbarisque Genti-
bus relinquendum. In quo tamen non tam Na-
tionibus exteris insultamus, quàm crassam no-
stram ostentamus ignorantiam.

Est enim vera Virtus Divinæ quædam Na-
turæ participatio. Unde & præcipua Christi-
anæ Religionis pars est jure merito existimanda.
Quanquam enim nominibus differunt tria illa
quæ toties in sermone hominum occurrunt, Vir-
tus, Gratia, & Divina (quæ dicitur) Vita;
si quis tamen in ea penitus introspexerit, re
prorsus reperiet idem. Vocari verò hanc Animi
perfectionem Dei vitam quatenus viva illius in
nobis imago est, non levis & superficialia Vir-
tutis notio & imaginatio, sed solidus potius
pervicaxque rerum pulcherrimarum sensus &
complexus: Gratiam autem, quatenus gratuitum
Dei donum est: Virtutem denique, ut quæ vis
quædam Animi est quâ Passionibus corporeis ita
dominamur, ut in re quaque constanter prose-
quamur quod absolute optimum est, quemadmo-
dum.

Ad Lectorem.

*dum eam in subsequenti Tractatu definivimus.
Quod sanè monuisse operæ pretium censebam, ut
fædo ac pernicioso quorundam errori hîc occur-
rerem, qui exsulante Probitate, Divinam tamen
Vitam domi se putant posse retinere, & sub præ-
textu Gratiæ Virtutem ejiciunt forâs.*

Datum è Museo, pridie
K. Maii, Anno Salutis
MDCLXVII.

H. M.

Librorum

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE
BUREAU OF PLANT INDUSTRY
WASHINGTON, D.C. 20250

2

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE
BUREAU OF PLANT INDUSTRY
WASHINGTON, D.C. 20250

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE
BUREAU OF PLANT INDUSTRY
WASHINGTON, D.C. 20250

Librorum CAPITA sive ARGUMENTA.

LIBRI PRIMI

CAP.

I. <i>Q</i> uid Ethica.	Pag. 1.
II. De Partibus Ethicæ, deque Beatitudine.	3
III. De Virtute in genere, deque Recta Ratione.	9
IV. Noemata quedam sive Principia Intellectualia, in quæ omnis ferè Ratio moralis resolvitur.	17
V. De Passionibus in genere.	29
VI. De Passionibus in specie propriè dictis.	37
VII. De Passionum Usu & Interpretatione.	47
VIII. De reliquis Passionibus, sive Impressionibus Corporis.	71

LIBRI SECUNDI

CAP.

I. De Virtutum Primitivarum numero.	79
II. De prima Virtute Primitiva, Prudentia.	84
III. De reliquis duabus Primitivis Virtutibus, Sinceritate & Patientia.	89
IV. De prima trium Principalium Virtutum Deri- vatarum, Justitia, idque in genere.	96
V. De Pietate.	100
VI. De Probitate, sive de Justitia propriè dicta.	106
VII. De reliquis duabus Principalibus Virtutibus Derivativis, Fortitudine & Temperantia.	111
VIII. De	

Librorum Capita five Argumenta.

- VIII. De Virtutibus Reductitiis. 115
IX. De Mediocritate illa in qua Virtus consistit,
dèque vera hujus Mediocritatis mensura. 126
X. De Bonis externis. 138

LIBRI TERTII

CAP.

- I. De Libero Arbitrio. 149
II. Objectiones duæ præcipuæ contra Liberum Ar-
bitrium proponuntur, & diluuntur. 156
III. Theoremata acquirendis Virtutibus in genere
inservientia. 164
IV. Quæ Virtutum Primitivarum acquisitioni in-
serviunt. 179
V. De tribus Virtutibus principalibus Derivativis
acquirendis. 183
VI. De Virtutibus Reductitiis acquirendis; pri-
mòque de eis quæ reducuntur ad Justitiam. 191
VII. De Virtutum acquisitione quæ ad Fortitudi-
nem reducuntur. 197
VIII. De acquisitione earum Virtutum quæ redu-
cuntur ad Temperantiam, dèque Divini A-
moris excitatione. 200
IX. De acquisitione Bonorum externorum. 206
X. De Bono illo Externo Summo Æternòque, ad
mentem Philosophorum. 218

EN.

ENCHIRIDION ETHICUM.

CAP. I.

Quid Ethica.

ETHICA est Ars bene beatèque viviendi.

1. Per *Artem* intelligo Methodicam comprehensionem Præceptorum homogeneorum: ac proinde cum *Ars* quam hic tractamus *Ethica* sit, oportet omnia præcepta esse verè *Ethica*, ad ejusque finem assequendum rectè conducere; alioqui non essent *homogenea*. Unde nulla præcepta hic expectanda sunt quæ inutili disputationi, sed ea sola quæ vitæ rectè instituendæ inserviunt.

Dico *bene beatèque viviendi*; Quoniam *bene* quis vivere potest, quamvis non adeò usq; *beatè*. Quos humanæ vitæ status rectè *Pythagorici* etiam distinxerunt. Aliud enim est, juxta illorum doctrinam, κατὰ τὴν φύσιν τέλειον εἶναι, aliud κατὰ τὸν βίον.

2. *Naturâ* autem *perfecti sunt* qui virtute præditi sunt. Ἄ γὰρ ἀρετὰ (inquiunt illi) τὰς ἐνάσω φύσιν καὶ ἀκρότας καὶ τελεióτας ἐστίν. Hos autem vocant μόνες ἀγαθός, i.e. duntaxat bonos,

B

non

non beatos. Καὶ τὸν εἶον ὃ τέλει τοὶ μὴ μόνον ἀγαθοὶ ὄντες, ἀλλὰ καὶ εὐδαίμονες. Vita verò perfecti sunt, qui non solum boni, sed beati etiam existunt. Definiunt enim Beatitudinem Perfectionem vitæ humanæ; Vitam autem humanam σύνταγμα τῶν πραγμάτων, Actionum humanarum comprehensionem vel congeriem: Quarum successus cum a Fortuna dependeat, nemo potest esse vitæ perfectus sine bonis Fortunæ. Συμπεραίνει γὰρ τὰς πράξεις ἀπὸ τῆς καὶ τύχης· τὰ μὲν ἀρετὰ καὶ τὰν χάσιν, τὰ δ' εὐτυχία καὶ τὰν καλῶδωσιν, ut rectè & solidè concludit Hippodamus Thurinus.

3. Cui consonat etiam sententia Archyta definientis Felicitatem ἡγεῖσθαι ἀρετῆς ἐν εὐτυχίᾳ. Euthyphemus denique rem egregiè triplici hac similitudine illustrat. Quemadmodum vincit Imperator virtute & fortunâ, Gubernator feliciter navigat arte & vento secundo, Oculus rectè cernit ἐξουδεξία (visus acumine) & luce; ita Vita humana optima est καὶ διὰ τὰν ἀρετῶν αὐτῶν καὶ διὰ τὰν εὐτυχιῶν. Quibus omnibus accedit etiam Aristotelis autoritas, qui Externa bona ad perfectam Beatitudinem requirit: Quæ, tametsi absolute in nostra potestate non sunt, tamen, cum quæ in Ethica traduntur (ut suo loco patebit) ad ea acquirenda non mediocrem vim habeant, rectè ad Ethicam aliquo modo pertinere censentur. Etenim quantumvis fine suo aliquando & Nauta & Medicus excidant, nemo tamen negabit quin Artes sint & Medica & Nautica.

CAP.

CAP. II.

De Partibus Ethicæ, deque Beatitudine.

1. **E**thicæ Partes duæ sunt, *Beatitudinis* *Cognitio*, & *Acquisitio*. *Cognitio* continet doctrinam de natura *Beatitudinis*, earumque rerum quas illius natura aliquo saltem modo attingit vel complectitur. Unde in hac prima Parte præcipue agendum erit de *Virtutibus* & *Passionibus*, postremoque de *Bonis externis* non nihil addendum.

2. *Beatitudo est voluptas quam animus percipit ex sensu virtutis recteque (& ad virtutis normam) factorum conscientia.* Itaque

Ad perfectam *Beatitudinem* conducit *Bonorum*, quæ vocantur, *externorum* aliqua saltem mediocritas.

Beatitudinem hic definitio per *Voluptatem* potius quam per *ἐνέργειαν* sive *Operationem*, quia ex communi omnium sententia *Beatitudo* censetur τοῦ μέγιστον καὶ ἀρίστον ἀνθρώπων ἀγαθόν. Id *Ethic. En-*
autem non potest esse optimum maximumque *dem. lib. 1.*
quod alterius sit gratiâ; *Operatio* autem est *cap. 7.*
Voluptatis gratiâ, unde & ipsa *operatio* (uti notat *Aristoteles*) accenditur & augetur, nempe quod tanta & tam grata voluptas exspectatur ex ipsa operatione, tanquam illius qualiscunque effectus.

3. Præterea, ut propius ad rem accedamus, *Voluptas* hæc, per quam *Beatitudinem* definitio, consideratur tanquam flos, summitas & perfectio

Ethic. Ni-
com. lib. 10.
cap. 4.

fectio ipsius operationis secundum virtutem, quæ præstantissima est vita. In omni enim vitali functione Voluptas perficit operationem, quemadmodum testatur Philosophus, tanquam internum aliquod illius complementum. Ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας καὶ τὸ ζῆν δὲ ὁρᾶν, &c.

Tertio, Cum omnibus animalibus sua propria sit voluptas, quæ planè deprehenditur summa esse ipsorum Beatitudo; pari ratione fatendum erit Beatitudinem humanam in humana consistere voluptate: Ea autem est quæ ex Virtute percipitur.

Mag. Moral. lib. 2.
cap. 7.
Eudem. 1. 7.
cap. 15.
Rhetor. 1. 1.
cap. 5.

Quarto, Omnes ferè mortales, tam Philosophi quàm Idiotæ, Beatitudinem in Voluptate ponunt, prout ipse notavit Aristoteles: Τὴν δ' εὐδαιμονίαν οἷόν τι πάντες ἡτοῖ ἡδονὴν εἶναι καὶ τὸ ἡδῶς ζῆν, ἢ ἐκ αὐτοῦ καὶ ἡδονῆς. Et in Eudemiis, Ὁ ἀληθὺς εὐδαιμόνων ἡδιστά ζῇ, καὶ τὸτο ἔσται μάτην ἀνθρώποι ἀξιῶσιν. Beatitudinem denique in Rhetoricis definit τὸν βίον τὸν μάλιστα ἀσφαλείας ἡδίστον. Immo ipsi Theologi cœlestem Felicitatem per non-interruptum gaudium & lætitiā depingunt.

Mag. Moral. lib. 2.
cap. 7.

4. Quinto, Ex ipsa definitione Voluptatis liquet eo ex genere esse Beatitudinem. Ἐστὶ γὰρ ἡδονὴ ἀποκατάστασις ἐν ᾗ παρὰ φύσιν εἰς φύσιν ἐκείνην πλεονάζει. Plenus autem Virtutis sensus ac possessio est conversio sive restitutio hominis ab eo quod est contra ad id quod est secundum suam propriam naturam. Omne enim Vitium, quamvis sit brutis (juxta Trismegistis sententiam) naturale & congenitum, est tamen revera contra naturam humanam. Τῷ γὰρ λογικῷ

Cap. 2. *Enchiridion Ethicum.*

5

λογικῶς ζῶν (quemadmodum ait *Marcus* Imperator) ἢ αὐτὴν ἀρετῆς καὶ φύσιν ὅτι καὶ κατὰ λόγον.

Τὸν δὲ ἰσχυρὸν
τὸν, lib. 7.
cap. II.

Rationi verò omnis repugnat Vitiolitas. Quòd autem è contrà Virtus sit naturalis & congenita humanæ naturæ, ex eo constat, tum quòd Anima humana rationalis sit, tum etiam quòd Justitia seu perfectà virtus, juxta sapientiam Θεοπαράδωλον, sit immortalis, peccatùmque mortem in mundum introduxerit. Nam quòd status Justitiæ futurus erat æternus, planè arguit eum maximè esse naturalem, ac proinde restitutionem in illum statum propriam nostram intimamque esse voluptatem.

5. Postremò, Appetitus animæ seu desiderium non fertur in objectum quatenus cognoscibile, sed quatenus bonum, seu gratum & congruum, aut saltem quatenus confert ad id quod maximè gratum est & congruum, hoc est, maximè jucundum, & quod summo gaudio & voluptate animum implet. Unde suprema Felicitas non simpliciter ponenda est in Intellectu, sed propria illius sedes ἐν τῷ ἀγαθοειδεῖ τῆς ψυχῆς, in facultate animæ Boniformi, est statuenda; nempe in ea facultate quâ sapimus id quod simpliciter & absolute optimum est, eoque unice gaudemus. Quæ quidem facultas valdè affinis illi parti Voluntatis est quæ fertur ad id quod absolute optimum, quando utique inextinguibili siti & affectu rapitur ad tam gratum objectum, illudque obtinens ineffabili gaudio ac voluptate perfunditur.

6. Qui igitur agit secundùm hanc facultatem, agit κατὰ τὸ κατὰ φύσιν vel κατὰ τὸ θεϊκότατον τῶν

Ethic. Nicom. l. 10. cap. 7. ἐν ἡμῶν • quod necessarium esse ad Beatitudinem innuit ipse *Aristoteles*. Εἴτε δὴ νῦν τὸ τοῦτο, (inquit ille) εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ καὶ φύσιν δοκεῖ ἀρχεῖν καὶ ἡγεῖσθαι καὶ ἐννοεῖν ἔχειν κατὰ καλῶν καὶ δέστων, εἴτε δέστων ὄν καὶ αὐτὰ, εἴτε ἥδη ἐν ἡμῶν δεύονται, ἢ τέρας ἐνέργεια καὶ πῶς οἰκείαν ἀρετὴν εἴη αὐτῶν ἢ τελεία εὐδαιμονία. Ubi videtur Philosophus ambigere

Intellectus sit, an alia aliqua facultas, (quæ tamen sensum habeat ἥ καλῶν καὶ δέστων) in cuius propria operatione vera consistat Beatitudo. Ille verò postea deflectit ad *Intellectum*, summamque felicitatem ponit in Contemplatione intellectuali. Quæ tamen Felicitas *moralis* esse non potest, cum non pertineat ad omnes homines, sed Philosophos duntaxat, Physicos, Mathematicos, Metaphysicósve.

7. Ponenda igitur est Beatitudo in *Boniformi facultate*, tum quòd illa facultas summa sit & divinissima, eundemq; ferè ordinem teneat in Anima quem *Platoniorum* τὰ θεῶν in Divino Numine; tum etiam quòd cultus illius facile apud omnes homines institui possit & perfici. Non est enim supra captum vulgi sincero amore Deum proximúmque prosequi: Quæ quidem Summa est hujus Felicitatis, (adjectâ Prudentiâ vitæque puritate,) eaque proprius *Boniformis facultatis* fructus: Quem nè fortè quis contemnat, auctèter dicam & liberè, nullam majorem felicitatem Divino hoc amore nobis obvenire posse nec in hac vita nec in futura. Sed de his alibi opportunior dabitur dicendi locus.

8. *Quam animus percipit ex sensu virtutis.*
Est

Est enim aliqua voluptas honesta, quam & *Aristoteles* vocat *πλεὺς εὐχρηστὴ καὶ ἐλευθέριον ἡδονήν*, eosque falsè deridet qui contrà sentiunt. *Ἄλλοι πάσχοιτες* (inquit ille) *εἶναι πλεὺς ἡδονὴν ἢ σπένδαρ, πεπόνθασιν ὅς οἱ, μὴ εἰδότες τὸ νέκταρ, οἶον- ται τοὺς θεοὺς οἶνον πίνειν, καὶ ἔκ εἶναι τέταρτὸν ἡδίων ἐδῶν.*

Nicom. lib. 10. cap. 6. Magn. Moral. lib. 2. cap. 7.

Qui nullam admittunt voluptatem esse honestam, similes illis sunt qui, ignorantes quid sit Nectar, deos vinum bibere opinantur, utpote quo nihil ipsi nôrunt iucundius.

9. Dico autem Voluptatem hanc ex sensu virtutis oriri, nè quis fortè fructum virtutis æstimaret ex imaginaria illa virtutis cognitione, quæ per nudas Definitiones acquiritur. Quod perinde est ac si quis naturam Ignis æstimare vellet ex Igni in pariete picto, qui ad abigendum hybernium frigus nullam omnino vim habet. Omne vitale bonum (ut ità loquar) vità sensûque percipitur & iudicatur. Estque revera Virtus vita quædam intima, non externa aliqua figura, nec externis oculis conspicienda. *Εἰ γάρ τις τῶτο, καὶ εἶδὲς αὐτὸ, præclarum est Plotini monitum: Si ipse transformatus sis in hanc virtutis vitam, tum demum internis sensibus illius pulchritudinem voluptatémq; percipies, mirabilésque sui amores in te excitabit, & ineffabili gaudio animam tuam perfundet. Verùm usque donec ipse hunc statum assequutus fueris, experrextà demum Boniformi anima facultate, necessum erit ut aliis expertis credas. Neque uspiam opportuniùs occurrit celebre illud Aristotelis dictum quàm hoc ipso in loco, Δεῖ τὸν μανθάνοντα πρῶτον,*

Oportet discitem credere. Alioqui, si ex proprio sensu Virtutis voluptatem aestimaveris, verendum erit, nè tam languide eam sis prosecuturus, ut nunquam obtinueris, sed Divinæ Nemesis relictus, æterno supplicio præsentem sis expiaturus incredulitatem.

10. *Itaque ad perfectam Beatitudinem, &c.* Rectè ex definitione *Beatitudinis* deducitur hoc Consectarium; Quippe quòd, cùm *Beatitudo* consistat in *Voluptate* ex Virtutis sensu profecta rectèque factorum conscientia, nemo potest frui hac beatitudine, si intensissimus aliquis dolor aliò animum avocet, præsentemque voluptatis sensum extinguat. Unde prius requiritur, ut dolorifici saltem morbi absint à corpore, & ut victus suppetat necessarius. Rerum enim necessariarum indigentia vel penuria, uti etiam Captivitas, durave quævis servitus, perfectionem Beatitudinis, distrahendo curis animum, contemerabit, nec finet tam illustres virtutis fructus edere.

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi.——

Magn. Moral. lib. 2. cap. 8. Moral. Nicom. lib. 10. cap. 9.

11. Est igitur opus τῆς ἐν τῷ εὐνοίας, quod ait *Aristoteles*, cùm homines simus, corporisque necessitatibus obstricti; integræque Felicitas ex duobus illis consistit, quæ *Pythagorici* vocant εὖ πᾶν καὶ μακαρισμὸν. Εὖ πᾶν μὲν τὸν ἐξ ἀρετῆς, μακαρισμὸν δὲ τὸν ἐξ εὐνοίας. Quod abunde suprà monuimus ex eisdem *Pythagoreis*. Cui cantilenæ rursus clarè succinit *Aristoteles*

Cap.3. *Enchiridion Ethicū.*

9

storeles in Magnis Moralibus, Ἀρεὺ τῶν ἐντὸς ἀ- *Magn. Mo-*
γαθῶν ἐκ ἐνδεχάται ἐυδαίμονα εἶναι. *val. lib. 2.*

12. *Mediocris* tamen duntaxat requiri
idem Philosophus asserit ex sententia *Solonis*;
Ἐνδεχάται γὰρ μέτρια κεκτημένος πρᾶττεν ἂν δεῖ.
Quod verò ad *excessam* *Fortuna* attinet, obest
magis virtuti quàm prodest, & adinstar vini
lucisquè nimix (inquit *Archytas*) etiam bonos
inebriat & occæcat. Unde *Aristoteles* in *Moral. Eu-*
Eudemiis, *Anaxagora Clazomenii* responsum *dem. lib. 1.*
interpretans, non Magnum aut Divitem bea- *cap. 4.*
tissimum asserit, ἀλλὰ τὸν ζῶντα ἀλύπως καὶ κα-
ταρῶς πρὸς τὸ δίκαιον, καὶ πνέου θεορίας κοινωνούντα
θείας. Sed de his plus fatīs.

CAP. III.

De Virtute in genere, deque Recta Ratione.

1. **V**irtus est intellectualis vis anima, quā
Impressionibus animalibus sive Passioni-
bus corporeis ita dominatur, ut in singulis actio-
nibus illud facile prosequatur quod absolute &
simpliciter optimum est.

Malui definire Virtutem vim quandam
quā habet. Primò, quòd ipsum *Virtutis*
nomen idem innuit; voces enim videntur mili-
tares & Virtus & ἀρετή est enim ἀρετὴ ab Ἄρης,
& *Virtus* propriè Fortitudinem significat. De-
inde, quia habitus non est de essentia virtutis;
quoniam

quoniam si quis natus esset cum hac *intellectuali* vi quam describo, proculdubio virtute esset præditus, tametsi ex crebris actibus non esset profecta. Causæ enim externæ non sunt de essentia rei, sed solummodo internæ. Postremo, quòd hæc Virtutis notio animum fortius percellit & excitat ad amorem & exercitium virtutis, innuitque virtutem promptum esse quendam & expeditum vigorem, quo facile & irresistibiliter animus fertur ad ea quæ sunt honesta & pulchra perpetranda. Facit igitur ad excutiendum illum languorem vel torporem quem quidam fortasse sibi indulgere possint, cum tamen ex aliquammultis honestis actibus se virtute revera præditos somnient.

2. *Vim* autem *Intellectualem* appello, tum quòd in *Intellectuali* animæ parte sita est, non in *animali*, ut vis illa movendi membra; tum etiam quòd ex intellectuali sive rationali aliquo Principio semper excitatur.

Per *Impressiones* verò *animales* intelligo omne id quod à corpore cum aliquo affectu vel impetu ita obfertur animæ, ut periculum sit, ni sibi caveat, ne in aliquem errorem vel peccatum ducatur. Unde & obreptantes Imaginationes, & quæcunque animam fortius feriant Phantasmata, ad hunc censum reducenda censeo. Per *Actiones* autem indigito quæcunque animæ Motiones ex deliberatione profectas, (sive sint *Elicite*, sive *Imperate*, ut distinguunt Scholæ) id est, omnes Actiones propriè dictas *Humanas*: Quarum generi rectè

Cap.3. *Enchiridion Ethicum.*

11

rectè accensetur cujusvis dogmatis Philosophici, sive Physicum sit sive Metaphysicum, amplexatio vel repudiatio. Eadèque ratio est de reliquis.

3. Porro, *Facile dico animam prosequi*, ad pleniorè explicationem *vis* hujus *Intellectualis*. Nam nisi hoc fieret Virtus non esset, sed potius dispositio quædam ad Virtutem. Ὁ γὰρ μετὰ βίας ἐπικροτῶν λογισμὸς θυμῷ καὶ ἐπιθυμίᾳ ἐγκράτειαν καὶ καρτερίαν ποιεῖ, μετὰ βίας δὲ πάλιν ἐκβιασθεὶς αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἀλόγων ἀκρασίας καὶ μαλακίας. αἱ δὲ τριαῦται διαδέσεις τὰς ψυχᾶς ἡμιτελεῖς μὲν ἀρετῶν, ἡμιτελεῖς δὲ κακίαι τυγχάνοντι, inquit *Theages* Pythagoreus.

Ex eo denique quod dico animam prosequi id quod absolute & simpliciter optimum est; effulget notabilis illa distinctio Boni in id quod simpliciter bonum vel simpliciter melius est, & in id quod alicui personæ vel alicui particulari alicujus personæ affectui bonum vel melius, hoc est, gratum vel gratius, est. Id autem absolute bonum vel melius est, quod τῷ ἀγαθοειδέϊ τῆς ψυχῆς, quod Boniformi animæ facultati (quæ planè divina est) gratum vel gratius est.

4. Quam sanè facultatem mihi videtur indigitare ipse *Aristoteles* in *Ethicis* ad *Nicomachum*, ubi asserit, τὸ ἀριστὸν ὃ, πῶς ἴσως οὐκ ἐστὶ μὴ τῷ ἀγαθῷ μὴ φαίνεσθαι. Deprehendi, ait, quod in unaquaque re optimum est (hoc est revera & simpliciter optimum) ab hominibus non quatenus intelligentes sunt, sed quatenus boni. Unde rectius fecisset si hanc facultatem ὁμῶς ψυχῆς,

Moral. Nicomach. lib. 6. cap. 13.

ψυχῆς, *animæ oculum*, appellâſſet, quàm naturalem illam Solertiam, quam δεινότης appellat, quæq; facile deflectitur in πανουργίαν. Hujus autem divinissimæ facultatis sensum vel sententiam cum nemo de se percipere vel intelligere possit nisi qui sit adeptus, necesse est recurrere ad medium aliquod principium, tanquam ad *Mercurium* quendam, communemq; hominum & Deorum Interpretem, quam vulgò appellamus *Rectam Rationem*.

Illud itaque est *absolutè & simpliciter optimum* quod in datis circumstantiis *Recta Ratio* maxime consonum est.

5. Est enim *Ratio Recta* in homine Exscriptum quoddam sive Apographon æternæ illius Rationis Legisve in mente Divina conscriptæ. Quæ tamen per Naturam non aliter nobis innotescit quàm quatenus, è Recta hac ratione mentibus nostris communicata, vel potius insita & congenita, effulget atque reflectitur. In quantum autem effulget, in tantum obligat conscientiam non secus ac lex quædam Divina cordibus nostris inscripta. Juxta quem sensum τὸ δέον illud *Pythagoreorum* rectè videtur posse exponi, ut & eorum *Virtutis* definitio, quâ ipsam definiunt Ἐξὶν πρὸς τὸ δέον τῷ. Neque enim solum significat τὸ δέον id quod τὸ μέσον καὶ τὸ ἴσον, τὸ ἐκ ἀφαιρέσεως ἕτερος προσδέσει δέονμενον, ὅτι αὐτὸ ὅτιν ὁ δεῖ ἡμεν, sed etiam quod obligat & devincit, ita ut quis omnimodè teneatur agere secundum hanc legem; prout præclare hac in re etiam statuit *Epictetus*, τὸ βέλπ-

τον φαινόμενον νόμῳ ἔσω ἀπαράλατῳ.

6. Summa enim Virtutis in hoc consistit, ut constanter prosequamur illud quod Rectæ Rationi visum est optimum. Quippe quod illud ipsum absolute & simpliciter optimum est, cum & Divinæ Rationi sit etiam consonum, quæ non ex impotenti aliquo affectu partiūve studio hoc vel illud imperat, sed tanquam communis omnium *Parens* istiusmodi Leges dicat quæ suâ naturâ ad universi generis humani Beatitudinem conducunt. Unde apud *Aristotelem* Deus etiam appellatur Νόμῳ αἰδώς *De Mundo,* καὶ ἰσοκλής & tam apud *Stoicos* quàm *Pythagoreos* ἐπιδεικνύει, & τῇ φύσει ἐπιδεικνύει, idem planè sonat ac Rectam sequi Rationem, quæ propriam nostram naturam constituit, hominésque à brutis distinguit.

7. Verùm enim verò, quod sæpe sæpius factus est *Aristoteles*, quanquam facile sit ad hunc modum statuere id optimum esse quod Rectæ Rationi est consonum, tamen quid sit, vel quis modus sit hujus Rectæ Rationis, recte definire omnium videtur difficillimum. Nam in *Magnis Moralibus* interroganti quid & ubi *Lib. 2. cap. 10.* sit hæc Rectæ Ratio, res huc tandem devenit;

Εἰ μὴ ἔχεις παρὰ σαυτῶν ἢ γὰρ τοιούτων αἰδησιν, ἔκδῃ. Responsum est Medici quærenti quonam modo febricitantis pallor deprehendatur. Sed Philosophus statim subinfert, Ὅμοίως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν τὴ γινώσκειν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν συμβάλλεσθαι πρὸς αἰδησίν τι. Tandem igitur iudicium resolvitur in sensum aliquem internum: Quem ego certè appellarem

Magn. Mo-
ral. lib. 2.
cap. 8.

larem τὸ ἀγαθοειδὲς τῆς ψυχῆς · quamvis fa-
tendum sit quòd qui hoc modo afficitur, ex-
inde videatur ὁμοίον π. π. αὐτὸν τοῖς ἐνθουσιάζουσι,
(quemadmodum alibi notat *Aristoteles* de eis
qui naturali quodam impetu & sine ratione
feruntur in Bonum) similiter utique affici
atque illi qui divino Numine afflantur. Et
certè hoc principium, quod ἀγαθοειδὲς ap-
pello, omnium in nobis divinissimum est, sed
minimè omnium fanaticum.

Moral. Eu-
dem. lib. 5.
cap. 13.

8. In alio loco *Rectam Rationem* ad hunc
modum definit, Ὁ ὀρθὸς λόγος ὁ κατὰ τὴν φρό-
νησιν. Cùm autem ipsa *Prudentia* nihil aliud
sit quàm *Solertia* sive *Sagacitas* illa natu-
ralis (quam ille δεινότητα appellat, & tan-
quam *animæ oculum* considerat) exculta & pur-
gata, iterum *Responsum* resolvitur in sensum
quendam sive *Facultatem* internam divinato-
riam, non in certa & distincta Principia juxta
quæ judicandum est quid in quaque re sit op-
timum.

Moral. Eu-
dem. lib. 7.
cap. 15.

9. Sed distinctissimè & apertissimè hac de
re philosophatur in ultimo *Eudemiorum*, ubi
eadem proponitur quæstio, cui in hunc mo-
dum respondet: Δεῖ δὴ ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀλ-
λοις πρὸς τὸ ἀρχὸν ζῆν καὶ πρὸς τὴν ἔξιν κα-
τὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν τῷ ἀρχοντι. Ἐπεὶ δὲ
καὶ ἀνδρωπῶτες φύσει σωζέσθην ἐξ ἀρχοντος καὶ
ἀρχομένου, καὶ ἕκαστον δὴ δέοι πρὸς τὴν ἑαυτοῦ
ἀρχὴν ζῆν, αὐτὴ ἢ διπλή, ἄλλως γὰρ ἢ ἰατρικὴ
καὶ ἄλλως ἢ ὑγίεια, ταύτης ἢ ἐνεκα ἐκείνη
ἔτω ἢ ἔχει κατὰ τὸ θεωρητικόν. Οὐ γὰρ ἐπι-
τακτικῶς ἀρχὸν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅ ἐνεκα ἢ φρό-
νησις,

νῆσις, ἐπιτάγῳ ἢ τὸ ἔνεκα διώριται δὲ
ἐν ἄλλοις, ἐπεὶ κενὸς γὰρ ὁ δεινὸς δέχεται. Ἡ-
τες ἔν αἵρεσις καὶ κτήσις τῶν φύσεως ἀγαθῶν ποι-
ήσῃ τὴν τῷ Θεῷ μάλιστ' ἀγαθίαν, αὕτη ἀρίστη,
καὶ ἡ δὲ ὁ ὅριος κάλλιστος. εἴ τις δὲ ἢ δι' ἐν-
δειαν ἢ δι' ὑπερβολὴν κωλύει τὸν Θεὸν θεραπεύ-
ειν καὶ θεωρεῖν, αὕτη ἡ φαύλη. Quo certè
Responso nullum Oraculum videtur verius
ac divinius, si mendo uno & altero expur-
getur.

10. Non dubito enim quin legendum
sit, ὁ γὰρ ἐπιτακτικῶς ἄρχων, non ἔ, & quod
post ἐπιτάγῳ δὲ interferendum sit καὶ, ἐπιτάγ-
ῳ δὲ καὶ ἔνεκα. Dixerat enim paulò suprā
αὕτη δὲ διπλή, nempe Principatus duplex
est ad cuius nutum vitam oportet compo-
nere. Vocat autem hic τὸ ἄρχον quod Stoici
toties τὸ ἡγεμονικὸν appellant. Totius autem
Oraculi hic ferè sensus est.

11. Jam verò oportet, ut aliàs, ad Prin-
cipis nutum vitam instituere, & ad istiusmodi
habitum aspirare cuius ideam actu tibi repræ-
sentat Princeps (sive τὸ ἡγεμονικὸν) jubeique
in singulis imitari; hoc est, integram & inte-
meratam servare conscientiam. Consistit enim
humana natura ex duabus partibus; quarum
altera imperare, altera subjici debet. Unde
pars subjecta, ex communi omnium Civitatum
jure, obsequi tenetur parti imperatrici. Quod
quidem imperium duplex est. Aliud enim me-
dicina, aliud sanitas imperat. Hujus autem
gratiâ illa est. Ità se res habet in Contempla-
tione. Primo in loco decreta edit summus Im-
perator

perator Deus. Sed illud cuius gratiâ est ipsa Prudentia; quam hoc modo mentibus hominum ingenerat. Quæ ipsa etiam decernit quid in rebus humanis optimum est. Deus enim nullius rei indiget. Quæ igitur electio & possessio naturalium bonorum maxime facit ad adijungendum contemplatione animum Deo, hæc est optima, atque hæc mensura pulcherrima quâ in singulis deliberationibus utamur. Quæ vero vel ob defectum vel excessum minimè permittit nos Deum contemplari & colere, hæc omnium pessima est.

Lib. 10.
cap. 8.

12. Cui consonum est quod scribit in Ethicis ad Nicomachum, Τοῖς μὲν θεοῖς πᾶς ὁ βίῃ μακρὰ, τοῖς δ' ἀνθρώποις ἐὼς ὅσον οὐκ αἰσχύνηται ἐνέργειαν ὑπάσχει. Meminisse autem eum oportebat Divinam illam vitam non in sola sapientia, sed quàm maximè in amore, benignitate, & beneficentia consistere: qui sunt fructus Divinioris illius particulæ Animæ quam ἀγαθοειδίαν vocamus, quâque potissimum Deo Optimo Maximo assimilamur.

* Var. Hist. li. 12.
cap. 59.

13. Rectè utrumque conjunxit Pythagoras apud * *Alianum*, Ἐκ θεῶν τοῖς ἀνθρώποις δεδωκεν καλλίστα τὸ τε ἀληθεύειν, καὶ τὸ ἐνεργεῖν, ἐοικέναι δὲ καὶ τοῖς θεοῖς ἐργῶν ἐκάτερον. id est, Divinæ vitæ summam consistere in Veritate & Beneficentia. Si quis igitur Aristotelis Pythagoræque, & aliorum præstantissimorum Philosophorum iudicio stare velit, agnoscet mensuram Rectæ Rationis esse, imitari, quantum possumus, Divinam Sapientiam & Bonitatem. Ad quem sensum rectè etiam exponi puto illa verba The-
agis

agis Pythagorei , Ἀρχὰ γὰρ καὶ αἰτία καὶ κανὼν ἐν ταῖς ἀνθρώπιναις ἐνδαιμοσυαῖς αἱ τῆς Δείων καὶ πρῶτων ἐμπέγνωσις.

CAP. IV.

Noemata quædam sive Principia Intellectualia, in quæ omnis ferè Ratio moralis resolvitur.

1. CÆterùm cùm sint quorum animis exolevit omnis sensus Dei rerumq; Divinarum, quique nullum certum principatum in Facultatibus agnoscunt, sed ei Passioni obediendum esse contendunt quæ imperium sibi fortè fortunâ inter cæteras arripuerit, illiusque desideria implenda, atque in hoc summam humanæ felicitatis positam esse statuunt: hosce certè homines (modò homines sint, non turpissima pecora) aliâ adoriendum est viâ; mensurâque Rectæ Rationis proponenda, quæ non à divinissima illa Animæ parte petitur quam *Boniformem* appellamus, sed ex Intellectuali propriè dicta. Ὁ μὲν γὰρ νῦν τῶν ὅρων Moral. Ench. dem. lib. 5. cap. 8.

2. Depromam igitur ex hac penu Principia quædam immediate vera nulliusque indiga probationis, sed in quæ omnis ferè Ratio moralis (quemadmodum Demonstrationes Mathematicæ in κοινὰς suas ἐννοίας) perspicuè facileque resolvitur. Quæ cùm fructus sint illius Facul-

C

tatis

tatis quæ propriè Nō; appellatur, non abs re fore putavi, *Noemata* nuncupare *Moralia*. Cujusmodi sunt quæ sequuntur, quæque, nè quis ab illis sibi malè metuat, fidem do nullam sapere severitatem vel austeritatem, sed planè mellea esse admodumq; suavia & dulcia, utpote quæ nullum bonum proponunt nisi quod gratum jucundumque est percipienti.

Noema I.

Bonum est quod vitæ alicui perceptivæ, vitæ hujus gradui, gratum, jucundum & congruum est, & cum conservatione percipientis conjunctum.

Noema II.

Quod verò vitæ alicui perceptivæ, vitæ hujus gradui, ingratum, injucundum & incongruum est, Malum est; atque si cum destructione percipientis tandem conjunctum, omnium pessimum.

Exempli gratiâ, Si quid aures vel oculos non modò offenderet, sed etiam surditatem & cæcitatem superinduceret, hoc pessimum esset. Effet autem suppar malum, quamvis visus indè solummodo debilitaretur, vel hebesceret auditus. Eadèque ratio est de reliquis facultatibus.

Noema

Noema III.

E speciebus vel gradibus vitarum perceptivarum quæ reperiuntur in rerum universitate, aliæ aliis sunt præstantiores & excellentiores.

Noema IV.

Unum Bonum potest esse altero præstantius naturâ, duratione, vel utrisque.

Hoc per se clarum est. Illustrari tamen potest ab hoc incommodo, quod aliter una vita non esset præstantior alterâ, nec una felicitas alterâ major. Unde æquè felices essent Deus, Angelus, Homo, Equus, & vilissimus quivis Vermiculus. Quod nemo, nisi planè insaniat, ullo modo admittere potest. De Duratione nè minima quidem suboriri potest dubitatio aut difficultas.

Noema V.

Quod est bonum, eligendum est; malum verò fugiendum: Præstantius autem bonum eligendum præ eo quod minùs præstat; minùsque malum tolerandum nè majus subeamus.

Noema VI.

In eo quod ipsi nondum experti sumus, credendum est eis qui profitentur se expertos, modò vitam degant professioni conformem,

nullaque fraus suboleat, mundanæque commo-
di aucupium.

Noema VII.

Absentia boni quod se habet ut octo eligi-
biliores est quàm præsentia mali quod itidem se
habet ut octo, quoad pondus & durationem,
& adhuc tantò eligibilior, quantò malum exce-
dit bonum pondere & duratione.

Noema VIII.

Quod certò futurum est rationem habere de-
bet præsentis, utpote quod aliquando reverà nos
præfens præsentis occupabit. Estque suppar
Ratio de eo quod valdè probabiliter est futu-
rum.

Noema IX.

Minus præstantia Bona mensurantur à præ-
stantioribus quoad pondus & durationem.

Noema X.

Præfens Bonum omittendum vel minuen-
dum est ex probabili expectatione boni futuri
in infinitis vicibus præstantioris præsentis quoad
pondus & durationem, ideòque multò magis
ex expectatione certa.

Noema

Noema XI.

Præsens Malum est tolerandum, ut evitemus malum probabiliter futurum infinitis vicibus majus præsentis quoad pondus & durationem: Quod adhuc constantius faciendum est cum certo sit futurum.

Noema XII.

Mens affectuum præjudicio libera rectius judicat, quam cum passionibus ullisve corporeis impressionibus irretitur vel perturbatur.

Quemadmodum enim Cælum nubilum turbidumque æquor lumen non transmittant; ita animus perturbatus obnubilatusque passionibus vel clarissimam rationem vix admittit. Hæc similitudine egregie rem illustrat *Boethius* in illo Carmine;

Nubibus atris

Fundere possunt

Condita nullum

Sidera lumen, &c.

Est verò prolixius quam ut huc transcribi debeat.

3. Atque hæc ferè sunt *Noemata* quæ faciunt ad ingenerandum animæ *Prudentiam*, *Temperantiam* & *Fortitudinem*, quæ spectant ad officium erga nosmetipsos. Quæ sequuntur spectant ad officium erga alios, Homines putà atque Deum, Virtutemque; ac proinde sunt Fundamenta Sinceritatis, Justitiæ, Gratiitudinis, Misericordiæ & Pietatis. *Pietatem* enim numero inter morales Virtutes, cum

Deus cognoscibilis fit ex lumine Naturæ.

Noema XIII.

Summum absolutissimúmque bonum affectu summo, media mediocri, minimáque minimo prosequi debemus; nec summum summóve cognata bona mediis minimíve, sed media minimáque summo subordinare.

Noema XIV.

Quod tibi bonum præstari velles in datis circumstantiis, idem debes ipse alteri præstare in eisdem circumstantiis, quoad fieri potest citra tertii alicujus injuriam.

Noema XV.

Quod malum tibi fieri nolles, à faciendo illud alteri ipse debes abstinere, quoad fieri potest absque tertii alicujus injuria.

Noema XVI.

Bono bonum compensandum est, non malo.

Noema XVII.

Bonum est homini ut habeat unde bene beatéque vivat.

Noema

Noema XVIII.

Si bonum est ut uni homini suppetat unde bene beatéque vivat, ex certa Analogia planéque Mathematica sequitur, quòd duplo melius est ut duobus hominibus suppetat, triplo ut tribus, millecuplo ut mille, & sic deinceps.

Noema XIX.

Melius est unum hominem non voluptuosè vivere, quàm alterum calamitosè ac miserè.

Noema XX.

Bonum est parere Magistratui in rebus adiaphoris, etiam citra omnem supplicii formidinem.

Noema XXI.

Melius est Deo parere quàm hominibus propriisque nostris cupiditatibus.

Noema XXII.

Bonum justúmque est ut suum cuique tribuatur, illiusque usus & possessio ipsi sine molestatione permittatur.

illi & absolutissimo bono, & qui semper vult id quod absolute & simpliciter bonum est) summa cum voluptate & affectu gustatur. Divina igitur hæc sapere summa hominis sapientia est, summaque Felicitas. Ipsâ enim animæ nostræ summitate & flore conjungimur cum illo quod absolute optimum est, juxta antiquum illud Oraculum,

Ἔστι δὲ δὴ πὺντων ὁ χεῖν σε νοῦν νόσ ἀνδρῶν.

6 Quod verò attinet ad eos qui temerè aut ex composito dictorum *Noematum* veritatem negaverint; rogato illos quam tandem Facultatem consulunt, dum tam absurda Responsa depromunt. Deprehendes enim semper consulere *Appetitum animale*, quòdque illi jucundissimum est, optimum esse definire. Quæ certè vox pecudis est, non hominis. Hæc autem *Temperantiam* spectant.

7. Porro quod ad *Justitiam* attinet, eodem ferè modo definiunt. Nempe quod absolute & simpliciter Bonum est (quale illud est quod suâ naturâ justum est) nullo modo intelligo. Illud solùm bonum esse intelligo quod *michi ipsi* bonum est, de proximo nihil sollicitus. Interroga igitur porro, Fatebitur apertè illud *ipsi* gratum bonumque esse quod *animali appetitui* gratum est; non animadvertens interim quàm subdolè humanam dissimulat speciem, solamque præ se fert belluinam: imò verò potiùs, quàm ex confesso seipsum appellat belluam, non hominem. Cum tamen potiori jure id *nosmetipsos* esse existimare debeamus, quod in nobis optimum est, aut quod
certè

certè medium locum tenet. Est autem illud Intellectus, Rectaque Ratio.

8. Nam ut in numeris ultima unitas speciem constituit, ità in rebus postrema perfectissimàque differentia essentialis facit rem esse quod est, & ab aliis distinguit. Qui igitur id solum bonum esse contendit quod *sibi* gratum est, innuens quod *suo animali* gratum est appetitui, planè brutum se prædicat. Quòd si innuat quod Intellectus rectaque Ratio probat, Facultatique boniformi gratum est, id certè τὸ ἀληθεῖ ἀνθρώπῳ, quemadmodum appellat Plotinus, id vero Homini (quem hominem intellectualem rectè appellare poteris) gratum est ab ipsoque probatum.

9. Ea est autem omnis vitæ intellectualis natura atque indoles, ut, quemadmodum non quærit quid alicui hominum numero, quamvis immenso, multò minùs quid cuivis singulari homini *verum* videri possit, sed quid absolute & simpliciter verum est; ità nec quærit nec amplectitur id quod uni alicui homini vel quamplurimis *bonum* videatur, sed quod absolute & simpliciter est bonum, & quod in datis circumstantiis (quantumvis reclamante animali appetitu) semper est eligendum ab omni intellectuali Creatura: Ità ut hujusmodi quævis electio (ut in Arithmetica speciosa singularis aliqua operatio) in generale abeat Theorema, tanquam constans quædam & æterna Idea illius quod agendum est in datis circumstantiis; quod æquè tenemur amplecti, (appetitui animali ingratum sit quàm velis

velis maximè) ac veritatem illam agnoscere quæ contrariari videtur externo sensui.

10. Quamobrem ut Intellectus vitium est cum Sensui aut Imaginationi ita indulget aut obtemperat, ut quod realiter verum est minus assequatur; ita proculdubio vitium est Voluntatis, si quis appetitu animali abreptus aut occæcatus, non amplectatur id quod simpliciter & absolute bonum est. Nam quod in præsens adeo gratum non fit voluntati, id suâ fit culpâ vel defectu, quod nondum expergefecerit supremam illam divinissimamque facultatem quâ illud quod absolute optimum est maximè sapiamus, summoque cum affectu & voluptate eo afficimur & oblectamur; adeoque illud adamamus & suspicimus, ut vel mille mortibus caput obicere malimus quam nosmetipsos finire tantâ dulcedine privari, aut tam amabilem vitæ florem divinique sensûs integritatem turpi quavis aut inhonestâ actione offendere, lædere, aut violare.

11. Quemadmodum igitur est aliquid suâ naturâ & immutabiliter *verum*, ita est aliquid simpliciter & suâ naturâ *bonum*: utque illius quod suâ naturâ verum est veritas Intellectu percipitur; ita illius quod simpliciter bonum est grata suavitas & jucunditas *Boniformi* percipitur *facultate*. Qui verò quidvis, utcunque gratum est, perinde bonum esse contendunt, eamque esse humanarum actionum mensuram, planè insanire mihi videntur, ex eo quod Sapientes, Stultos & Maniacos eadem in conditione collocant; nisi quod

quòd fortè Stultos & Maniacos Sapientibus præferant, ut qui ipsis constantius & obstinatus, omni aliâ ratione abjectâ & sepositâ, id quod sibi gratum est, quantumlibet turpe sit & ridiculum, in singulis actionibus prosequantur.

12. Atque esto certè quòd cautiùs quidam hac in re loquantur, suumque velint sapientem, utcunque aliter insaniat, suiipsius conservationi semper prospicere; negari tamen non potest quin hac ratione invulnerabilem aliquam dementiam vel stoliditatem sapientissimæ Immortalitati æquiparent.

Præterea, Simplex suiipsius conservatio non est optabilis, cum tantâ miserâ aut turpitudine onerari possit, ut quemvis hominem nisi stupidissimum vitæ prorsus tæderet.

Postremò, Si præsens suiipsius Conservatio bona est & optabilis, sequitur quòd quæ diuturnior est ac productior, est melior, productissima autem omnium optima. Et si huiusmodi Conservatio unius hominis bona est, quòd duorum duplo melior sit, trium triplo, & sic deinceps; ità ut juxta lumen naturæ sequatur, quòd unaquæque Creatura Intellectualis teneatur curare & promovere Conservationem sui proximique tam præsentem quàm futuram, quantum in se est, quantumque fieri potest citra tertii alicujus injuriam. Quod quidem non minimam *Iustitia* partem implet, ut & *Temperantia* omnisque omnino virtutis.

CAP. V.

De Passionibus in genere.

1. Quid sit *Virtus* in genere definivimus. Antequam descendamus ad species, non abs re erit aliquid de *Passionibus* prælibare circa quas versantur, earumque naturam, usum & incommodum breviter explicare, itaque mentem præparare ad pleniorē perfectiorēque *Virtutum* notitiam.

2. Per *Passiones* autem intelligo non solum eas quæ vulgò in Morali tractantur Philosophia, sed quamlibet Impressionem corpoream quæ apta nata est ad pervertendum animæ judicium, mentēve occæcandam, quò minus quid in re quaque optimum est discernat. In hoc igitur numero pono omne phantasma sensumve internum falsum quantumvis pervicax, quod obreptare vel adhærescere animo possit ex vi educationis, consuetudinis vel alicujus *ἰσχυροκρατίας*, eumque in errorem abducere. Nam ad hæc etiam extendere se Virtutem oportet, ipsisque ita dominari, ut mens nunquam vacillet in judicio, nec avertatur à prosequendo id quod simpliciter optimum est.

Primò autem agemus de *Passionibus* propriè dictis, quales sunt *Amor, Odium, Ira*, & id genus reliquæ. De quibus omnibus contra *Stoicos* statuendum est quòd sunt suæ naturæ bonæ, quòdque Divinæ Providentiæ
scopus

scopus non minùs deprehenditur in ipsarum usu quàm in structura organorum corporis cujusvis Animalis.

3. Sed & in genere earum utilitas quadatenus edocèri potest aptèque illustrari. Cùm enim Passiones conjunctæ sint cum vehementiori spirituum agitatione, videntur quidem id præstare in homine, quem *minorem Mundum* quidam amant appellare, quod venti præstant in majori. Quemadmodum enim illi aërem expurgant, ita & hæ sanguinem ventillant, nec sinunt eum stagnare & putrescere.

4. Porro, varia animæ Theatra superinducunt, valdeque diversas phantasmatum Scenas ipsi obferunt, quæ judicium quidem tentant & vellicant, sed majori simul experientiæ suppellectile instruunt, & mirabilem illam nobis exhibent voluptatem, quòd in omnibus hisce tempestatibus, variisque & validis incursantium phantasmatum præstigiis & insularis, deprehendimus quòd sit aliquid in nobis Divinum, quam Mentem nuncupamus, quæ eundem sensum judiciumque per omnes hæc commotionum vices constanter retinet, nec in consensum se abripi finit vel importunissimis passionum tentationibus, sed ei quod simpliciter optimum est indefinenter adhæret.

5. Præterea, Ex hoc conflictu & victoria detegitur quoddam Imperium sive Regnum in Anima, quòdque intellectualis pars habet quod instituat & erudiat, ut Venator canem, vel ut Pater filium: Quemadmodum innuit

Aristoteles,

Cap.5. *Enchiridion Ethicum.*

31

Aristoteles, duas partes in anima statuens *Ethic. Nicom. lib. I. cap. 13.*
 quæ quodammodo rationem habere dicantur ;
 τὸ μὲν κρείως καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ὅσπερ τῷ πα-
 τρὶ ἀκυστικόν π. Intelligit autem eam partem
 animæ quæ ad concupiscendum & appeten-
 dum omnino impellit. Τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν ἰδα-
 μῶς κοινωνεῖ λόγῳ· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρε-
 κτικὸν μετέχει πῶς, ἢ κατὰ τὸν ὅσον αὐτῷ καὶ πειθα-
 ρχέειν. Dubitare tamen merito quis potest,
 cum pace tanti Philosophi, an ipsa pars ani-
 mæ *Plastica*, quam τὸ φυτικὸν hic appellat,
 non existimanda sit aliquo etiam modo obe-
 dire rationi. Nam omnes illi naturales ap-
 petitus atque impetus non tam *Perceptiva*
 partis quàm *Plastica* fructus sunt & effectus.

6. Fons & Origo ipsorum in *Plastica* est,
 cujus præcipua sedes est *Cor* ; perceptio ta-
 men ipsorum est in parte *Perceptiva*, cujus
 domicilium est *Cerebrum*. Cum verò pars u-
 traque essentialiter, vitaliter, & indiscerpibi-
 liter una sit, nihil mirum est quòd pars Per-
 ceptiva tentetur, vellicetur & aliquando ab-
 ripiatur à Passionibus : Quæ de se quidem
 cæci sunt tantummodo Naturæ instinctus, qui
 fortè in ipsis plantis reperiuntur, ut & Ju-
 venta & Senectus ; sed percipiuntur in ani-
 malibus, ut in avium nidificatione & incu-
 batione ; in hominibus verò non solum perci-
 piuntur, sed distinctè & reflexivè à Mente
 intelliguntur tanquam ab alio aliquo profecti,
 sive illud sit pars *Plastica* animæ sola, sive
 quatenus conjuncta sit cum universali illo
 plastico Principio quod *Spiritus Naturæ* à
 nobis

nobis dicitur, & fortean ab ipso *Aristotele* indigitatur in illo toties repetito axiome, *Natura nihil agit frustra.*

7. Est enim Principium efformativum omnium Plantarum, corporumque omnium Animalium, quibus in sevit excitatque istiusmodi instinctus qui tendunt ad salutem uniuscujusque individui Plasmatis, sed maxime omnium eos qui faciunt ad conservationem Speciei: Quales sunt coeundi appetitus, affectusque erga foetus quem Græci *σπέρμα* vocant. Cujus vis mira deprehenditur in cane foeta viva dissecta. Nam si coram ipsa filium lædis, latrat, vociferatur; si illum ori illius admoves, proprii doloris oblita filer, atque magnâ pietate lambit. Quod mirandum spectaculum sæpius se in publicis Theatris ostendisse scribit optimus ille Anatomicus *Realdus Columbus.*

De re Anatomica lib.

14.

8. Omnes igitur animales Impetus & Instinctus ad Regionem Naturæ pertinent, suntque quasi quædam imperfectiores umbræ ac vestigia Sapientiæ & Bonitatis Divinæ, quæ in hac obscura Regione sublucescunt. Atque hoc est illud Principium cum quo ex participatione purioris ac Divinioris luminis colluctamur quoties limites excedit hujus supernæ legis. Nempe *Intellectualis* pars animæ contendit cum *Plastica*, quæ *spiritum Naturæ* habet acerrimum Instigatorem & Fautorem, præsertim in quibusdam affectibus; sed ex altera parte vis quædam Divinior instat, urgetque; fortiter resistendum esse omnibus Naturæ incantamentis

cantamentis & illecebris, & illius quod honestum est & simpliciter optimum rationem semper esse habendam.

9. Animæ verò præsentiam primò exiguis illis *Conarii* cancellis circumscribere, & deinde animatam hanc glandulam fingere (ad instar homunculi cujusdam cum penula & bacillo contra ventum nitentis) ex una parte ab anima inhabitante, ex altera à spirituum impetu flatuque impelli, atque in hoc consistere luctam illam & conflictum inter partem inferiorem animæ & superiorem, sive inter *carnem* & *spiritum*, prout loquuntur Theologi, Commentum certè perquam lepidum est, sed, quod sat scio, nihil in se habet solidæ veritatis. Verùm ea de re non est hic dicendi locus.

10. Palàm est igitur Regnum quoddam in nobis esse sive Principatum, Animùmque nostrum rem esse non adèd solitariam, sed satis numerofo stipatam satellitio, nec in proprias solùm passiones imperium habere, sed in ipsum *Naturæ spiritum*, cujus incantamenta & illecebras, diviniore quadam magià fretus, comprimere potest vel extinguere.

11. Ex quibus insuper sequitur, quòd per Passiones fit quòd vita sensusque in nobis plenior sit, multoque subinde excitatior: Sunt enim Affectus, Animi quasi alæ vel quadrigæ, quemadmodum olim in *Phædro* suo notavit *Plato*.

12. Neque illud prætereundum est quod ingeniosè innuit *Cartesius*, quòd Passiones videntur certissimus & solidissimus animæ no-

stræ thesaurus. Cum enim in aliis plerisque perceptionibus decipi possimus, nec certi esse an id revera sit quod repræsentant, nullus locus est deceptioni (inquit ille) quoad Passiones; quia tam propinquæ & intimæ animæ nostræ sunt, ut ei impossibile sit illas sentire, quin revera sint quamdiu eas sentit. Unde mirifica illa pax animi & tranquillitas, permanensque ac nunquam pœnitenda dulcedo & voluptas quæ ex sensu virtutis percipitur, non solum supra omnes illas voluptates quæ aptæ natæ sunt pœnitentiam & amaritudinem animæ postea superinducere, sed etiam supra omnes opiniones & speculationes Philosophicas æstimanda est; cum ob alias causas, tum maximè quòd de eis ut plurimum dubitare quis possit, de hac verò, cum Passio sit, non Opinio, nulla subesse possit dubitatio.

13. Postremò, Præter usum illum omnium ferè Passionum communem, quòd objecti imaginem firmiùs animæ imprimunt, ipsique quasi inurunt, est certè alius minimè contemnendus, quòd ex Passionibus possumus apud nosmetipsos æstimare quanto pretio habemus ea quæ pulchra sunt & honesta, quàmque verè ac vitaliter anima nostra cum ipsis conjungitur. Est enim intimus maximèque immediatus vitæ fructus, affectus; sine quo, tametsi superficialià quadam & imaginarià approbatione res optimas ornare possumus, non possumus tamen sine illo per modum vitæ sensûsque animam nostram cum ipsis conjungere, nec conjunctam esse certò judicare, nisi æquali *avsi*

æstima

passia à rebus turpibus & inhonestis abhorreamus, siue hæc in nobismetipsis occurrunt, siue in aliis. Ea enim est Virtutis ratio, ut amet quæ optima sunt, & à pessimis abhorreat; non quòd quis in se una reperiatur, altera in aliis, sed simpliciter quatenus sunt talia. Estque perfectissimus vitæ status bonum amare, malum autem horrore aut indignatione excipere, ubicunque emicuerint. Hoc enim arguit inferiorem animæ partem in consensum rapi, à superiori, totumque hominem igneis quasi affectuum quadrigis, *Elia* instar, usque ad Cælum Deumque subvehi.

14. Quòd si quis, sub prætextu nescio cuius affectatæ animi tranquillitatis, prudentiæ, paciſve studii, tolerare posset sine omni animi commotione quod turpiter commissum est contra communia humani generis jura & æternas virtutis leges, cum tamen privatâ quavis injuriâ in seipsum immisſâ satis uri & commoveri soleat; insigne certè hoc esset specimen Hypocrisios, quæ non tam ridenda esset, quàm ab omnibus mortalibus execranda.

15. Sunt igitur Passiones bonæ, maximæque vitæ humanæ complementa, modò hæ duæ leges observentur. Prima, ut Affectus ferantur ad Objectum debitum, quæ *Ὁρθότατα* dici potest: Contra quam qui peccant, immanissimè omnium peccant. Quales sunt invidi, & qui sævitia & crudelitate se oblectant, & id genus reliqui homines.

Secunda lex est, ut Affectus sit commensuratus Objecto & Fini, hoc est, ut (juxta

Noema decimum tertium) summo affectu optima maximáque, mediocri mediocria, minimóque minima prosequamur; sed ut nusquam in tantum commoveamur, ut Affectus violentia lumen Rationis intercipiat aut minuat, quò minus finem assequamur ad quem collineat Natura in singulis affectibus quos animabus nostris indidit: Quam proinde legem Μετρίαν appellare poteris.

16. Qui verò obtentu exterminandæ discordiæ ex anima, & finiendi illam luctam & conflictum quo aut Passiones cum Ratione, aut inter se invicem praliantur, omnes affectus tolli volunt; perinde mihi facere videntur ac si quis, nè fiat ulla dissonantia in Lyra, omnes illius chordas discindi velit; & nè ulla corpus invadat intemperies morbida, humores omnes pharmacis velit exturbari. Quemadmodum rectè & eleganter jam olim monuit etiam Theages Pythagoreus; Οπ' ἐκ ἐν τῷ ὑπεξελείδῃ τὰ πάθηα τῆς ψυχῆς ἡδονὰν καὶ λύπην αἰσθάνεται, ἀλλ' ἐν τῷ ταῦτα σωαρμόζεσθαι. Et deinde duplicem illam similitudinem copiosius adhibet: Οὐδὲ γὰρ ὑγίεια, εὐκρασία τις ἐῖσα τῇ σῶματι δυνάμει, ἐν τῷ ὑπεξελείδῃ τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρὸν πέσσωκεν, ἀλλ' ἐν τῷ ταῦτα συγκραθεῖναι. Εἰς γὰρ αὖ συμμετρία τις τέτων. Ἐὰν ἐν τῷ μωσπῶ ἐν τῷ ὑπεξελείδῃ τὸ ὀξύ καὶ τὸ βαρὺ τὸ σύμφωνον πέσσωκεν, ἀλλ' ἐν τῷ ταῦτα πως σωαρμόζεσθαι σωαρμονίαν τῷ ὀξέει καὶ τῷ βαρέει τὸ μὲν σύμφωνον ἐναπολαμβάνει, τὸ δὲ διάφωνον ἐκκρίνει. Οὕτω καὶ σωαρμοσίων τῶν θυμῶ καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν καλῆαι καὶ πάθηα εἶναι.

ἐξαρπάζονται, τὰ δ' ἀρετὰ καὶ τὰ ἡδέα ἐγγίνομαι.

17. Quis autem modus vel mensura sit ad quam componi & temperari affectus debeant, duæ suprà dictæ leges satis edocent, ὁρῶντάς τε καὶ μέτρον ἀδείαν complexæ. Ad quarum alteram referenda est præclara illa *Ciceronis* sententia: Ergò is quisquis est qui moderatione & constantia quietus animo est, sibi que ipse placatus, ut neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens quem quærimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolérable ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. Quem verò ambitione aut libidine inflammatum & furentem videmus, omnia rabide appetentem cum inexplibili cupiditate, quòque affluentius opes aut voluptates undique hauriat, eò gravius ardentiusque sitientem, nã ille homo est, quem nemo sapiens dubitaverit existimare omnium mortalium infelicissimum.

Quest. Tusculan. lib. 4.

CAP. VI.

De Passionibus in specie.

1. **P**assionum species cùm nemo, quod sciam, accuratius enumeraverit quàm insignis ille Philosophus *Cartesius*, nec definiverit distinctius, in hujus fere vestigiis hac in re sem-

per insistam, nisi magna aliqua causa impederit. Caterum non abs re erit primò plenior *Passionis* definitionem proferre, subsequentibusque speciebus præfigere.

2. Est igitur *Passio vehemens anima Sensatio* quæ speciatim ad ipsam animam refertur, & cum extraordinario spirituum motu conjungitur. *Sensatio* rectè *Passio* dicitur, quoniam in *Passione* anima sentit se pati; & *vehemens*, quia vehementer: ad ipsam animam autem speciatim referri hæc sensatio, ut distinguatur ab aliis sensationibus; quarum aliæ referuntur ad objecta externa, putà, Odores, Sonos, Colores; aliæ ad corpus nostrum, ut Fames, Sitis, Dolor. Coniungi demique hanc sensationem dico cum spirituum motu, potius quam ab ipso produci; quoniam illud semper contingit, hoc non semper, imò forsan rariùs, si excipias illum motum qui oritur ex potu & cibo, atque aeris mutatione. In externis enim objectis à quibus Sensus vel Imaginatio percellitur, Anima movet spiritus, non spiritus Animam.

*De Passion.
Anim. part.
2. Artic. 69*

3. Omnes Animæ Passiones ad sex principalia ac primitiva genera revocat *Cartesius*, *Admirationem, Amorem, Odium, Cupiditatem, Letitiam, Mœrorem*. Quorum ordo & distinctio hac ratione deprehenditur. Nam quam primùm aliquod novum objectum, circumstantiæve aliquâ novâ modificatum, nobis occurrit, Animadversivam facultatem fistit & detinet, & in extraordinariam quandam attentionem rapit, quæ ipsa hæc *Admiratio* est:

est: Quæ, cum contingere possit antequam cognoscamus utrum objectum gratum futurum sit an ingratum, Passio meritò omnium prima habenda est.

4. Postea verò, si anima considerat objectum sub ratione grati vel ingrati, quod idem fere sonat quod boni vel mali, unum *Amorem*, alterum *Odium* excitat. Bonum autem hoc atque malum si considerantur ut futura, *Cupiditatem* in nobis accendunt; illud, uniendi cum illo sive illud possidendi, hoc, evitandi ipsum aut à nobis amiliendi. Primum Scholæ *Desiderium* vocant, alterum *Fugam*; & certè non malè. Denique, si ut præsentia considerantur, Bonum *Laetitiam*, Malum *Mærorem* gignit.

5. Verùm, tametsi satis rectè mihi videtur *Cartesius* calculum subduxisse in hac Passionum enumeratione, non video tamen quin pari jure ad breviorum numerum reduci possint, nempe ad tres illas primas, *Admirationem*, *Amorem*, & *Odium*. Quid enim est *Desiderium* nisi Amor porrectus versus bonum futurum? Quid *Fuga*, nisi Odium se avertens ab imminente malo, vel se muniens contra ipsum? Quid denique *Laetitia*, nisi Amor exultans præsentia boni adamat? Quid *Mæror* sive *Tristitia*, nisi Odium præsentia malo oppressum & implicatum? Manifestum enim est, omnibus hisce circumstantiis semper subesse & in fundo quasi latere *Amorem* & *Odium*.

6. Unde porrò elucet, quòd Scholastica illa Passionum reductio ad duo illa capita,

*Ira*scibile scilicet & *Concupiscibile*, modò rectè interpretemur, non tam severiter sit explodenda, præsertim cùm optimorum antiquissimorumq; Philosophorum autoritate munita sit & cohonestata. Intelligo autem hic eas Passiones solas quæ propriè in *Corde* sedem habent, non quæ in solo *Cerebro*, qualem unicam illam agnoscit *Cartesius*, *Admirationem*. Ceteræ mihi satis rectè videntur reduci posse ad Pythagoreorum *Ἐμψυχία* καὶ *ὑποψυχία* quæ planè respondent Scholasticorum *Concupiscibili* & *Ira*scibili, quæque non inicitè reddi possunt *Concupiscentia* & *Excandescencia*. Quarum posterior est ille animæ affectus quo excandescit contra quamlibet speciem mali vel ingrati, quam si absque respectu ad tempus considerat, est *simplex Odium*; si imminet malum, *Fuga*, sive Cupiditis amoliendi vel quolibet modo evitandi illud; si præsens sit, *Mæror*, *Tristitia* vel *Agritudo animi*, quæ nihil aliud est nisi hæc Excandescencia malo præsentis implicata & illigata, miserèque illo vexata.

7. Eadèmq; ratio est de *Concupiscentia*, quæ, si cum aliqua specie boni vel grati amice conjungitur, seposito omni temporis respectu, *Amor simplex* est; si consideratur bonum ut futurum, *Cupiditas* est, sive propriè dicta *Concupiscentia*; si ut præsens, *Letitia* sive *Gaudium*. Nec tamen desinit esse *Concupiscentia*, quoniam, nisi superveniat fastidium, Amor hic cupit continuationem sui statûs, ac proinde semper subest aliqualis *Concupiscentia*.

8. Possunt igitur tantùm duæ esse Passiones
princi-

principales & primitivæ quæ propriè in Corde sedem habent, five eas *Amorem & Odium* cum *Cartesio*, five *Concupiscibile & Irascibile* cum Scholis, five *Ἐμψυχῶν καὶ θυμῶν* cum Pythagoreis appellare libet. Quod certè notatu non est prius indignum, ut mox ex usu illius clariùs patebit.

9. Interea loci, ad pleniorè Passionum intelligentiam, eodem ordine ac distinctione quâ proposuit *Cartesius*, sex suprà nominata genera definiam, singulisque suas proprias species subnectam. Prima est *Admiratio*, quæ est *Passio animæ novitate alicujus Objecti percussa, in eoque contemplando attentissimè occupata*. *Admiratio* duplex est, *Existimatio & Despectus*. *Existimatio* est *Admiratio magnitudinis vel valoris alicujus Objecti*: *Despectus* verò *Admiratio parvitatæ vel vilitatis Objecti*. Hinc facillè intelligitur quid sit *Existimatio* sui & sui *Despectus*, nempe quando quis cum affectu inheret contemplationi propriæ dignitatis vel vilitatis. Eadèmq; ratio est de *Despectu* & *Existimatione* aliorum, quarum prior *Dedignatio*, posterior *Veneratio* dicitur.

Est autem *Veneratio* *Existimatio* alicujus liberi Agentis, quod nobis bene vel malè facere posse opinamur, cum voluntate nosmetipsos illi subjiçendi conjuncta. *Dedignatio* verò est *Despectus* liberi Agentis, quod cum capax sit bene vel malè faciendi, adèd tamen infra nos esse judicamus, ut nobis neutrum facere possit.

10. Secunda classis est *Amor & Odium*.
Amor

Amor est *Passio animæ* quæ excitatur ad se voluntate jungendam cum *Objectis* quæ ipsi videntur grata. *Voluntate* autem hic se adjungere non est idem quod *cupere*, id enim ad *Cupiditatem* spectat; sed cum affectu quodam agnoscere rem esse gratam bonamve. *Odium* est *Passio animæ* quæ incitatur ad separandum se voluntate ab *Objectis* quæ ipsi videntur ingrata vel noxia. *Amans* cum *Objectum* minoris æstimat seipso, simplex *Propensio* vel *Benevolentia* dicitur; cum æquè ac se æstimat, *Amicitia*; cum majoris facit, *Devotio*. *Amor* qui fertur in res bonas simpliciter, *Amor*; qui in res pulchras, *Complacentia* dicitur. Item *Odium* quod refertur ad mala simpliciter, *Odium*; quod ad deformia, *Horror* aut *Aversio*. Nec omitti hic debet nobilis illa *Amoris* species, quæ *σέπην* appellatur; aut illa *Odi*, quæ *Antipathia*.

II. Tertia classis *Cupiditas* est cum sua propagine. *Cupiditas* est *Passio animæ* quæ in bonum fertur quatenus futurum. Itaque cum absentia mali æquè ac præsentia boni bona sit, in utramvis ferri potest *Cupiditas* quatenus sunt futura. Si quis autem *Cupiditatem* circa posterius *Objectum* *Desiderium*, circa prius *Fugam* mallet appellari, nihil renuo. Inter *Cupiditates* hic excellunt illæ quæ nascuntur vel ex horrore vel ex complacentia, ut facile intelligitur ex antedictis. Nihil enim ita accendit *Desiderium* ut *Pulchritudo*, nihil adeò accelerat *Fugam* ac horrenda quævis *Deformitas*: Omnium autem rerum

rerum maxime horrenda vulgò existimatur
Mors.

12. Ad Cupiditatem reducuntur, primò,
Spes, Metus, Zelotypia, Securitas & Despe-
ratio: Deinde, *Animi fluctuatio, Animofitas,*
Andacia, Amulatio, Pusillanimitas, & Con-
sternatio. Priores illæ species in hoc con-
veniunt, quòd earum Objectum offert se sub
ratione *Facilis* vel *Difficilis*, nec tamen in-
cludit ullam à nobismetipsis eventui depen-
dentiam. Posteriores in eo conveniunt, quòd
Objectum offertur ut pendens à nobis; cum
difficultate vel in electione mediorum, unde
provenit *Animi fluctuatio*, vel in executione,
quò ceteræ illæ spectant.

13. *Spes* est *Passio animæ quâ disponitur ad*
credendum id eventurum esse quod cupit: *Metus*
verò, *quâ disponitur ad credendum non eventu-*
rum esse quod cupit. *Spes* omnem metum exclu-
dens dicitur *Securitas* vel *Fiducia*; *Metus* verò
omnem spem, *Desperatio.* *Zelotypia* est *Me-*
tus perdendi bonum quod magni æstimamus à
minimis suspicandi causis ortus.

14. *Animi fluctuatio* est *Metus* errandi in
electione mediorum ad aliquem destinatum
finem. *Animofitas* est *Passio* quæ disponit ani-
mum ad agendum viriliter in executione re-
rum ad quas accingitur. Quæ si in rebus
cernitur quas aliquod magnum periculum co-
mitatur, dicitur *Andacia*: si verò ex confide-
ratione successus aliorum excitatur, *Amulatio.*

Animositati autem opponitur *Pusillanimitas*,
ut *Consternatio Andacia.* Est verò *Pusilla-*
nimitas

nimitas languida quædam & frigida Animæ passio, quæ eam impedit ne feratur ad ea peragenda quæ alioqui facere posset. *Conternatio* autem est Pusillanimitas cum perturbatione & stupore conjuncta, quæ animæ auferit facultatem resistendi malo imminenti.

15. Quarta classis est *Gaudium* & *Tristitia*, quæ respiciunt bonum malumve præiens. Passiones quæ ad hanc classem reducuntur discriminantur hisce præcipue circumstantiis. Primò, simplici respectu ad nosmetipsos vel ad alios. Bonum enim præfens prout nosmetipsos spectat parit *Gaudium*, Malum *Tristitiam*: Si malum alteri, qui eo dignus est, accidit, *Irrisionem* parit; si indigno, *Com-miserationem*; si verò bonum indigno obvenit, *Invidiam*; Bonum autem contingens alteri quod in nostram etiam utilitatem aliquo modo redundet, *Congratulationem*.

16. Porro, considerantur Bonum & Malum sive ad nos sive ad alios spectant, primò, ratione causæ. *Bonum* enim à nobismetipsis factum parit satisfactionem sive Animi Acquiescentiam, *Malum* pœnitentiam, *Dubium* Conscientiæ morsum. Sed Bonum ab aliis præstitum parit *Favorem*, quamvis id nobis non sit factum: sin verò nobis, *Gratitudinem*. Ut Malum ab aliis patratum, si in nosmetipsos non committitur, solum *Indignationem*; sed si nosmetipsos tangat, *Iram*.

Rursus, respectu opinionis aliorum, Bonum quod habemus excitat in nobis *Gloriam*, Malum *Pudorem*.

Denique,

Denique, respectu temporis, Bonum diuturnum Satietaſtem parit ſive faſtidium, ut Mali duratio minuit Triftitiam. Ex Bono autem præterito naſcitur Deſiderium propriè dictum, & ex Malo præterito Hilaritas.

17. *Gaudium* eſt *jucunda Anima commotio ſive Paſſio*, in qua conſiſtit *Fruitio boni* quod ipſa concipit ut ſuum. *Triftitia* eſt *ingrata Anima Paſſio*, in qua conſiſtit *Incommoditas mali vel defectus quem ipſa concipit ut ſuum*. *Irrifio* eſt *Lætitia* orta ex deprehenſione levis alicujus mali in perſona quæ eo digna putatur. Si ſit ex majoribus cauſis & cum apertiori contumeliæ inferendæ ſtudio conjuncta, reſtius appellatur *Infultatio*. *Invidia* eſt *Triftitia* orta ex conſideratione boni indigno alicui contingentis. *Commiferatio* eſt *Triftitia* orta ex conſideratione alicujus mali quod ei qui indignus eſt accidit. *Congratulatio* eſt *Lætitia* orta ex bono alicui obveniente, quod tamen accidiffe noſtrâ aliquo modo intereſſe putamus. *Satisfactio ſive Acquiſcentia in ſe ipſo* eſt *Lætitia* omnium jucundiſſima, ex opinione alicujus facti quod quis recenter fecit profecta. *Pœnitentia* eſt *Triftitia* omnium amariffima, ex conſcientia mali alicujus perpetrati orta. *Morſus conſcientiæ* eſt *Triftitia* orta ex dubitatione an quod fecimus bonum ſit necne. Eſt autem effectus temeritatis quando adorimur aliquod opus antequam omnis depofita ſit Hæſitatio vel Animi fluctuatio.

18. *Favor* eſt lata quædam Benevolentia erga

erga eos quorum rectè factis oblectamur. *Gratitudo* est læta quædam Cupiditas benefaciendi illis qui nobismetipsis benefecerunt. *Indignatio* est Tristitia accensa contra illos qui aliquid mali fecerunt. *Ira* est Indignatio contra eos qui aliquid mali nobis ipsis intulerunt, cujus & ulciscendi cupiditate tenemur. *Gloria* est Lætitia orta ex opinione aut spe laudis apud alios obtinendæ. *Pudor* est Tristitia ex opinione aut metu vituperii. *Fastidium* est Tristitia ex eadem causa orta ex qua antè Lætitia emanavit. *Desiderium* propriè dictum est Tristitia ex bono amisso nunquam recuperando. *Hilaritas* est Lætitia ex recollectione mali præteriti.

19. Atque hæc ferè est Passionum Enumeratio apud *Cartesum*, (tam Primitivarum quàm à Primitivis ortarum vel ex ipsis complicatarum) cum ipsarum definitionibus ad sensum saltem eximii Philosophi, quàm proximè potui, accommodatis. Ipsam verò complicationem Passionum à primis derivatarum, brevitatis ergò, in præsens omisi, mox opportuniùs subindicaturus. Quod verò ad causas Passionum naturales attinet abstrusiores magisque reconditas, quæ referuntur ad *Conarium*, ad Cerebrum, ad certos quosdam motus Sanguinis & Spirituum, ad orificia cordis nunc strictiora, nunc latiora, ad nervos Intestinatorum & Stomachi, Lienis & Jecoris, ipsiùsque denique Cordis; has omnes prudens sciensque prætereo, tum ob alias rationes, tum maximè quòd ad *Naturalem Philosophiam*

lofophiam potiùs quàm ad *Moralem* pertinere existimo. Effectus tamen, Usus, Finesque Passionum tantum abest ut existimem ad *Ethicam* non spectare; ut è contrà potiùs arbitrer selectiorem illius partem earum rerum Notitiam haberi debere.

CAP. VII.

De Passionum Usu & interpretatione.

1. Quod igitur Fines Usúsque Passionum attinet, non abs re erit aliquantò fusiùs eos prosequi, Naturæque vocem in omnibus quàm fidelissimè potero interpretari. Non parùm enim habiturum est momenti ad rectè Passiones moderandas & utendas, (quæ certè Virtutis maxima pars est) si intellexerimus ad quem finem Natura, Naturæve parens Deus, singulas destinaverit, quantique opera sua ipse æstimet aut ab aliis æstimari velit. Neque enim à nobis ipsis sunt hi affectus, nec à liberis nostris cogitationibus aut commentationibus profecti, nec alio aliquo modo assumpti vel acquisiti, cùm omnem actionem cogitationemque nostram anticipent, à Parente Naturæ Deo simul cum vita nostra nobis indita, ut voluptas edendi & bibendi; quam proculdubio Natura omnibus animalibus infeit, ad vitæ suæ conservationem, & ad corporis sanitatem, jucundumque Facultatum vitæ exercitium. Unde clarè sequitur nihil temerè occidendum

cidendum esse & sine causa, nec ita voluptati edendi potandive indulgendum, ut perdamus finem illius voluptatis, & morbum mortemve nobis conciliemus.

2. Atque hoc id ipsum est, quod innuunt Pythagorei, τὸ ἀπειροσύν πρὸς τὸ μέγιστον. Nam τὸ ἀπειροσύν illi in Passionibus ponunt, in Virtute & Ratione τὸ μέγιστον. Natura verò largiori manu nobis hujusmodi affectus indidit, ut habeat Ratio quod amputet, terminet & circumscribat; nec facile Anima ad proprias voluptates (id est; Intellectuales) prosequendas tam integrè convertatur, ut animale vitam prorsus negligat. Unde videmus serium esse quoddam & pèrvicax Naturæ propositum atque consilium, ut Statio hæc animalis à mentibus humanis non omnino deferatur. Sed hæc obiter de Affectibus qui ad corpus spectant. Ad Passiones propriè dictas recurramus, earumque fines & usus eo ferè, quo proposuimus, ordine perpendamus.

3. Primò igitur, de *Admiratione* manifestum est, quod inserviat ad fortius imprimendum memoriæ rerum novarum observationes, ut hæc suppellectile anima satis instructa perveniat ad cognitionem utilissimarum veritatum. Unde si quis teneatur cupidine contemplandi res novas eo solùm fine ut admiretur, planè perdit finem hujus Passionis, & in merum abit Mirionem. Quòd autem Natura nobis indidit affectus *Existimationis* & *Despectus*, innuit non omnia perinde in eodem pretio à nobis esse habenda. Quòd si sit deterius

terius & melius, est certè illud quod optimum est, & ad quod nos oportet, Naturâ duce, aspirare.

4. *Suiipſius Exiſtimatio* Paſſio mixta eſt ex *Admiratione, Latitia, & Amore propria conditionis.* Sui verò *ipſius Deſpectus* ex *Admiratione, Triftitia, & Amore proprio cum Odio deſectuum ſuorum conjuncto.* Ultraque Paſſio innuit Omnem hominem aut eſſe aut debere eſſe aliquid, eoque loco haberi ut ſit ſupra omnem injuriam & contemptum. Nam cùm tam facile adducimur credere noſmetipſos eſſe aliquid, cùm tamen non ita multum ab aliis differamus; certè æquum eſt ut alios etiam homines aliquid eſſe exiſtimemus, & humaniter & officioſè tractemus. Humanitas igitur morumque civilitas æquè ac diligentia atque induſtria ad aſſequendas res optimas hiſce Paſſionibus à Natura indigitantur.

5. Quod verò ad eam ſpectat *Suiipſius Exiſtimationis* ſpeciem quam *Generoſitatem Carteſius* appellat, quâ quis ſe æſtimat ex ſincero uſu liberi ſui arbitrii, putâtque ſe non debere contemni cùm virtutem ſequatur quàm perfectiſſimè poteſt, nec careat voluntate ſuſcipiendi & exſequendi quicquid Recta Ratio præſcripſerit; hujus certè Paſſionis uſus, quam nobis indidit Natura, maximè omnium inſignis eſt, cùm tantum calcar ſit ad ſummam aſſequendam felicitatem. Maxima enim Reſectio & corroboratio animi eſt contra omnes hominum contemptus aſperâſque fortunas ſinceritatis ſuæ conſcientia.

E

6. *Veneratio*

6. *Veneratio* Passio complicata est ex *Admiratione & Timore*. Utilitas refertur ad Politicas Societates & Religiones; nec obscure indicat obediendum esse Magistratui, Deumque esse ac Divinam Providentiam.

Dedignatio componitur ex *Admiratione & Securitate* vel *Andacia*. Hæc Passio non omnino inutilis est ad pacem animi & tranquillitatem, dum non finit se vel minis vel pollicitationibus hominum impotentium ad virtutem veritatēque deferendam moveri. Hujusmodi fuit in *Socrate* contemptus erga *Anytum & Melitum*, cum securus esset, quod, tametsi eum occidere possent, non possent tamen lædere. Atq; hæc breviter de *Admiratione*.

7. Quod ad sequentes quinque Passiones primitivas attinet, *Amorem, Odium, Gaudium, Tristitiam & Cupiditatem*; Usus earum manifestissimus est, binæque priores in quintam semper desinunt. Nam quicquid grati accidit, excitat Gaudium sive Voluptatem; Voluptas quæ sentitur conciliat Amorem illius quod eam excitat; Amor denique Cupiditatem augendi, continuandi, aut repetendi aliquando hanc voluptatem. Ità si quid ingrati accidit, Tristitiam sive Dolorem parit; Dolor Odium Causæ hujus doloris; Odium verò Cupiditatem amovendi se ab hac causa. Atque in his solis ferè consistit salus & conservatio omnium Animalium. Et, quod notatu dignum est, illæ Passiones quæ maximè omnium sunt ingræ, non minùs hoc officium præstant quàm quæ gratissimæ, *Tristitiam* intelligo & *Odium*;
pro-

propterea quòd Vita hæc malorum præsentia æquè ac defectu bonorum perditur.

8. Imò verò Natura videtur majori cum solitudine amoliendis malis prospexisse quàm voluptati fruendæ: ut videre est in efficacissima illa eloquentia quâ pleraq; Animalia instruit ad movendam commiserationem opemque impetrandam quando tristitia & dolore opprimuntur. Qualis est ille querulus flebilisque Vocis tonus, Oculus vultusque morstus & dejectus, Ejulatus, Gemitus, Lacrymæ, Suspiria, & id genus reliqua, quæ certè vim maximam habent ad permovendum miseratione animi, quò promptiùs opem feramus aut maturiùs abstineamus ab incepta injuria.

9. Neque omnino deest Natura in ea parte quæ ad Voluptatem conciliandam pertinet. Actio enim oculorum vultusque, quando lætamur, multò gratior est aspicienti multòq; jucundior. Quod Lætitiæ effectum tanquam illecebras quasdam ad morum urbanitatem mutuùmque placendi studium Natura destinavit; quemadmodum priora illa Doloris effecta ad retrahendum nos ab omni injuria immerentibus inferenda, & ad exstimulandum nos ad opem maturè ferendam miseris & calamitosis. Quòd verò Lætitiæ extremæ effectum sit aliquando *Lipthymia*, nescio an non Natura inde nobis subinsinuare velit, quòd Anima nostra majoris sit capax voluptatis & felicitatis quàm ferre potest præsens hujus terrestris corporis status.

Quod igitur ad *Amorem & Odium, Dolorem & Lætitiæ* attinet, Interpretatio eorum hæc est,

est, ut quod bonum est nobismetipsis aliisque, quantum possamus, conciliemus atque procuremus: neminem verò lædamus, sed è contrà malum tum à nobismetipsis tum ab aliis quàm diligentissimè & officiosissimè amoliamur.

10. Omnis autem Diligentia animatur à *Cupiditate*, quæ Passionum excitatissima est, utpote quæ, cum cor agitet violentius quovis alio affectu, plures spiritus cerebro suppeditat, qui redundantes in membra corporis agilius ipsum efficiunt & vegetius, animamque gratæ cuidam activitati & alacritati assuefacit, quæ alias defectu objecti quod eam exsuscitet flaccescere posset & torpere. Nam, (quemadmodum rectè alicubi monet *Verulamius*) *Vita humana sine proposito vaga est & languida.*

Sed si feliciter & cum successu *Cupiditatem* ferri velimus, cavendum est nè in ea derivetur objecta quæ non sunt in nostra potestate, nec vehementiori impetu feratur in ea quæ sunt quàm corpus hoc caducum & mortale patiatur.

Nam ea quæ in nostra potestate sunt absolvi cupere festinantiùs quàm vires ferunt, consimile esset atque si rursus irretiremur iis rebus quæ simpliciter in potestate nostra non sunt. Unde malefana hæc Cupiditas non tam alacritatem pareret quàm anxietatem & cruciatum.

Denique, cum tam clarè pateat qui sit Cupiditatis finis, nempe ut vires accendat ad executionem Instituti, deponenda omnino est hæc Passio, nisi cum in procinctu stamus ad exsequendum ea quæ agenda decrevimus. Alioqui inutilis hic ardor, (præsertim in tenuiori

cor-

Cap. 7. *Enchiridion Ethicum.*

53

corporis constitutione) inflammando spiritus, vires exhauriet, corpus arefaciet, sanitatque illius maximopere officiet.

11. Inter *Amoris* species præcipuè considerandæ sunt *Devotio*, *Complacentia*, & *sopyñ*. Inter species *Odii*, *Horror* & *Antipathia*. Per *Devotionem* erudimur tanquam per vivam Naturæ vocem ad credendum aliquid esse quod nobismetipsis charius & antiquius habere debeamus, & pro quo capita nostra devovere non dubitemus. Hujus igitur Passionis usus ad Politicam potissimum spectat & Religionem, quæ sine Virtute nulla est. Debentur igitur hujus Affectûs officia Principi, Patriæ & Religioni, hoc est, Deo veræque Virtuti. Unde palàm est eos errare contra lumen Naturæ, qui docent summam Sapientiam in eo positam esse, ut quis se vitamque suam cæteris rebus omnibus ubique præponat.

12. Ex *Complacentia* & *Horrore* monemur esse res quasdam pulchras, alias deformes, contra sordidam istam quorundam opinionem qui hoc rerum discrimen explodunt &, ut plurimum cum illo, Vitii Virtutisque; quæ ferè nihil aliud est quàm Symmetria Passionum quoad gradus & objecta, ut externa corporis pulchritudo Symmetria partium cum decoro quodam gratoque earum gestu & actione conjuncta. Quod id ipsum ferè est quod etiam in *Questionibus Tusculanis* notavit Cicero. Et *Lib. 4.* ut Corporis est quædam apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate, eaque dicitur Pulchritudo: sic in Animo opinionum

judiciorumque æquabilitas & constantia cum firmitate quadam & stabilitate, Virtutem subsequens aut Virtutem ipsam continens, Pulchritudo vocatur. Naturalis igitur hæc Complacentia atque Horror deducere nos debent ad amorem Virtutis & Vitii averfationem; quarum altera rerum omnium pulcherrima est, altera maximè deformis.

Ufus verò peculiaris illius Complacentiæ quæ vulgò *Amor* dicitur manifestò refertur ad propagationem liberorum. Quæ Passio si sit omnium importunissima, ostendit Naturæ sollicitudinem de continuanda humana specie. Quod sanè facit tanto astu & industriâ, ac si mallet Præstigiatrix videri atque Incantatrix quàm homines ad opus tam necessarium non efficaciter rapere. Sed cum finis hujus ardoris tam conspicuus sit, monemur ad quam mensuram sit moderandus.

13. Quemadmodum verò Amor liberos gignendos respicit, ita ~~sepe~~ genitos. Quæ si sit major in parentibus erga liberos quàm vicissim, planè innuit hujusmodi Passiones pro usu ipsarum magis minùve à Natura Creaturis inferi. Major enim prorsus est affectus parentum erga liberos (ut qui multò præstant consilio & viribus) quàm affectus liberorum erga parentes; multoque rariùs accidit ut hi ipsorum ope indigeant Quàm ut illi horum. Atque hinc mensuram sumere debemus attemperanda huic Passioni, nè nimia indulgentiâ viventes lædamus, mortuòsve affectu nimio inutiliter prosequamur.

Denique,

Denique, *Anipathia*, quæ *Odii* quædam species est, sed ex causis nata magis abditis, hunc usum habet, ut, quasi dato signo, nobis ab eo caveamus inter quem & nosmetipsos hunc Naturæ dissensum percipiamus intercedere, præsertim nisi sit vir bonus; qualis si sit, suspicandum est nè ipse sis malus. Unde obfirmato animo amicitiam cum ipso colas, si possis; nihil enim periclitabitur præter improbitatem tuam.

14. *Cupiditatis* species primæ sunt *Spes*, *Metus*, *Zelotypia*, *Securitas*, & *Desperatio*; alteræ, *Animi fluctuatio*, *Animositas*, *Audacia*, *Amulatio*, *Psillanimitas*, & *Consternatio*.

Spes ex *Lætitia* & *Cupiditate* componitur, *Metus* ex *Cupiditate* & aliquali *Tristitia*. Est enim *Imaginatio* debilis quidam sensus, ut ait *Aristoteles*; Sensus verò præsentium, ut etiam *Tristitia* & *Lætitia*. *Eventus* autem animo præsentis sunt, quamvis non sint re ipsa, ac proinde & præsentis & absentes sunt, possuntque esse objecta tam *Lætitiæ* vel *Tristitiæ* quàm *Cupiditatis*. *Usus Spei* est, ut prolectemur ad agendum; *Metus*, ut caute & diligenter agamus.

Est autem usus quidam specialis & præcipuus hujus *Passionis* qui refertur ad res Politicas. Cum enim maxima pars hominum impii sint, vix ulla *Civitas* stare posset, si pœnarum formidine in officio non continerentur.

Zelotypia componitur ex *Cupiditate*, *Tristitia*, & *Existimatione*. Ejus proprius usus cernitur in curandis & tutandis rebus maximi momenti. Unde eam adhibere rebus minoris pretii inhonestum esset & ridiculum.

Ex quibus *Passionibus Securitas* componitur & *Desperatio*, plane liquet ex antedictis : cum *Securitas* nihil aliud sit quàm *Spes* omni metu libera; *Desperatio* nihil nisi *Metus* omni spe destitutus. Prioris usus est contra nimiam vel superfluam curam & diligentiam. Posterior inservit avellendo animo ab Instituto non successuro, ut ad ea quæ melius succedere possint convertatur.

15. *Fluctuatio animi* componitur ex *Cupiditate* & *Tristitia*. Usus illius est, ut in electione rerum non erremus. Vexatio autem illa quæ eam comitatur à *Natura* Indicatio est quòd una res alteri multò præstat, quòdque maturè omnem diligentiam adhibere debemus ad dispiciendum quid sit optimum, & quæ maxime ad illud assequendum aut retinendum accommodata, atque adeò vitam nostram ex deliberatis quibusdam destinatisque Principiis & *Judiciis* instituere, à quibus certo & confirmato animo apud nosmetipsos decrevimus non esse recedendum.

Animositas & *Audacia*, utraq; componuntur ex *Cupiditate*, *Lætitia* & *Tristitia*, sed ita ut *Lætitia* *Tristitiam* multum superet : cum *Tristitia* sit ex objecto periculo, quod tamen præ excellentia finis aggrediendi periculi fere contemnitur; *Lætitia* ex certitudine finis assequendi. Hujus affectus usus præcipuus est in liberando Patriam aut Principem ab hostibus, & in testimonio perhibendo Veritati quantumvis cum extremo vitæ nostræ periculo, ut aut immortalem gloriam, aut æternam vitam consequamur.

16. *Amulatio* componitur ex Cupiditate, Lætitia, & Exultatione. Usus cernitur in præclaris virtutum exemplis ad quæ imitanda hoc affectu nos stimulat Natura. *Psyllanimitas* componi videtur ex his omnibus, Cupiditate, Spe, Metu, & Exultatione, sed gradu valde remisso. Hujus præcipuus usus est circa objecta non magni sanè pretii, quamvis à quibusdam fortè haud parvi æstimentur. *Consternatio* componitur ex immensa Admiratione, Cupiditate, & Tristitia. Videtur autem esse quædam à Natura Exprobratio & Monitio, quàm turpiter eâ animi præsentia careamus quâ semper cinctos & armatos nos esse oportet contra omnes inopinatos Fortunæ incurfus. Idémque ferè illius usus est & significatio quæ *Animi fluctuationis*, ut bene subductis rationibus in numero habeamus quid agendum sit in unoquoque casu, quidque patiendum, & quo utrumque demum modo. Porro, subinsinuare videtur horrendum aliquod & stupendum in Natura periculum latere, quod maximè proprium hujus Passionis sit objectum, ad quod tamen parati semper esse debemus, (sive hoc sit uniuscujusque Mors particularis, sive Universi Solutio, de qua non solum fabulati sunt Poëtæ, sed & Sapientes seriò philosophati) ut,

*Si fractus illabatur Orbis,
Impavidos feriant ruina.*

Hoc enim videtur Sinceritatis & Innocentiæ ab ipsa Natura promissum præmium.
Atque

Atque hæc de Passionibus tertiæ Classis.

17. Quartæ Classis Passiones sunt, Primò, *Irrisio*, *Commiseratio*, *Invidia*, *Congratulatio*: Deinde, *Satisfactio*, *Pœnitentia*, *Morsus Conscientiæ*; item *Favor*, *Gratitudo*, *Indignatio*, *Ira*: Tertiò, *Gloria* & *Pudor*: Postremò, *Fastidium*, *Desiderium*, & *Hilaritas*.

Irrisionis utilitas præcipue refertur ad leviusculas humanæ vitæ sordes ac deformitates everrendas & detergendas. Ex hoc fonte emanavit *Poesis Satyrica*; quemadmodum ex Amoris effectis & Audaciæ *Epica* originem duxit & *Tragœdia*. Neque enim *Satyrica* tam ipsa vitia quàm circumstantias ipsorum maxime ridiculas infectatur.

Irrisio componitur ex Lætitia & Odio; & si malum ex inopinato accidit, comitatur *Cathinnus*. Est autem Objectum *Risus*, quemadmodum *Aristoteles* (si rectè memini) alicubi monet, κακὸν μὴ θάπτεσθαι. Unde non dubito quin suboriri possit ubi nullum omnino subest odium. Potest enim solummodo esse *Congratulatio* quædam & *Hilaritas* quòd malum non magnum erat, quamvis inopinatum, & quòd tam expedite & dextere erat superatum.

18. Objectum igitur illius in hisce locis bonum est: Et quodammodo etiam ubi malum non superatur, hoc est, ubi res non redintegratur, si jactura ejus non magni sit momenti. *Ἐν ἀγαθῷ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἐλαττον κακόν*. Parvum enim malum rationem habet boni. Unde videtur *Risus* quasi vox Naturæ sibiipso plau-

plaudentis quod, cum sit propensio quædam effrænis lubricæque Materiæ ad magna multifariæque Infortunia, ita tamen à Consilio Divino prospectum sit, ut in valde leves & tolerabiles Offensivunculas abeant. Quod certe meritò Lætitiâ excitet.

Quod si quis oblectare se potest Fatuorum aut Maniacorum spectaculis & deliriis, indicium est ipsum non satis magni æstimare Mentis sanitatem. Quod si faceret, contristeretur magis ex horum conspectu quàm laceri cujusvis cadaveris miseræque dilaniati.

19. *Commiseratio* miscetur ex Amore & Tristitia. Ejus usus manifestò refertur ad miseros succurrendos & ad Justitiâ tuendam, nè quis insons extremo plectatur supplicio, cum tam immane facinus ipsa Naturæ viscera lancinaret, gemitusque & suspiria ex omnium mortalium præcordiis eliceret. *Invidia* componitur ex Tristitia & Odio. Ejus utilitas præcipuè refertur ad munera honorésque rectè distribuendos. Neque enim hæc Passio vitium illud est quod meritò omnes explodunt, sed optimus à Deo datus affectus. Quem & ipse plùs semel notavit *Aristoteles* Nemefin appellari ἀνὸ τῆς ἐνδύου δὲ ἀνεπιφύτου· officiûmque boni viri esse contendit, in *Rhetoricis*, condolere iis qui immeritò infelices sunt, eorûmque misereri; iis verò qui immeritò felices sunt indignari, sive invidere. Ἀδίκον γὰρ τὸ πρὸς τὴν ἀξίαν πρῶτον· Lib.2. cap. 2. μὲν οὖν διὰ τὴν τῶν θεῶν ἐνδιδόχην νεμεσάζειν. Injustum enim est, inquit ille, quod præter meritum fit:

fit: unde Diis ipsis hanc indignationem attribuimus. Quæ tamen eadem Passio est atque hæc Invidia quam supra definivimus.

Ex hisce Passionibus igitur *Commiserationis* & *Invidia* monemur tanquam ipsius Naturæ voce aliquid esse justum, & injustum, vel æquum, & iniquum, atque hoc fugiendum esse, illud verò amplectendum.

Congratulatio componitur ex Amore & Lætitia, potestque esse stimulus ad communem Beneficentiam. Nam qui hac virtute præcellit, debetur illi prosperitatis suæ communis omnium Congratulatio.

20. *Satisfactio* sive *Acquiescentia* in seipso, quemadmodum etiam *Pœnitentia* & *Conscientia* morsus, manifestò omnes faciunt ad servandam bonam Conscientiam. Indicant porro planissime discrimen Benefactorum & Malefactorum, liberòque nos præditos esse Arbitrio. Est enim hæc *Acquiescentia* sive *Satisfactio* nihil nisi plausus quidam & exultatio animæ ex recte facti conscientia. Qui certè affectus valde stolidus esset, si non essent quæ recte fiunt, quæque secus. Quanquam fatendum est plerosque homines foedissime aliquando hallucinari circa objectum hujus Passionis, sibi que tum maxime applaudere tanquam re bene gestâ, cum atrocissima Flagitia commiserant.

Cujus dementiæ nullum est insignius specimen, quam quod ipse *Cartesius* nobis ante oculos ponit de Hypocritis quibusdam & Superstitiosis, qui, eo quòd sæpe frequentent
templa,

De Pass.
Anim. part.
3. Artic.
190.

templa, multas recitent preces, capillos ton-
fos habeant, à cibis abstineant, eleemosy-
nas largiantur, se planè perfectos putant, om-
néque quod ipsis sua Passio suggerit, bonum
zelum esse; etsi quandoque suggerat maxima
crimina quæ in homines cadere possint, ut
prodere urbes, trucidare Principes, exter-
minare integros populos ob id solum quòd
suas opiniones non sequantur.

21. Quod verò *Pœnitentiam* attinet, si
omnia fierent necessariò, perinde ridiculus
esset omnis ex malefacti conscientia dolor, ac
si Rusticum pœniteret quòd non natus sit
Nobilis, aut fœminam quòd non nata sit
mas. Eadémque ratio est de *Morsu Con-*
scientiæ, qui planè innuit, si in electione er-
remus, quòd id culpâ nostrâ sit, quòdque po-
teramus meliorem fecisse electionem. *Favor*
etiam & *Indignatio* idem ferè significant.
Ex hoc enim illæ oriuntur Passiones, quòd
quædam rectè ab hominibus fieri arbitremur,
quædam contrâ.

22. *Gratitudo* verò videtur pars quædam
naturalis *Justitiæ commutativæ*; ut *Commise-*
ratio, *Invidia*, *Favor*, *Indignatio*, *Justitiæ dis-*
tributivæ partes quasi quædam naturales vi-
deri possunt. Ipsa verò *Ira* præter cæteras.
Est enim *Vindicta Justitiæ punitivæ* pars con-
spicua, quam *et ipse antiquissimus* potissimum
collocârunt *Pythagorei*, teste *Aristotele*.

Ad Fortitudinem etiam *Ira* facit perinde
atque *Audacia* & *Animositas*; quemadmo-
dum patet ex præclara illa *Theagis* sen-
tentia :

tentia : Σωτήταται γὰρ ὁ θυμὸς καὶ αἱ ἐπιθυμίαι
 ἀπὸ τοῦ πλεόντων μέρους τῆς ψυχῆς· τὸ μὲν ὡς αὐτὸν
 δουροφύλαξ καὶ σωματοφύλαξ, τὸ δὲ ὡς οἰκονό-
 μος καὶ οἰκετός ἐστι ἀναγκαῖον. *Cupiditatem*
Opsonatori, Iracundiam Militi comparat. Est
 autem *Ira* Passio composita ex Odio, Cupi-
 ditate & Amore sui ipsius, directè *Gratitudini*
 opposita, ut *Indignatio Favori*. Sed hisce al-
 liis tribus Affectibus longè vehementior est,
 quia Cupiditas repellendi res noxias & sese
 ulciscendi est omnium urgentissimum, ut re-
 ctè monet *Cartesius*.

Neque eò magis abhorrendum est ab hac
 Passione quòd miscetur cum Odio : Est enim
 totius θυμονδῆς sive Irascibilis (quod Scholæ
 vocant) familia valdè utilis & necessaria, cum
 nostra magis intersit amoliri mala quàm gau-
 dere bonis non necessariis. Qui igitur se
 totum ad *Concupiscibilis* motus componit,
 prætexendo nescio quam speciem pacis &
 dulcedinis, caveat ne evadat Pietatis Boni-
 que publici proditor. Nam si *Irascibile* quis
 in integrum deponit, vafer est aut mollis, aut
 uterque, & qui nunquam esse poterit δου-
 ροφύλαξ ἰκανὸς καὶ πρὸς σωματοφύλαξ τῆς ἀ-
 ψευδούς,

Virtutis verus custos rigidusque satellites.

23. Est etiam *Gloria* & *Pudoris* usus excel-
 lentissimus. Prior enim ad omnia præclara
 perpetranda stimulat; posterior à rebus tur-
 pibus avocet & deterret, adè ut sit quasi Arx
 quædam Virtutis atque Vallum. *Gloria* ex
Latitia, Amore sui ipsius & Existimatione
 comi-

componitur: *Pudor* ex Tristitia, Amore sui-
 ipsius & aliquali Despectu. Unde *Pudor* nec
 in pessimos nec in optimos cadit. Nam qui
 sibi conscius est se libero suo arbitrio con-
 stanter uti ad ea quæ optima sunt, novit se
 non debere contemni, ac proinde omni con-
 temptu superior ipsummet contemnit con-
 temptum; quæ magna pars est *Generositatis*: in
 improbis verò summum Improbitalis fasti-
 gium; Impunitas enim peccatorum data vi-
 detur eis qui & ignominiam & infamiam fe-
 runt sine dolore. *Tuscul.
Quæst. lib. 4*

Est igitur harum Passionum, *Pudoris* nempe
 atque *Gloriæ*, satis facilis Interpretatio. U-
 træque enim indicant communi hominum iudicio
 potius standum esse quàm proprio. Quod
 multum facit non modò ad Morum venusta-
 tem, sed ad obedientiam Politicam. Nam ex
 hoc instinctu Naturæ docemur quòd nemo pri-
 vatus debet quicquam contra Leges commit-
 tere; quoniam Lex est totius populi, de re-
 bus, sententiæ vel opinionis testimonium.
 Ὁ γὰρ νόμος λόγος ἐστὶν αἰσιμένους καὶ ὁμο-
 λογίας κοινὴν πόλει μινύων πῶς δεῖ πράττειν *Rhet. lib. 1.*
 ἡκαστα, definiente *Aristotele*. *Pudor* autem *cap. 1.*
 ille naturalis sive *Verecundia* quæ est circa
 voluptates corporis nos monet, eas non satis
 esse dignas hominis præstantiâ, ac proinde
 contemni & rejici oportere; quod scitè ali-
 cubi innuit *Cicero*.

24. Quòd verò etiamnum in nobis obtinent
 instinctus illi *Pudoris* ac *Gloriæ*, cùm tamen
 ubique terrarum quasi maximum quendam
 Tur-

Turpitudinis Magistrum ac Fautorem populum habeamus, atque omnem undique ad vitia consentientem multitudinem; subindicare videtur quòd humanum genus in præstantiori aliquando positum fuerit statu & conditione.

Cæterum ut res nunc sunt, summopere cavendum est nè præ pudore aut popularis gloriæ aucupio id quod reverà honestum est deseramus; qui perniciosissimus esset harum Passionum abusus. Nullum igitur Theatrum Virtuti Conscientiâ majus habendum est, quæ dum tibi ob tua rectè facta plaudit, reliquorum mortalium sibilos & obloquia omnino contemnere Heroicum est. Illi pudore suffundi debent qui malè faciunt, non qui ob bene facta malè audiunt aut iniqua patiuntur. Est enim vera Virtus, ut & ipsa Philosophia, paucis, quod ait *Cicero*, contenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta & invisa. Contemnamus igitur omnes ineptias, prout ille monet, totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine, & omnium rerum humanarum contemptione & despicientiâ, conculcatisque vanis falsisque hominum opinionibus, in omni demum virtute veritateque ponamus.

Tuscul.

Quæst. li. 2.

2.

Tuscul.

Quæst. li. 4.

4.

25. Denique, quantum ad *Fastidium*, *Hilaritatem* & *Desiderium*: *Fastidii* utilitas refertur ad *Temperantiam*. Ea enim ferè sunt quæ fastidire solemus, quorum usui aliquando plus iusto indulgimus. Monemur porrò, ex eo quòd omnium rerum corporearum usus di-

utur-

uturnior fastidium parit, animum ad res intellectuales convertere, maximèque omnium ad Deum.

Hilaritatis usus præcipuè ad Tolerantiàm spectat. Debemus enim eò lubentiùs quæ ingrata sunt sustinere, quoniam majori tandem compensabuntur lætitià. Quo genere argumenti videtur usus esse *Aneas* ad suos Comites,

Durate; & vosmet rebus servate secundis.

Desiderium componitur ex Tristitia, Amore, Desperatione, & Cupiditate. Usus illius est ad acuendam diligentiam in conservando bono quod possidemus, cum illius jacturam tantus comitatus sit cruciatus. Vis hujus affectus præcipuè cernitur in obitu amicorum, aliorumve hominum pulchritudine corporis animique dotibus præcellentium, & de humano genere ex præclarè gestis optimè meritum.

Quis desiderio sit pudor aut modus

Tam chari capitis? præcipe lugubres

Cantus, Melpomene, cui liquidam Pater

Vocem cum cithara dedit.

Horat. l. 3.

Od. 24.

Hæc Passio igitur prima docuit mœstos mortales Pompam funebrem instruere, flebilibusque Threnodiis dulcem illam & decoram animi amaritudinem majorem in modum accendere, Memoriam mortuorum elogiis & monumentis æternitati consecrare; tandemque (quod tamen omni funere magis dolendum est) eò insanix erumpere, ut templa & aras defunctis extruere non dubitarent, & tanquam si Dii statim facti essent, postquam homines esse desi-

F

verant;

verant, invocare ipsos votâque nuncupare, adeoque humanam vitam turpissimâ superstitione & Idololatriâ conspurcare. Qui omnium pessimus est hujus Passionis abusus.

26. Cæterum quod in se tum hæ tum reliquæ Passiones omnes bonæ sunt, si non eis abutamur, ex prædictis clarè constat, Affectûique esse (quemadmodum monet *Theages*) *παρόρυσιν πνα ἢ ἐνθουσιασµὸν τῆς καὶ φύσιν ἀρετῆς*, Impetum quendam & Enthusiasum illius virtutis quæ à sola Natura est absque electione & deliberatione nostra. Enthusiasmi enim est *ἀνευ λόγου ὁρμητὶς ἔχειν πρὸς τὸ προαίτιον π*, ut suprâ notavi ex *Aristotele*. Itaque cum omnem deliberationem & electionem nostram Affectus hi antevertant, à Deo planè sunt & à Natura, ac proinde omne illud quod illi bonum æquûmque esse indicant, est reverà bonum æquûmque, & quod amplectendum est & præstandum à nobis tam erga nosmetipsos quam erga alios, quousque fieri potest citra tertii alicujus injuriam.

Magn. Moral. lib. 2. cap. 8.

27. Est enim hæc lex Naturæ in Animalī Regione regnans confusum quasi quoddam marmut & susurrus Divinioris cujusdam legis, cujus vox multò articulatio est in Regione Intellectuali. In inferiori autem hac Regione ille causæ status sæpenumero occurrit qui à Jurisperitis vocatur *Casus omissus*. Unde crebras oportet fieri Provocationes ad Rationis Tribunal de tempore, de mensura, deque aliis Actionum Circumstantiis. Ea enim est Rationis natura, ut & *distinctius* & *separatius* judicet

judicet quàm lumen Animale five Lex Passio-
num. *Distinctius*, ut quæ facultas est quæ
examinare potest naturas rerum earumque cir-
cumstantias, cum Passio sit cæcus tantum-
modo & indefinitus Impetus ad rem sine omni
naturæ rei notitia: *Separatius & abstractius*,
ut quæ non quærit quid bonum vel gratum sit
huic vel illi personæ, sed quid simpliciter bo-
num meliusve est & gratum gratiusve esse o-
portet in datis circumstantiis.

28. Hæc enim est indoles omnis Intellectu-
alis facultatis, prout supra monui, non quid
huic vel illi, sed quid simpliciter verum bo-
numve est percipere & definire. Unde pa-
lâm est, quicquid Intellectuale verèq; Morale
est, esse Divinum quiddam Deoque affine,
quem scitè admodum appellat *Aristotèles* Νόμον
ἰσχυρὸν.

Quàm autem Divinum illud esset & Intel-
lectuale Documentum, *Licitum esse quicquid*
Passio suadet, quamvis alicujus ratio pertene-
deret id abstractè & in genere definiri posse
tanquam præcipuum humanarum Actionum
Fundamentum, nemo non videt. Quis enim
nisi turpe aliquod Passionum mancipium tam
insanam sententiam proferret? Unde palâm
est non ex Ratione, sed Affectu depromi. Nun-
quam enim committet recta Ratio ut tale Fun-
damentum humanarum actionum ponat, quo
nihil efficacius est non solum ad perturbandas,
sed ad evertendas res humanas penitusque de-
lendas. Nam ex hoc Principio statim seque-
tur, quòd quis rectè & licitè non solum do-

mum, sed totam urbem ubi habitat, noctu clam faces ædificiis submittens, incendiis posset vastare, puteos publicos venenis inficere, uxorem & liberos trucidare, vel oculos ipsis effodere, & manus narésque amputare, sine omni causa, nisi quòd hoc volupè est, præsentique sic litatur Passioni. Quod Fundamentum cum omnium sit falsissimum & à Natura humana maximè alienum, continuo sequitur, proprium cujusque affectum non esse mensuram boni vel mali, sed affectus ipsos ab alio aliquo Principio limitari debere.

29. Proximum autem Principium quo limitentur Passiones, & quod in datis circumstantiis quid bonum est vel malum novit definire, *Ratio* est. Quod verò Rectæ Rationi bonum vel malum videtur, id reverà suâq; naturâ bonum est vel malum. Est enim hæc à mente nostra rectè concepta Ratio ipsius rei formalis ratio, sive natura vel essentia sibi repræsentata: quemadmodum Trianguli natura vel essentia illa est quam recta Ratio sibi repræsentat. Unde clarè constat esse certas quasdam fixasque Boni & Mali Notiones vel Ideas, quemadmodum sunt Figurarum in Mathematicis, quas Affectus non magis definit quàm Sensus Figuras, sed utrasque Ratio & Intellectus circumscribunt, has ex certo ductu & complexu linearum, illas ex debito & indebito circumstantiarum concursu, ex quo variæ species & denominationes boni & mali oriuntur. Unde demum patet, quod dixi, Principium illud quo bonum malumque Morale judicatur

dicatur Intellectuale esse, & quodammodo Divinum.

30. Quod cum sit, non potest non deprehendere Divinum aliquid etiam in lege Animali (quæ à Natura Naturæque Parente Deo profecta est) latitare, ipsiusque Indicationes nos semper sequi debere, nisi quid melius, omni affectu & præjudicio seposito, dijudicetur. Quo uno dato, (quod tamen nemo nisi mente captus negare potest) infinita seges inde succrescet Instantiarum earum rerum quæ suâ naturâ justæ vel injustæ, honestæ vel turpes dicendæ sunt, ut cuius percurrenti præcipuas Passionum Indicationes quas supra notavimus planè constabit. Nam proculdubio ea naturâ justa sunt vel injusta, honesta vel turpia, quæ vox Dei in Natura ita esse declaravit. Quod Porisma in humana vita inæstimabilem usum habet ad contundendam eorum audaciam qui tam perfriat fronte contendunt omnia perinde, si lubet, licere.

31. Verum interea videmus tantum abesse ut Affectus animi exterminandi sint, ut potius (quod & supra innui) eodem ferè loco sint habendi quo ipsa corporis organa, cum æquè distinctos usus ac illa habeant, cumque non solum sint virtutum materia, sed ex illis effulgeat non prorsus evanidum ipsarum virtutum Simulacrum vel Imago. Ipsa igitur Passiones nos ad Virtutem ducent tanquam *ἡγεμονίαι* quædam sive *λαμπαδηφόροι*, si rectè eas nominamus interpretari. Nec facile possumus sine illis eò ferri quantumvis à Ratione provoca-

ti, non magis quàm ambulare sine pedibus, vel absque alis volare.

Unde dispicere quis potest quàm non temerè id dictum sit à Theage, *Τίεται γὰρ ἐν τῷ παθίῳ ἡ ἀρετὴ, καὶ ἁνορθοῦσα πάλιν αὐτοῖς σωῖσθαι*, Quòd Virtus oritur ex Passi-
bus, & cum ipsis rursus consistit & conserva-
tur. Maxima enim pars Virtutis in μετριοπα-
θείᾳ posita est, ὥστε μήτε ἀπαθεία μήτε ἐκπα-
θεία ἦεν, ut idem monet Philosophus. Ἄ μὲν γὰρ ἀπαθεία ἀπαρρημίον καὶ ἀνενδυσίαν παρήχεται τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ καλόν, αἱ δὲ ἐκπαθεία σωφρο-
συνην καὶ ἀντιλόγισον.

32. Concludamus igitur tandem cum Archyta Pythagoreo, Ἀσκησίον ὡν πολλὰν μετριοπα-
θεῖαν ἰσχυρὴν ὥς τί, τε ἀτάλγητον εἰς ἴσον τὴν ἐκπα-
θεῖν φεύγομεν, μήτε μῖζον φύσθαι τὰς ἀμείρας φεγγάμεθα. Quæ certè sunt multò æquiora
atque humaniora quàm quæ reperias apud Stoicos & quosdam Platonicos. Cæterùm sem-
per meminisse oportet μετριοπαθεῖαν hanc ad
quam aspirare debemus in eo potissimùm con-
sistere, quòd non ampliùs affectibus indulge-
amus quàm in quantum inserviant illi fini ad
quem à Natura destinantur. Atque hæc de
Passionibus propriè dictis.

CAP. VIII.

*De reliquis Passionibus, five Impressi-
onibus corporeis.*

1. **Q**uod reliquas *Impressiones corporeas* attinet, earum genera ad has duas ferè Classes referri possunt; nempe, vel ad *Sensationem*, *Imaginationem*, *Ἰσορρυθμίαν*, & *Consuetudinem*; vel ad *Educationem*, *Ἰσθασιάν*, & *Prosopolepsiam*. Primæ classis *Impressiones* in eo conveniunt, quòd confiderantur citra omnem affectum propriè dictum. Secundæ, quòd eas affectus aliquis propriè dictus concomitatur. Per *Sensationem* hîc intelligo non ipsum sentiendi actum, quæ est propria vocabuli significatio, sed labem illam pravâmq; quam illa imprimit animæ propensionem ad errorem. Et sic ferè de cæteris.

2. Est igitur *Sensatio Impressio corporea* quâ propendet *Anima ad cogitandum res tales esse in sua propria natura quales externo sensui apparent*. Ut si quis, ex eo quòd aliquid suo Gustui gratum animadverterit, statim concluderet illam suavitatem vel dulcorem ipsi rei inesse quam gustat, ac proinde omnibus tam brutorum quàm hominum gustibus illud æquè gratum fore.

Eadêmque fallacia animæ videtur obtrudi in Visu, dum cogitat lucem vel colores quos percipit esse reverà in rebus ipsis quas videt; cum tamen perinde falsum est ac si cogitaret

dolorem illum quem sentire possit in pedibus, dum per loca aspera ambulat, esse in ipsis lapidibus, vel eum quem sentit ex tactu subjecti calidi esse in subjecto illo calido quod tangit. Calor autem non magis in subjecto est quam dolor, cum utraque creentur ex particularum agitatione; quæ si moderatio sit, calorem percipimus sine dolore; si ad sensus nostros immoderatio, necesse est dolorem percipere simul cum calore. Calor igitur & dolor tantum gradu differunt, ac proinde sunt in eodem subjecto, id est, in nobismetipsis. Et sic de reliquis externorum sensuum Objectis.

3. *Imaginatio est Impressio corporea, quæ propendet Anima ad credendum ea aut esse aut fore, quæ tamen nec sunt nec futura sunt unquam.* Ut *Sensatio* animam, si sibi cavet, facile in errorem ducit circa naturas rerum; ita *Imaginatio* circa earum existencias sive præsentis sive futuras. Nam quemadmodum vigor Sensus nos securos reddit de reali alicujus rei præsentia & existencia; ita *Imaginationis* vehementia, quæ ipsum Sensum quodammodo æquare possit, aut saltem imitari, facile falsam animæ obtrudit securitatem rem aliquam veram esse vel fore, ex eo solo quod ita esse vehementius imaginatur. Sed quomodo hæc obreptantia phantasmata vanæque vigilantium insomnia detegi possint & evitari, fusiùs edocuiamus in Libro de *Enthusiasmo*, quò remittendus est Lector.

4. *Ἐπισυναψία* est *Impressio corporea ex*

totò

Scilicet. 51,

52, 53,

et c.

roto ferè corporis temperamento naturalique constitutione orta, quâ perceptio animæ impeditur vel pervertitur in quibusdam rebus contemplandis. Hujusce labis corporeæ multa produci possint exempla. Nos uno & altero contenti erimus. Hinc igitur est, quòd quosdam videmus satè habiles, si non insignes, Mathematicos, qui tamen valdè scævum & ineptum habent ingenium ad res Theologicas vel Metaphysicas, quique dum naturam Corporis tam integrè & perfectè se intelligere gloriantur, profitentur interim quid *Spiritus* notio vel significatio sibi velit se prorsus ignorare, nec ullo modo posse percipere; cùm tamen alii tam immoderato impetu ferantur ad imaginandum præsentiam Spirituum in omnibus mundi locis, ut vix credant tonare vel pluere posse sine ipsorum ministerio; imò istiusmodi aliquando Spirituum Ideas sibi fingunt tam operosas & inexplicabiles, ut cujusvis alterius mentem valdè sudare & æstuarè oporteat, si velit apud se eosdem conceptus expedire.

5. Hæc autem ineptitudo cogitandi ac pravitatis, quantum ego existimare possum, oriri videtur ex ipsa corporis temperie: quæ in uno homine spiritus reddit magis viscosos, crassos & tenaces; in altero inæqualiter & indomitè agitados & volatiles. Quòd si quis (quemadmodum Chymici vulgò jactant de Arcano quodam faciendi volatile fixum & fixum volatile, quo sibi montes planè aureos pollicentur) spiritus suos ad satè perfectam subtilitatem & volatilitatem reducere possit, & cùm

cum vellet denuo immobili quodam obtutu, sine omni vibratione vel fluctuatione, in Ideam quamlibet vel Objectum, quod contemplari velit, defigere; haberet sanè illam facultatem, quâ nulla majorem vim habet ad acquirendam accuratissimam rerum omnium Notitiam.

6. *Consuetudo est Impressio corporea quâ valdè inclinatur anima ad judicandas res veras esse bonasve & decoras ex eo solo quod consueverit ita existimare, juxtaque hanc opinionem agere, cum aliàs nulla subesset ita existimandi & agendi ratio.* Hujus depravationis instantia maximè illustis reperitur in Anthropophagis, qui sine omni horrore humanâ vescuntur carne. Sed hæc depravationis vis in singulis ferè rebus se prodit, Consuetudine in alteram abeunte Naturam, ut Cicero rectè ex *Aristotele* notat. Unde inveteratæ opiniones communium Notionum locum habent apud plerosq; homines, & mores assueti, quantumvis pessimi, rationem Legis cujusdam naturalis. Quamobrem maturè cavendum est nè rebus malis falsisve nos assuefaciamus, nec immisceamus nos eorum societati qui malis moribus pravisve opinionibus sunt imbuti.

Ἐδλὼν μὲ γὰρ αἴτι' ἐδλα' μαθήσεται · ἢν ὁ κακῶς
 Συμμιχθῆς, ἀπολείς καὶ τ' ἐόντα νόον.

Sensus enim bonarum rerum ex conversatione & familiaritate cum hominibus improbis paulatim deteritur & abluitur,

7. *Educatio est Consuetudo cum notabili aliquo affectu conjuncta.* Solent enim qui juvenes institu-

instituunt, ingenerare ipsis amorem & existimationem earum rerum quibus animos eorum imbueri velint, quasi maximè ipsorum interesset sic erudiri. Unde non solum propensi sunt ad credendum eas res veras bonasque esse, sed magno se studio ardoreque animi ipsas tueri debere, valdeque sibi metuere, si quis eos tentet ab assuetis cogitationibus avellere. Atque hoc pacto quamplurimi homines fœdis erroribus execrandisque impietatibus ex mala educatione contractis insenscunt & immoriuntur. Ità ut multò præstitisset eos soli Naturæ Deoque relictos fuisse, quàm in tam miseros incidisse magistros, quorum imperitiâ aut perfidiâ primi virtutis veritatisque igniculi in alumnorum animis extinguuntur.

Qua de re etiam altâ voce olim conquestus est Cicero : *Sunt enim, inquit ille, ingeniis nostris semina innata virtutum, quæ si adolescere* *Tuscul. Quæst. lib. 3*
liceret, ipsa nos ad beatam vitam Natura perduceret. Nunc autem simul atque editi in lucem & suscepti sumus, in omni continuò pravitae & summa opinionum perversitate versamur, ut penè cum lacte nutricis errorem fluxisse videamur. Cùm verò parentibus redditum, id est, magistris traditi sumus, tum ità variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ Natura ipsa cedat.

8. Ut *Educatio* ad *Consuetudinem* refertur, ità *Idiopathia* ad *ἰδιόφυασίαν*. Utræque enim à Natura sunt. Estque *Idiopathia* istiusmodi *Impressio corporea* quâ quis speciali quodam modo & extraordinario certis quibusdam rebus
percel-

percellitur & afficitur, ità ut summam ferè humana felicitatis & perfectionis in eis positam esse existimet, omnesque mortales qui illis carent miseros esse, aut saltem turpiter mancos. Ità fieri potest ut *Ars Oratoria, Musica, Militia, Politica, Poesis, Philosophia naturalis, Geometria, Linguarum peritia*, aliarumve rerum consimilium una aliqua ità alicujus animum abripiat & possideat, ut reliquarum cultores præ seipso planè despiciatui habeat. Quod tamen valdè ineptum & insulsum hominis demonstrat ingenium. Quasi verò alii eis studiis ad quæ rapiuntur non possint æquè oblectari ac ipse suis, parèmq; voluptatem & felicitatem indè haurire.

9. Omnia igitur laudare & comprobare debemus in quibuslibet hominibus quæ honestum aliquem usum habent aut voluptatem; & quod ad nos ipsos attinet, summopere cavere nè quo maximè percellimur, ab ipso tandem vulneremur, aut in miseram quandam abducamur captivitatem, tandèmq; in nostras *Idiopathias*, tanquam in arctos quosdam carceres, compingamur, earumque vi à sensu rerum optimarum maximèque necessariarum in integrum alienemur. Nemo enim reverà beatus esse potest, nisi illud nactus sit quo omnes fiunt beati; quod ad *Idiopathias* non spectat, nisi quis ità fortè natus sit, ut ipsius *Idiopathia* speciatim ad Virtutem ferat: quæ captivitas omni libertate longè dulcior esset, longèque amabilior.

10. Sunt etiam *Æratum Idiopathiæ*, aliæque
Idio-

Idiopathiarum Objecta multa præter vitæ studia, in quibus homines suam *ἐκπαίδευαν* animique impotentiam produnt: sed infinitum esset omnia percurrere.

II. *Prosopepsia* est Impressio corporea quâ abripitur animus ad amorem vel odium, ad existimationem vel despectum rei vel personæ, ex leviculis quibusdam externisque circumstantiis. Non est igitur hæc *Prosopepsia* illa personarum acceptatio quæ oritur ex aliquo antecedenti affectu, amore putà vel odio vel aliâ aliquâ Passione consimili; cum istiusmodi affectus consequantur hanc Impressionem, non antecedant. Nec taxatur hic veterum Sapientum, & nominatim *Pythagoreorum*, *Physiognomia*, quâ de oris vultusque ingenio, ut memorat *Gellius*, deque totius corporis filo atque habitu, mores naturasque hominum sciscitabantur. Est enim illa ars non omnino contemnenda, cum tam certas habeat conjecturas, ut valdè difficile esset cuiquam mores indolémque suam occultare coram sagaci corporis Inspectore.

*Not. Attic.
lib. I. cap. 9.*

Præsens verò animæ labes est, cum præceptis fertur sine ulla deliberatione ad amorem vel despectum alicujus rei vel personæ ex superficialiis quibusdam circumstantiis nihil boni vel mali morales indicantibus, nihil perfectionis vel imperfectionis naturalis. Unde sæpe numero fit, ut ex solis rerum personarumque nominibus inclinetur affectus erga unas magis quàm erga alteras, ex meròque vocis tonores vel persona de qua quis loquitur æstimetur

tur vel vilescat. Tam lubrica res est anima humana, tamque mobilis & impressibilis.

12. Minuta, dicet aliquis, sunt hæc. Fateor. Sed sunt, quantum vis, minuta, non parum tamen habent momenti ad rectè omnia dijudicanda; quod viri boni prudentisque officium esse existimo.

LIBER

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

De Virtutum Primitivarum Numero.

1. **H**Actenus de *Virtute in genere*, deq;
Passionibus, reliquisque *Impressi-*
onibus corporeis. Sequuntur *Vir-*
tutes in specie. Quarum alix, sicut & ipsæ
Passiones, sunt *Primitiva*, alix *Derivativa*.
Virtutes Primitiva sunt tres, *Prudentia*, *Sin-*
ceritas, & *Patientia*. Quæ quodammodo
respondent & succedunt tribus *Primitivis*
Passionibus, ut earum vel perfectiones vel cor-
rectiones; *Prudentia* *Admirationi*, *Sinceritas*
Concupiscentiæ, *Patientia* denique *Excandescentiæ*.

In quam *Virtutum Triadem* ut constet nos
non fortuito incidisse, sed *Naturam* potius
rectamque rationem eas nobis præmonstrasse,
non abs re fore putavi in lucem proferre quæ
hac de re apud veteres Scriptores occurrunt.
Nam sæpius hunc sive *Virtutum* sive *Offici-*
orum numerum summarium indigitare viden-
tur, quamvis eisdem prorsus nominibus non
insigniant. Sed dum re conveniunt, satis in-
dicant primam hanc *Virtutum tripartitionem*
valde esse naturalem.

2. *Metopus Pythagoreus* tres esse *Virtutes*

ex

ex tribus Animæ partibus innuit; quarum primam τὸ λογικόν, alteram τὸ θυμοειδές, (quam οἶον ἀμωπικὸν π καὶ ὑπομαχητικὸν ποτὶ ἀπλησίον describit) tertiam τὸ ὀρεκτικὸν καὶ ὀπθυματικὸν appellat. Et in principio illius Fragmenti; Ἀνάγκη δ' ἀρετὰν πᾶσαν τεῖα ταῦτ' εἶχαι, λόγον, καὶ δυνάμιν, καὶ περσείσιν. λόγον μὲν ὃ κρίνει καὶ θεωρεῖ, δυνάμιν δ' ὃ ἀντίχει καὶ κρατεῖ, περσείσιν δ' ὃ σέρχει καὶ ἀγαπᾷ. Quibus tres nostræ primitivæ Virtutes planissime respondent.

3. Easdem partes etiam enumerat Theages, addens insuper, τῷ μὲν λογικῷ μέρει τῆς ψυχῆς ἀρετὰν εἶναι τὴν φρόνησιν, τῷ δ' θυμοειδεῖ τὴν ἀνδρίαν. Ἐξίς γὰρ ἐπὶ ἀντερεισικῇ καὶ ὑποστικῇ τῶν δεινῶν. Atque hæc est illa ipsa Virtus quam ego appello Patientiam. Est enim ὑπομονή, etiam ex vi nominis, Virtus ἀντερεισικὴ καὶ ὑποστικὴ τῶν δεινῶν. Patientia est virtus quæ sustinet & bajulat gravia omnia & ingrata. Pro Temperantia autem, quæ est Virtus derivativa & particularis, Sinceritatem pono, ut quæ prima est & simplicissima virtus τῆς ὀρεκτικῆς, quæ ad illud quod est simpliciter & absolute optimum fertur, idque illius solummodo gratiâ.

4. Huc etiam faciunt quæ alibi planius & apertius idem Theages. Ἀρχαὶ συμπάσαι ἀρετῆς γνώσις, δυνάμεις, περσείσεις. Καὶ εἰσιν αἱ μὲν γνώσις αἱ θεωρεῖν καὶ κρινεῖν τὰ πράγματα, αἱ δ' δυνάμεις οἶον ἀλλὰ τις τῷ σκάνειν ὃ ὑφίσταμεθα καὶ ἐμμένονεν τοῖς πράγμασιν, αἱ δ' ὀρεσείσεις οἶον χεῖρες ψυχῆς πνέει αἷς ὁρμῶμεν καὶ ἀντιπ

ἀνπλαζόμεθα τῶν πραγμάτων. Cui facultatum Tripartitioni accuratissime rursus respondet nostra hæc Virtutum Primitivarum Trias, *Prudentia, Sinceritas, Patientia.*

5. Quin & idem Virtutum numerus & planius & frequentius apud *Marcum Antoninum* indigitatur; qui in Meditationibus Philosophiam in hisce tribus consistere docet. Primò, ἐν τῷ πρῶτῳ τὸν ἐνδὸν δαίμονα ἀνύκτιστον καὶ ἀσιν- Τῶν εἰς ἑ-
αυτὸν lib. 2.
sect. 17.
νή, ἡδονῶν καὶ πόγων κρείσσονα. id est, Animam illasam integrâque servare (ψυχὴ enim & δαίμων apud veteres idem sonant) ab illecebris corporis, ita ut nec à voluptate nec à dolore vincatur; quæ vera est *Patientia* Tolerantiam & Continentiam in se complectens. Deinde, μὴ δὲν εἰκῇ ποιοῦντα. quod officium *Prudentiæ* est. Postremò, μὴ δὲ διαλυ-
σμένως καὶ μεθ' ὑποκρίσεως. quod est officium *Sinceritatis*.

6. Rursus libro * septimo: τὸ προσηγ- * *Sect. 55.*
μενον, inquit ille, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατακλιῖν
τὸ κοινωνικόν ὄζειν. Illud nimirum sapere quod
ad *κοινωνιστίαν* attinet, quod (ut sapius ille
indicat,) nihil aliud est quàm liberè & integre illa acceptare & affectare, non quæ sibi, sed quæ simpliciter sunt optima, & communi Naturæ Rationisque legi maximè consona. Hoc enim est ἑαυτὸν παρέχειν ἀφελῶς
ἐπόμενον τῷ λόγῳ καὶ τῷ Θεῷ, ut alibi loquitur;
quod summæ *Sinceritatis* est. Δευτέρου ὅ; τὸ
ἀνένδοτον πρὸς τὰς σωματικὰς πείσεις. quod *Patientiæ* est. Τρίτου ὅ; τὸ ἀπερίπτωτον καὶ ἀνέξα-
τάτητον. quod est *Prudentia*.

* Lib. 8.
sect. 26.

* Sect. 8.

7. Sunt & * alia loca quæ huc faciunt. U-
nicus autem restat quem præterire non possum,
* lib. 10, ubi explicat tria illa nomina ἐμ-
φρων, σύμφρων, ὑπέρφρων, quæ mihi planè vi-
dentur complecti tres hæc Primas Virtutes,
Prudentiam, Sinceritatem, Patientiam. Nam
τὸ ἐμφρον significat, prout ille interpretatur,
ἢ ἐφ' ἕκαστα διαληπτικῶς ὁπίσασιν. quod *Pru-*
dentia est. Τὸ δὲ σύμφρων, πλὴν ἑκάστου ἀπὸ δέξιν ἢ
ἀπὸ ἰ κοινῆς φύσεως ἀπονεμομένων. Acceptare
autem quicquid nobis iungitur à communi
Naturæ lege, juxta mentem Sapientissimi Phi-
losophi, est obedire communi Rationi quæ in
Deo est, ipsæque quodammodo Deus. Ὁ τὰ
πάντα διοικῶν Θεὸς νόμος ὅτι νέμων ὅσα ἐχέτω ἐπι-
βάλλει.

Marc. An-
tonin.
ἢ εἰς ἐαυτὸν
lib. 10. sect.
25.

8. Qui igitur lubens amplectitur, non quæ
sibi suisque affectibus grata, sed quæ Divinæ
Providentiæ visum est ipsi imponere, sive ex-
terno aliquo casu, sive per vim propriæ con-
scientiæ, quæ utut honesta, dura tamen dicat
aliquando & animali appetitui valdè acerba ;
hic rectè σύμφρων dicitur, tanquam συμφρονῶν τῷ
πάντα φερέχοντι νοερῷ, ut alibi innuit *Antoni-*
nus. Κόσμος τε γὰρ εἷς, inquit ille, διὰ πάν-
των, καὶ Θεὸς εἷς διὰ πάντων, καὶ ἐσὶ μία καὶ νό-
μος εἷς λόγος κοινὸς πάντων ἢ νοερῶν ζώων,
καὶ ἀλήθεια μία εἷς καὶ τελείτης μία ἢ ὁμογε-
νῶν καὶ τῶ αὐτῷ λόγῳ μετεχόντων ζώων.

Lib. 8.
sect. 54.

Lib. 7.
sect. 9.

9. Unam igitur communem Rationem vel
Legem per omnes Intellectuales Substantias
percurrere docet, ipsasque Creaturas rationa-
les hoc pacto fieri quodammodo ἰσχύοντες Θεῷ,
nisi

nisi stationem suam deserant, legisque communis vinculum detrectent vel excutiant. Quòd si omnia quæ ex Divina lege immutabilique Ratione ipsis obveniunt lubentes amplectuntur, neque ea aliter fieri cupiunt atque fiunt, non solum σύμφορες sed θεοφόροι dicuntur, ὡς θεόμυθοι καὶ ταῦτα θεῶν καὶ ὅτι ταῦτα τῇ γνώμῃ θεόμυθοι. Quæ maxima pars est *Sinceritatis*. Hoc enim est sequi quod simpliciter optimum est, ipsiusque solius gratiâ eò niti eoque anhelare.

Marc. Antonin.
τῷ εἰς αὐτὸν
lib. 12. sect.
23.

10. Postremò, τὸ ὑπέροχον significat πῶς ὑπέροχον τὸ φρονεῖν μοῖν ὑπὲρ λείων καὶ τραχείων κίνησιν τὸ σαρκὸς καὶ τὸ δοξάριον καὶ τὸ θάνατον καὶ τὰ ποῖα ταῦτα. Quæ satis ampla descriptio est officii *Patientiæ*. Hæc enim virtute omnibus istis sumus superiores, molles carnis motiones & asperas perinde habemus, nec infamiam mortemve ipsam recusamus, si aliâ lege evitari non possunt quàm committendo quod turpe est & communi Rationis legi contrarium.

Lib. 10.
sect. 8.

Abunde igitur patet quàm non temere hæc tres Virtutes, *Prudentiam*, *Sinceritatem* & *Patientiam*, primos omnium Virtutum fontes statuimus. Quod adhuc plenius intelligetur postquam singularum naturas accuratius definivimus.

CAP. II.

De prima Virtute Primitiva,
Prudentia.

I. EST igitur Prudentia anima virtus, quæ Passionibus propriè dictis omnibusque omnino Impressionibus corporeis ita dominatur, ut per illas non stet quò minus in singulis de liberationibus mens rectè dispiciat, felicitèrque deprehendat quod absolviè & simpliciter optimum est. Demonstratio hujus Virtutis petenda est ex Noemate 12.

Itaque Prudentiam comitantur σωέσις, δεινότης, εὐβουλία, γνώμη, εὐστοχία, ἀγχίνοια, ἀδρασις, & τῷ ὁρῶ λόγῳ ὁρισμός.

2. Σωέσις, id est, *Intelligentia*, Prudentiæ comes est, quoniam intelligere nihil aliud est quàm rectè percipere & judicare de eis quæ alii nos monent. Ἡ φρόνησις ἐπιτακτική ἐστιν, ἢ σωέσις κρίτικὴ μόνον, inquit *Aristoteles*: καὶ ἐντέδεν ἐλάλῃδε τὸ νομα, ἢ σωέσις καθ' ἣν εὐσωέσις, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν. Itaque prudentes sunt maximè intelligentes, quoniam nullo Passionum aliarumve corporearum Impressionum præjudicio aures animi rectè monentibus obferant vel obturant; ex quo fit, ut veritatem in singulis rebus ritè propositam faciliè assequantur & amplectantur.

3. Δεινότης, sive *Solertia*, perspicitur in mediis celeriter consequendis & ad scopum applicandis, ut docet *Aristoteles*. Si verò Scopus malus

Aristot.
Ethic. lib.
5. cap. 10.

Ethic. Nicom.
lib. 6.
cap. 13.

malus est & turpis, dicitur *πανηγία*, *Versutia*. Unde apparet esse quædam ingenii versatilitas in *Solertia*, quæ non potest deesse prudenti, propter spirituum subtilitatem quæ oritur ex purificatione corporis atque animi ab omni *Passionum* & *Impressionum* crassiorum immun-
ditie atque fæce.

Cum verò *Solertia* hæc non desit, nec *εὐβου-
λία* deesse potest, quæ, definiente Philoso-
pho, dicitur ἡ ἐπὶ πάντων βουλὴ ἢ τὸ ἀγαθὸν ταχίστην. In *Εὐβουλία* summatim requiritur ut finis sit
honestus, media licita, deliberatio nec præ-
ceps nec nimis tarda. Quæ, ex definitione
Prudentia, facile intelligentur inesse viro pru-
denti. Vir enim prudens, cum dominus sit af-
fectuum, semper observabit illud *Antonini*
præceptum, Μὴ ἐκδόνουδ', & ex purificatione
spirituum nec tardus nec præceps erit, (tenu-
itas enim eorum ac puritas ad *Mansuetudinem*
conferunt & *Patientiam*,) multò minùs in-
justa molietur, aut justa modis injustis, cum
hæc fieri soleant ab his qui affectibus indulgent
eisque seducuntur.

*Ethic. I
dem. lib.
cap. 9. &
ad Nicom.
lib. 6. cap.
10.*

4. *Γνώμη* autem maximè est affinis *Pruden-
tia*. Ἔστι γὰρ ἡ τὸ ἐπιμελεῖς κείσθαι ὁρμή. Quis
autem tam idoneus esse potest ad judicandum
ex æquo & bono quàm ille qui non solum om-
nibus affectibus dominatur, sed & reliquas
omnes *Impressiones* corporeas animâ suâ abs-
terfit, omnique inveteratarum consuetudinum
vi atque præjudicio prorsus evasit superior.

*Ethic. Ni-
com. lib. 6.
cap. 11.*

Quod verò ad *εὐσυχίαν* attinet, cum mora-
lis virtus nihil aliud sit quàm εἶναι πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀρετὰς
μίσση

μῖον (vel ὁ δεινός, ut Pythagorei loqui solent)
 ἐν τοῖς πάθεσι καὶ τοῖς πράξεσι, quemadmodum
Ethic. Ni- docet *Aristoteles*; quis rectius conjectare
com. lib. 2. potest ubi consistat τὸ μέσον vel τὸ δέον quàm
cap. 9.

vir prudens, qui passionum dominus est, cuiusq;
 spiritus tam puri sunt ac defæcati, ut mira inde
 emergat sagacitas rerumq; quasi subitanea quæ-
 dam Præsentatio. Neque enim hîc proprie de-
Eudem. lib. liberatione utitur. Ἀνὰ τε γὰρ λόγῳ καὶ ταχὺ πῶς
5. cap. 9. ἐννοεῖται. Eadêmque planè ratio est de ἀγχι-
 νείᾳ. Ἐστὶ γὰρ ἐννοεῖται πῶς, inquit *Aristoteles*.
 Passiones verò sordésque corporis intervallum
 quoddam faciunt inter mentem & veritatem.
 Unde qui non sunt prudentes, ἀγχινοίᾳ hæc
 prorsus destituuntur.

5. Quemadmodum etiam sensu illo discrimi-
 nativo. Nam vim illam σοφαστικὴν eodem
 capite Philosophus videtur appellare *Sensum*.
Ethic. Ni- Ταῦτ' ἐστὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ἐν τοῖς κατὰ ἕκαστον, καὶ ἐν τῇ αἰσθάνσει
com. lib. 2. ἢ χρίσει. Quod de Dolore, Ira, & id genus
cap. 9. reliquis enunciat. Quod iterum repetit in
Magnis Moralibus. Εἰ γὰρ μὴ ἔχῃς πᾶσα σωφρο-
 νίᾳ τοῦτον αἰσθάνεσθαι, ἕκαστον, quod & suprà no-
Iamblichi tavi. Hanc Pythagorei apud *Iamblichum* vocant
Protreptic. ὁ ἐναιδισίαν. Ἐστὶ γὰρ ὁ ἐν ἡμῖν πρᾶξι καὶ νό-
cap. 2. ονεί πῶς ἐναιδισία, δι' ἣν μὲν ἐν οἷς πάσσομεν ἐ-
 παραιδανόμεθα, δι' ἣν δὲ ἐν οἷς πράττομεν ἐ-
 λογίζόμεθα.

Ex subjugatione igitur Passionum, corporis-
 que atque animæ purificatione, nova quædam
 suboritur Animi Spiritûsve *Sensibilitas*, si ita-
 fas sit loqui, quæ soli competit *Prudenti*, quâ
 fretus facile percipit ubi consistat τὸ μέσον
 quod

quod dixi, vel τὸ δέον, in singulis actionibus :
Imprudens verò & impurus homo non percipit.

6. Postremò, τὸ ὁρᾶν λόγον ὁρίσματος non mi-
nùs rectè quàm frequenter ab *Aristotele* pru-
denti attribuitur. Ubique enim apud ipsum oc-
currit de recta Ratione ὡς αὖν ὁ φερόμενος ὁρί-
σταιν. Quæ certè vox non surda est si ad Pru-
dentem nostrum applicatur. Nulla enim omni-
no recta Ratio est, si in illà non inveniatur
quam nos definivimus Prudentià. Unde nihil
miror, si nec *Pythagorici* nec *Platonici* nec
ipse *Aristoteles* multùm sudaverint in defini-
enda Recta Ratione, cùm universi intellexe-
runt eam demum esse Rectam Rationem quæ ità
viro purgato & prudenti esse videtur. Suppo-
nunt enim mentem humanam, si Passionum
omniùmque corporis inquinamentorum præ-
judicio ritè purgetur, æquè naturaliter dis-
cernere quid verum justùmque est, atque ocu-
lus nullo morbo affectus colores distinguit.
Rectè igitur definit *Aristoteles* τὸ ὁρᾶν λόγον, τὸ *Ethic. En-*
χρ. τὸ φερόσθαι, si Prudentiam eo modo, quo *dem. lib. 5.*
nos suprà, descripseris. *cap. 13.*

7. Cæterùm duo interim hinc notanda e-
micant. Primum, quòd valdè ineptè & in-
fultè se gerunt illi homines qui, cùm satìs ido-
nei rerum judices esse non possint, utpote
qui moralem hanc Prudentiam nondum sunt
assecuti, tamen non solùm non amplectuntur
pro veris justisque quæ omnes omnium æta-
tum omniùmque gentium Sapientes verèque
Prudentes vera justaque statuerunt, sed im-
pudenter contendunt nihil esse suà naturà

justum vel injustum, nihil honestum vel turpe. Quod perinde est ac si quis cæcus omne colorum discrimen negaret, cum oculis prius mederi oporteret, deinde de coloribus judicare.

8. Alterum est, quod *Prudentia* non sit aliqua particularis rerum externarum Scientia, sed solummodo Peritia quædam animæ, quâ ita sibi cavet ab omni inquinamento corporis Passionumque sive Impressionum corporearum, ut iudicium ab eis nunquam impediatur vel obfuscetur. Hoc enim unicum ubique præstat *Prudentia*. Rerum verò cognitionem aut Sensus, aut Experientia, aut Philosophia naturalis, aut Ars militaris, aut Juris denique peritia suppeditat. Atque hoc ipsum est quod alicubi innuit *Aristoteles*, ad prudentem scilicet non spectare τὰ κατὰ μέρος, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. id est, ea quæ universaliori quodam modo ad rectè vitam instituendam pertinent. Ac proinde *Prudentia* est tantum generalis quædam perfectio τῆς λογικῆς, ut *Sinceritas* τῆς ἀρετικῆς, prout supra vidimus ex Fragmentis *Pythagoricis*.

Ethic. En-
dem. lib. 5.
cap. 5. &
ad Nicom.
lib. 6. cap. 5.

CAP. III.

*De reliquis duabus Primitivis Virtutibus,
Sinceritate & Patientia.*

1. **E**ST autem *Sinceritas* virtus animæ, quæ voluntas integrè & sincerè fertur ad illud quod mens judicavit esse simpliciter & absolute optimum. Per integrè verò sincerè-que ferri intelligo perfectè & adequatè. Perfectè, hoc est, ex tota anima. Ἐξ ὅλης τῆ ψυχῆς τὰ δὴ κατὰ τοιοῦτον καὶ τελειοῦν λέγειν, inquit *Antoninus*. Adequate, hoc est, simpliciter, & sine omni extrinseco respectu vel ad lucrum vel ad famam. Imò ita affici debet Anima erga illud quod simpliciter optimum est, ut non desistat illud prosequi quantovis cum damno & ignominia. Nam vi opprimi in bona causa est melius quàm malè cedere, ut rectè alicubi ait *Cicero*.

Τὸν εἰς ἑαυτὴν
τὴν lib. 12.
sect. 29.

Hujus Virtutis ratio resolvitur in *Noemata* 3, 4, 5, & 13. Illius verò perfectio & pulchritudo à nemine nè fingi quidem potest qui non sit expertus. De hac animæ rectitudine & simplicitate aptissimè usurpetur illud *Aristotelis*, ἐστὶν ἁπλοῦς καὶ ὁμοῦς ὅτι καλὸς καὶ θαυμαστός. Hæc est enim simplicissima & diviniissima lux animæ, omni externâ luce longè pulchrior & amabilior.

2. Ad hanc *Simplicitatem* animæ vel *Sinceritatem* refertur illa *Antonini* cum seipso *Expostulatio* :

Τῶν εἰς
ἰαυλὸν l. 10.
sect. 1.

Lib. 4.
sect. 26.

Iamblich.
Protreptic.
cap. 4.

postulatio : Ὡς φάνη ψυχῇ, ὥστε μία εἶναι καὶ ἑαυτὴν καὶ ἅπαντα; Utī etiam illa Præcepta ad seipsum & Hortationes; Στενωὺς μὴ τάρασσε, Ἀπλωσον στενωπὸν. Hæc enim Sinceritas limpidissimus quidam fons est & perennis deliciarum vitæ internique gaudii. Hæc Simplicitas Pax æterna & ineffabilis, nullis distrahenda curis aut suspitionibus, nullis turbanda animi fluctuationibus. In uno enim nulla est distractio, sed perfectus amor altissimæque quies. Unde merito beatos illos prædicant Pythagorei qui hanc Analyticam didicerunt, quā possunt omnia ὑπὸ μίαν καὶ τὰν αὐτὰν ἀρχὴν ἀγαλᾶσαι. quam Monadem ipsi palam profitebantur esse Deum, ipsorumque vitam integrè ad unum illud ordinabant, πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Θεῷ.

3. Sed reverà Deum sequi est illud quod simpliciter optimum, non quod animali appetitui gratissimum est, constanter & sincerè prosequi. Neque enim quis quatenus Creatura, sed quatenus divino quodam imbitur spiritu sensùve, id quod simpliciter optimum est sincerè constantèrque prosequi potest. Illud enim non ad particularem aliquam Creaturam primò pertinet, sed ad Deum communem omnium Patrem, legemque Universi, quam definit apud Laertium Zeno, ἡ ὁρδὸν λόγων διὰ πάντα ἐρχόμενον, ἡ αὐτὴν ἐν τῷ Διὶ καθεστηκυῖαν ἡ δὲ ὅλην διοικητικὴν.

4. Quò spectat etiam illa Antonini Adhortatio; Μικαίη μόνον συμπνεῖν τῷ φείεσθαι αἰετὶ, ἀλλὰ ἡδὴ καὶ συμπνεῖν τῷ φείεσθαι πάντα νοεῖν. Quod perinde est ac si dixisset τὸ συμ-

Τῶν εἰς ἰαυ-
τὸν l. 8. sect.
54.

συμ-

συμφεσὺν τῷ Θεῷ, id est, in unum cum Deo consensum rapi. Qui viri verè divini affectus est, & quo solo quis evadit reverà divinus. * Qualis enim cujusque animi affectus * *Tusculan. Quest. l.5.* est, talis est homo. Simplex verò Intellectio hoc non præstat, sed debet esse resuscitatio quædam *Boniformis facultatis*, in qua latet Divinus hic Sensus atque Sapor in quo consistit summa animæ voluptas, summa pulchritudo, summa perfectio. Hoc enim illud ipsum est quo Deum spiramus, quo Deo adhæremus, quoque ipsi Deo (quantum capit natura nostra) assimilamur, qui summa Bonitas est, summa Puritas, summæque Simplicitas. Quæ omnia imitatur pro suo modulo hæc ipsa de qua agimus *Sinceritas*, quæque est voluntatis sive ὁπέξεως nostræ, quam appellant *Pythagorici*, summa & absolutissima perfectio; quemadmodum *Patientia* illius facultatis quam appellant τὴν δυνάμιν καὶ τὴν ἀλὴν τὰς ψυχῶν.

5. Est autem *Patientia anima virtus*, quæ, ex amore illius quod simpliciter & absolute optimum est, omnia potest subire & perferre, etiam quæ quàm maximè *Animali Naturæ* dura sunt & ingrata.

Per *Patientiam* igitur intelligo non nudam aliquam Passivitatem stupidamve Indolentiam; sed positivum quoddam robur animi & firmitudinem ὑπομονὴ καὶ ἀντεπεριστάς τῷ θεῷ, (prout supra notavimus ex *Metopo* Pythagorico) quæ quis obfirmato animo se subdit vel substituit rebus durissimis vel periculossimis sustinendis, nunquam cedens, sed constanti & invincibili

cibili conatu obnitens contra omnes dolorificas passiones & sensationes quæ voluntatem à sincera prosecutione illius quod simpliciter optimum est revocare possint vel deflectere. Ac proinde hæc virtus significantissimo vocabulo à Græcis vocatur *παυμή*, cui opponuntur *ἐνδοσις* & *θυγῆ*.

6. *Patientia* duæ sunt partes sive species, *Continentia* & *Tolerantia*. Per has enim intelligo non duas illas *Semivirtutes* quas tam *Pythagorica* quàm *Aristotelica* Schola commemorat, sed *Virtutes perfectas*.

Continentia igitur illa pars sive species *Patientia* est, quæ *Anima* facili & constanter, ob amorem illius quod simpliciter optimum est, omnem dolorem ac molestiam perfert quam sentire possit in abstinendo ab eis rebus quæ gratissimæ sunt animali vitæ, atque jucundissimæ.

Tolerantia autem illa *Patientia* species sive pars est, quæ *Anima* durissima quæque & animali vitæ ingratiissima facili & constanter perferre potest, ob amorem itidem illius quod simpliciter & absolutè optimum est.

7. Demonstratio harum Virtutum petenda est ex *Noematis* 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. Usus verò earum latissimè patet, & ad omnes ferè actiones morales se diffundit. Itaque *Aristo-*

teles universim, Περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ λυσιπαιδιῶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. Διὰ μὲν γὰρ ἠθικὴν τὰ φαύλα πράττειν, διὰ δὲ τὴν λυσιπαιδίαν τὰ καλῶν ἀπεχόμεθα. Unde & *Epietetus* totius *Moralis Philosophiæ* summam in brevi hoc præcepto consistere voluit, Ἀνέχεσθαι καὶ ἀπέχεσθαι, alterâ præcepti parte

Tolerantia

Ethic. Nicom. lib. 1. cap. 2. & *Magn. Moral.* lib. 1. cap. 6.

Tolerantiam, Continentiam alterâ indigitans.

8. Non solum igitur virtutes sunt *Continentia* & *Tolerantia*, sed præcipuæ, maximèque propriæ; quemadmodum vel ipsarum nominibus innui videtur, dum appellantur ἐγκρατεία & κατσεια. Utraque enim appellatio à κατ-τῷ est, quod vires atque robur significat: Omnem autem Virtutem vim quandam animæ esse supra definivimus. Has verò duas ad illam animæ partem maximè referri manifestum est, quam *Pythagorei* vocant τὴν σωαμὴν ἢ τὴν ἀλλὰν τῆς ψυχῆς, quâ sistere se potest vel in motum excitare. Ad hanc igitur facultatem potissimum spectant illa præclara *Marci Antonini* præcepta, Ἐξέλειπον τὴν φαντασίαν, Σπῶν τὴν ὀρεσπασίαν. Quod officium *Continentiæ* si-
ve ἐγκρατείας valde est genuinum, addo & κατσειας sive *Tolerantiæ*.

Τὴν αἰσθη-
τὴν lib. 7.
scilicet. 29.

9. Cæterum de tribus *Primitivis Virtutibus* dictum est satis. Id tantum monebimus, eas ita Primas esse Matrèsque reliquarum, ut in eis solis omnis vis atque essentia omnium Virtutum contineri videatur, neque possit quisquam qui hisce ritè imbutus sit, in reliquis acquirendis ullam reperire difficultatem. Quod innuendum duxi, nè frustra in multa distrahatur animus, cum perpauca hæc objecta sufficiant ad eum exercendum, & ad excipiendum omnes illius anhelitus sincerósque conatus ad possidendam Virtutem verámque cum Virtute Felicitatem.

10. Addo tantummodo, sine his neminem posse ullâ Virtute reverà esse præditum, sed omnia

omnia esse simulata & fortuita. Virtus enim omni errore carere debet; quod tamen fieri non potest absque illa, quam supra descripsimus, *Prudentia*. Quòd si quis sine ipsa quicquam rectè fecerit, id profectò non tam Virtuti imputandum est quàm Casui vel Fortunæ.

11. Porro, nec deesse potest Virtutibus *Sinceritas* sive *Simplicitas*, sine qua illæ non tam Virtutes quàm virtutum quædam umbræ vel inanima simulachra haberi debent. Nam siquid ità admiscetur honestè factis, ut sine illo fine extrinseco & adventitio incertum sit an fuissent unquam incepta vel perfectæ; manifestum est istiusmodi facinora & nomen & naturam virtutis prorsus perdidisse. Hoc enim non esset prosequi quod simpliciter & absolute optimum est, sed quod sibi ipsi utilissimum est vitæque animali jucundissimum. Quod Virtutis officium non est, sed naturæ animalis impetus & astutia. Cùm è contrà quod verum, simplex, sincerumque sit, id naturæ hominis est aptissimum, hoc est, Rationi maxime consonum, ut rectè nos monet *Marcus Cicero*.

Offic. lib. 1.

12. *Patientia* denique minimè omnium viro probo deesse potest, cùm sine illa nulla omnino sit de reliquis Virtutibus securitas. Nam qui mollis est vel ambitiosus, vel ullius affectus animalis mancipium, nemini fidelis esse potest, non Principi, non Patriæ, non Religioni, non Amicis, non sibi ipsi, non ipsi denique Deo; omnes prodet, omnes omnibus quibuscunque periculis damnisque exponet,

net, si vel minima spes suffulserit seipsum expediendi ab illis molestiis vitæque difficultatibus quas adeò timet atque horret. Quod quidem genus hominum omnium pessimum est & à societate humana omnique vera amicitia & iustitia alienissimum. *Nemo enim* (quod ait Cicerò) *iustus esse potest, qui mortem, qui* *Offic. lib.2.* *dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, vel qui ea quæ his sunt contraria aequitati anteposit.* Tantam vim ad Probritatem habet unica hæc virtus quam *Patientiam* appellamus:

13. Cujus etiam partes indigitare videtur summus Orator & Philosophus, dum ait; Ea quæ eximia plerisque & præclara videntur parva ducere, eaque rationi stabili firmæque contemnere, fortis animi magnique ducendum est; & ea quæ videantur acerba ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis, robusti animi est magnæque constantiæ. Prior sententiæ pars *Continentiæ* speciem quandam subinducat, posterior *Tolerantiæ* five *xaplaçia*. Breviter verò tandem addit, *Non esse consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate; nec qui invictum se à labore præstiterit, vinci voluptate.* Quibus iterum verbis duæ illæ Patientiæ partes planissimè significantur, *Continentia* & *Tolerantia*. Atque hæc de tribus *Primitivis* Virtutibus breviter dicta sunt.

CAP. IV.

*De prima trium Principalium Virtutum
Derivativarum, Justitia, idque in
genere.*

1. **V**irtutes Derivativæ Principales tres itidem sunt, *Justitia, Fortitudo, Temperantia*. *Justitia* a Jurisconsultis non inficite definitur *Constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi*. Ad quem ferè sensum ipse *Aristoteles* etiam eam definit. Unde manifestum est foràs eminere hanc Virtutem, rectè èque ab *Aristotele* ἀμόριον ἀγαθόν appellari : præsertim si eam partem spectes quæ officia erga homines complectitur. Pars enim, ea continet quæ debentur Deo, cui tamen nullis nostris officiis prodesse possumus, nec felicitatem illius ullis injuriis frangere vel diminuire. Principia *Justitiæ* petenda sunt è *Noematis* 13, 14, &c. usque ad *Noema* 23.

2. Quod hæc Definitio *Suum* vocat, *Jus* etiam sapissimè à Jurisconsultis appellatur. Est autem *Jus* id omne quod ex justa quadam habitudine & congrua ad aliquem pertinet tanquam ipsi proprium. Habitudo autem hæc oritur ex Fundamento aliquo in Persona cui hoc jus debetur vel attribuitur, sive illud qualitas sit, sive actio, sive passio aliqua latissimo sensu sumpta. Nam quòd quis pauper sit

Ethic. Nicom. l. 5. c. 10.

& probus, jus quoddam habet ad eleemosynas. Si quis honestâ industriâ aliquid acquisiverit, id jure possidet: Itidem, siquid alicui dono datum fuerit. Et sic in cæteris.

3. Tametsi verò à rebus ipsis oritur omne jus, clarè tamen non intelligitur nec discernitur sine respectu ad *Legem* aliquam. *Ἐν ἐκείνοις γὰρ ὅτι δίκαιον ἐν οἷς καὶ νόμος τίθεται, 9.* inquit *Andronicus Rhodius* ex mente *Aristotelis*. Ὁ γὰρ νόμος καὶ ἡ δίκη διακρίσις ὅτι τῷ δίκαιον καὶ ἀδίκον. *Lex* autem non una est, ut neque *Jus*. Est enim *Jus* ipsum φυσικὸν vel νομικόν, & *Lex* ipsa vel φυσικὴ vel θετικὴ. Ex prima oriuntur *Jura* ἀμετάκλητα καὶ ἀκίνητα, ut loquitur *Andronicus*; ex altera *Jura* mobilia & mutabilia, quæ ubique nec obtinent nec obtinere debent.

4. *Naturalem* illam *Legem* verbis sanè perquam magnificis, sed veris tamen aptisque, delineavit *Cicero* primo de Legibus. *Constituendi verò Juris ab illa summa lege capiamus exordium qua seculis omnibus antè nata est quàm scripta lex ulla, vel quàm omnino civitas constituta.* Quòd autem postea Dei immortalis naturâ, ratione, potestate, mente, numine naturam omnem divinam regi velit, (qualem animum nostrum apertè profitetur) in eo optimæ perfectissimæque Legis fontem nobis aperuit.

Quid est enim, inquit ille, non dicam in homine, sed in omni cælo atque terra, Ratione divinius? quæ cum adolevit atque perfecta est, nominatur ritè Sapientia. Est igitur (quo-

niam nihil est ratione melius, eaque est in homine & in Deo) prima homini cum Deo Rationis societas. Qua cum sit Lex, Lege quoque confociati homines cum Diis putandi sumus. Unde plane innuit summam illam supremamque legem Deorum pariter atque hominum communem Rectam esse Rationem; unde & homini cum Deo similitudinem esse contendit.

5. Et rursus in libro secundo, hanc Legem naturalem describens, Rationem eam ait esse à rerum natura profectam, quæ non tum denique incipit lex esse cum scripta est, sed tum cum orta est; ortam autem simul esse cum mente Divina; ac proinde Legem veram atque principem, aptam ad iubendum & ad vetandum, Rationem esse rectam summi Jovis. Quæ sententia consimilis est illis quas ex Zeno supra citavimus, Marcóque Antonino.

cap. 3. sect.
3. Cap. 1.
sect. 7, 8, 9.

6. Omnes autem pariter indicant summam legem esse Rectam Rationem: Rationem verò rectam, ut quæ divinum quiddam est, ex se immutabilem esse sibi que semper similem. In subjecto autem mutabili, qualis est humana natura, non tam mutatur quam destruitur vel extinguitur. Sed in Deo ipso beatorumque Spirituum cœtu, quos ille Deos immortales vocat, semper incolumis conservatur.

Lib. 5. cap.
10.

Quod id ipsum est quod mihi innuere videtur optimus ille Aristotelis Interpres Andronicus in sua Paraphrasi. Εἰ γὰρ καὶ πάντες ἀνθρώποις πάντα τῶν τὰ δίκαια μεταβλητῶν, παρὰ γὰρ τοῖς θεοῖς ἀνάγκη δίκαιον εἶναι ἀμετέβλητον, ὥστε εἶναι τὴ φυσικὴν δίκαιον. Νῦν δὲ καὶ παρὰ

ἀνθρώποις τοῖς τε ὁρθῶς καὶ ὀρθῶς ἔχουσιν ἔτι
δικαίον ἀκίνητον ὃ φυσικὸν λέγεται. Ἐἰ δὲ νο-
σοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις ἢ δοκεῖ δι-
καίον, ἔστιν διαφέρει. Οὐδὲ γὰρ ὃ λέγων τὸ
μέλι γλυκὺ εἶναι φέρεται, δίδωμι τοῖς νοσοῦσιν ἢ
τοιούτων δοκεῖ.

Est igitur quædam æterna atque immuta-
bilis Lex Deo hominibûsque quodammodo
communis, quæ *Recta Ratio* dicitur, quæque
tamen si homines improbos tanquam morbi-
dos & vitiosos fugere potest, semper tamen
innotescit hominibus sanis verèque pruden-
tibus, quemadmodum suprâ fusiùs explicavi;
unde nihil necesse est hic diutiùs hisce im-
morari.

7. Ex hac autem suprema immutabilique
Lege omnia derivantur Jura, etiam illa quæ
dicuntur mutabilia, quæ nullam vim haberent
nisi virtute hujus summæ & æternæ Legis,
cujus pars conspicua est rerum contractarum
fides.

—*At tu dicis, Albane, maneres.*

*Virg. Æ-
neid. lib. 3.*

Ex eo igitur quod quisque tenetur pactis
stare, obligatur ad ea Jura quæ talia Naturâ
non sunt, sed Lege, cum Lex ipsa pactum sit,
modò nihil sit pactum contra supremam illam
& immutabilem Legem: Hujusmodi enim
pacta nullâ autoritate vim Legis habere pos-
sunt. Quod enim suâ naturâ injustum est,
nulla externa consideratio justum efficere
potest.

Qua de re præclare *Cicero*. Quod si po-
pulorum jussis, si Principum decretis, si sen-
tentis

*De Legibus
lib. 1.*

tentiis Judicium Jura constituerentur; jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis vel scitis multitudinis probarentur. Quæ si tanta potentia est stultorum sententiis atque jussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur, cur non sanciant ut quæ mala & perniciosa sunt derepente fiant bona & salutaria? Quæ quidem tam malefanæ opinionis condigna est reprehensio & irrisio.

8. Patet interim ex dictis quòd ex suprema illa Lege, quæ *Recta Ratio* dicitur, omnis perfecta est perfecta Juris cognitio; ex Juris autem observatione omnis Justitia.

CAP. V.

De Pietate.

1. *Justitia* has duas partes in se complectitur, *Pietatem* & *Probitatem*. Nam & ipsa *Pietas* *Justitia* quædam est quâ Deo tribuimus quod suum est, hoc est, quod jure illi debetur. Jus autem Dei vulgò *Cultus* illius dicitur, quemadmodum apud *Platonem Euthyphro* illud appellat *μῦθον ἔχοντα*. Quod quidem in eo consistit maxime, ut non segniter contendamus eum rectè cognoscere, ut ritè cognitum toto animo amemus & honoremus; cùmque ab eo toti simus ab ejusque nutu pendeamus, ut nos totos, id est, omnes animi corporisque vires, illi devoveamus & con-

consecremus, nos nostraque omnia illius voluntati submittamus, ipsiusque confidamus Providentiæ; ut illius denique iussis præceptisque (sive externo alicui codici inscripta sint, sive mentibus nostris insculpta) adeò adhæreamus, ut omnem infamiam, egestatem, cruciatum, mortemque denique ipsam subire malimus quàm integritatem conscientię nostrę contra ipsum peccando violare. Hęc sunt Jura Dei, ex quibus si quis detrahere quid velit, necesse est ut, quantum in se est, Deum ipsum afficiat injuriã.

2. Quòd autem in hisce ipsis præcipuus Dei cultus consistat, ex eo manifestum est, quòd omnes ferè per *cultum* intelligunt honorem Deo exhibitum. Deum autem maximè honorant qui, cum præstantiam Divinæ Naturę recte intelligunt, quantaque intèr ipsam mentemque nostram intercedit affinitas & similitudo, omnibus nervis contendunt ut illa pars animę nostrę expoliatur & corroboretur quã maximè Deo similes sumus, itaque erga hanc sanctissimam Dei imaginem affecti sunt, ut vel acerbissimam quamvis mortem oppetere malint, quàm eam unquam finire vitio quovis vel peccato lædi aut contaminari.

3. Nullum, inquam, hoc majus honoris atque amoris nostri erga Deum indicium esse potest, quantive nos ipsum æstimamus luculentius *requiemus*. Quippe quòd dum vel hanc qualemcumque illius effigiem & similitudinem tanti facimus, ut non dubitemus

omnes hujus vitæ voluptates, vitæque adeo ipsam, illius diviniore vitæ sensusque (quæ in Ratione recta veræque virtute cernuntur) sanctitati suavitati que postponere, clarè demonstramus Deum ipsum, qui infinitis vicibus hæc ipse umbra & imagine excellentior est, affectu infinitis, si fieri potest, vicibus majori à nobis honorari atque coli. Cum interim qui mentis cultum negligunt planè indicant se aut Deum non nosse, aut Divinam Naturam non quanti debent æstimare.

4. Quod autem Virtus divinum quiddam sit, veræque Dei imago, ex ipsius definitione satis intelligitur; cum Virtutis sit semper illud prosequi quod simpliciter & absolute optimum est, non quod animali vitæ gratissimum. Qui quidem rerum sensus planè divinus est, supràque naturam animalem positus.

Quod autem hujusmodi sit Virtus, purgatiusque intellectus, abunde testimoniorum est apud veteres Philosophos. Ut apud *Platonem* in *Theæreto*, ubi docet tum demum finem fore miseris, quando quis ex hoc mortali statu fugerit ad Deos. Φυγὴ δ' (inquit ille) ὁμοιωσις τοῦ κατὰ τὸ θεῶν. Ὁμοιωσις δ' δικαίων καὶ ὅσων γινώσκεις μετὰ φρονήσεως. Et paulò post, Θεὸς ἑδαιμὼν ἑδαιμῶς ἀδικῶν, ἀλλ' ὡς ὅσον τε δικαιοτάτος. Καὶ ἔτι ἐστὶν αὐτῷ βουλομένῳ εἶναι ἢ ὅς ἐν ἡμῶν αὐ γίνεται ὅτι δικαιοτάτος.

5. Rursus in Epistola octava ad *Dionis* propinquos & familiares Divinam Naturam, hominibus frangi legem normamque statuit.

Θεὸς

Θεὸς ἀνθρώποις σώφρων νόμος, ἀφροσι δὲ ἡδονή.
 Ad quem sensum iterum loquitur quarto de
 Legibus: Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν πάντων χρημάτων
 μέγας ἐν εἰ μάλιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ περὶ
 ἀνθρώπων. Minimè verò omnium Animalis
 homo. Et paulò post, ὁ μὲν σώφρων ἡμεῖς Θεὸς
 φίλος, ὅμοιος γὰρ ὁ δὲ μὴ σώφρων ἀνόμοιος
 τε καὶ διάφορος καὶ ἀδίκος. Quibus omnibus
 innuit *Plato* divinum quiddam esse Virtutem,
 ipsique Deo consimilem & cognatam.

6. Ex hoc etiam est quod *Cicero* tam *Quaest. Tus-*
 magnificè de animis humanis philosophatur. *cul. lib. 5.*
 Humanus autem animus decerptus ex mente
 Divina cum alio nullo nisi cum ipso Deo, si
 hoc fas est dictu, comparari potest. Et in
 primo de Legibus Delphicum illud Oraculum,
Nosce teipsum, aliquantò fufius interpretans,
Nam qui se (inquit) *ipse novit, statim aliquid*
sentiet se habere divinum, ingeniumque in se
sum sicut simulacrum aliquod Deo dedicatum
putabit, tantòque Dei munere semper dignum
aliquid & faciet & sentiet.

7. Quibus denique consona sunt quæ passim
 apud *Marcum Antoninum* reperiuntur. Ut
 lib. 12. Αἰδὲ ποτὲ ὅπ κρεῖττον π καὶ δαιμονιώ- *Τῶν εἰς ἱ-*
 τερον ἔχεις ἐν σεαυτῷ ὅπ τὰ πάντα ποιόντων *αὐτῶν lib. 12.*
 καὶ κατὰ τὰς τῶν κυβερνησάντων σε. Et paulò *sect. 19.*
 post, Οἷός σε νῦν Θεός, καὶ ἐκείθεν ἐρρῦκεν.
 Et rursus, * lib. 8. Τὸ πλέον ἐπιζητεῖς ἢ τὸ * *Self. 2.*
 σωθῆναι ἔργον ζῶν νοεῖν καὶ κοινωνεῖν καὶ ἰστανόμην
 Θεῷ;

Denique libro * quinto (infinitem enim esset * *sect. 27.*
 omnia congerere) quid sit versari cum Diis

immortalibus breviter indicans, Συζή δὲ θεοῖς, inquit, ὁ ποιοῶν ὅσα βέλτεται ὁ δαίμων (quem alibi τὸν ἐν ἡμῶν θεὸν appellat) ὃν ἐκάστῳ περὶ αὐτοῦ καὶ ἡγάγονα ὁ Ζεὺς ἐδωκεν. ὅτος δὲ ὅστις ὁ ἐκάστῳ νόος καὶ λόγος. Quem adeo Deo cognatum autumat, ut etiam ipsius ἀπόσωσιμα appellitet: quanquam id sane haud ita Philosophicè ab ipso dictum sit.

8. Cum igitur tanta sit in Virtute mentēque nostra divinitas, palam est, si Virtutem colamus μετ' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν θεὸν, tanquam vivam Dei imaginem, quod ipsum Deum modo optimo & præstantissimo colimus; quodque cum alii Ritus variari possint nec æterni fuerint, hoc unicum jus sit Dei immutabile & æternum. Ità ut summa ferè naturalis Religionis in eo Antonini præcepto constituta videatur; τὸ μνησθαι θεῶν, καὶ ὅτι περὶ ἐκαστοῦ καλεῖται ὅτος θεός, ἀλλὰ ἑξομωκεῖται εἰς αὐτὸν πάντα τὰ λογικά, vel, quod alibi monet, Ἐνί τέρπειται καὶ προσαναπαύεται τὸ ἀπὸ ἀράξεως κοινωνικῆς μεταβαίνειν ὅτι ἀράξιν κοινωνικὴν συνήμῃ θεῷ. Hoc enim est Jus Dei maximè ἀμετάβλητον & ἀκίνητον, ut eum ex amore ipsius perfectionis, quantum possumus, imitemur.

9. Quod tamen alia Jura non excludit, siue illa fuerint per Divina aliqua oracula patēfacta, siue summi Magistratūs jussu stabilita. Quales esse possunt varii Ritus & Ceremoniæ, cæteræque id genus Divini cultūs circumstantiæ, quæ virtute legis jura etiam sunt Divina; quæ violare fas non est, prorsquam legitimâ auctoritate abrogentur, modò nec

τὸν ἐν ἡμῶν
τὸν lib. 10.

Lib. 6.
sect. 7.

nec Divinis oraculis nec supremæ Virtutis Legi repugnent.

10. Quid igitur sit *Pietas* ex dictis satis intelligitur. Μόειον γὰρ δικάζει τὸ θεόν, definiente Platone. Ad quem ferè sensum eam etiam definit *Andronicus Rhodius*, Ἐνσῆλιν ἀπερχόμενον αἰσὺς καὶ προῦντας τὰ ὀπίς τὸ θεῖον δικάζει. Unde facile percipitur quid sit *Impietas*, & quàm recte in hos modos dispesci possit, *Superstitionem* putà, *Prophanitatem*, *Enthusiasmum* sive *Spiritualitatem*, & *Ritualitatem*.

11. Est enim ipsa *Superstitio* quædam *Impietatis* species sive modus, cùm ea Deo affingat quæ ad illius faciunt contumeliam; quod planè est injurià Divinum numen afficere. Est igitur *Superstitio Impietas* quâ Deum ita levem aut iracundum quis cogitat, ut rebus nihili placari eum putet, eisdemve ad iram commoveri.

Prophanitas autem *Impietas* est quâ quis audacter & impudenter omnia jura divina violat, tam mobilia quam immobilia. Qui morbus aliquando eousque adolefcit ut in perfectum abeat *Atheismum*, quo nullus animæ status esse potest funestior aut deprior.

12. *Enthusiasmus* est *Impietas* quâ quis, dum magno sanè animi studio atque impetu ad internum illum spiritualémque Dei cultum fertur, exteriora interim illius jura audacter violat sædèque conculcat.

Ritualitas autem est *Impietas* quâ quis, dum

dum exteriora illa Dei jura observat, Ritibusque & Ceremoniis non sine aliquali conscientia & studio adhæret, in eis tamen quæ ad spirituales illum internumque Dei cultum spectant friget planè stupetque, nihilque prorsus sapit.

13. Hæc sunt ferè Vicia circa Religionem quæ mihi in præsens occurrunt. Si quis se putet per otium alia posse excogitare, nihil abnuo. Hæc mihi sufficiunt, cujus institutum est non tam de Vitiis quàm de Virtutibus tractare, cum ex his illa satis faciliè intelligi possint. *Κεῖνὸς γὰρ ἀμφοῖν ὁ ναὸς*, quem admodum monet *Aristoteles*.

De Anima
lib. I. cap. 5.

Præsentis verò Virtutis demonstratio speciatim resolvitur in *Noemata* 13, 16, 21; item in *Noemata* 5, 8, 10, &c. Quòd autem Deus existit, Animæque nostra immortalis est, abunde demonstravimus in Libris *adversus Atheismum*, deque *Anima Immortalitate*.

CAP. VI.

De Probitate, sive de Justitia propriè dicta.

1. **A**ltera pars *Justitia* est *Probitas*, quâ hominibus quæ sua sunt tribuimus. Illa in tres partes distribui potest, *Politicam*, *Oeconomicam*, *Ethicam*. *Politica* continet officia Magistratûs erga Populum, Populique rursus

rursus erga Magistratum. *Oeconomica* Patrisfamiliās erga uxorem, liberos, famulosque, atque horum itidem erga Patremfamiliās. *Ethica* denique Privatorum aut saltem parium erga se invicem. Quæ sigillatim prosequi nimis prolixum esset.

2. Summatim tantum dicam, Magistratū esse nihil ex libidine contraque rationem committere, sed omnia agere ex Legis præscripto rectæque Rationis. Est enim Magistratus νόμος ἐμψυχος, Anima quasi Legis atque Spiritus, ut in *Ethicis* alicubi notat *Aristoteles*: rursusque ab ipsis Legibus debet animari ac dirigi, quemadmodum rectè monet *Cicero*. *Ethic. Nicom. lib. 5.* Videtisne Magistratū hanc esse vim ut præsit, præscribat recta & utilia & conjuncta cum legibus? ut enim Magistratibus leges, ita populo præsunt Magistratus. *De Legibus lib. 3.*

Populi autem officium est parere Magistratui, sumptusque administrandæ Reipublicæ liberè atque alacriter suppeditare; de rebus adiaphoris quæ in jura abiēre non contendere, sed pacem ubique colere, morēque atque ordinem servare.

3. Patrisfamiliās est Familiæ prospicere, necessariāque procurare; uxorem, liberos, famulosque mansuetè & clementer tractare; omniāque mala & pernicioſa exempla quam maturè suppressere, aut domo exturbare. Familiæ contra, debitam ipsi observantiam præstare, nec cum illo temerè, licèt in re paulò justiori, contendere aut altercari; quemadmodum monet *Pittacus*, Μη ἐρίῃς τοῖς γονεῦσι καὶ υἱῷ.

καὶ συναίσθησις. Quod ad Magistratum etiam rectè transferri potest, & ad omnes omnino qui nobis superiores sunt sive ætate sive Cognationis ordine; quales speciatim sunt parentum fratres, quos Græca Antiquitas *θεῖος*, quemadmodum parentes ipsos *θεός*, appellabat, quod alicubi notat *Simplicius* in *Epictetum*.

4. Privatorum denique sive Parium officium est, vel potius omnium, mutuo sibi, ubi opus est, opitulari, pactis stare, omniâque erga se invicem bonâ fide peragere, nec suum ullubi commodum alieno quærere incommodo.

5. Ad *Politica* præcipuè spectat celebris illa *Justitiæ* Divisio in *δυναμικὴν* & *αισθητικὴν*, (i. e.) *Distributivam* & *Correctivam*. In istis intelligitur *Aristotelicum* illud, *τὸ ἴσον ἡλικιῶν*, quoddam *Justitiæ* quædam sit æqualitas. Est autem æqualitas quam affectat *Justitiæ* illa quæ in proportionem cernitur. Est enim proportio sive *ἀναλογία ἰσότης ὧν λόγων*, Rationum æqualitas.

6. Analogia autem, sive Proportio, *Geometrica* est vel *Arithmetica*. *Geometrica* proportio est, quando quatuor magnitudines vel numeri ita comparantur ut intelligatur tertius toties continere quartum, vel ab ipso contineri, quoties primus secundum continet, vel ab eo continetur. Ut in 2. 6; 4. 12. vel in 6. 2; 12. 4. Hæc proportio ad *Justitiæ Distributivam* spectat. Nam ut persona ad personam, putà *Ajax* ad *Achillem*, sic honor ad honorem se habere

habere debet. Quæ est *proportionis* æqualitas. Quòd si merita æqualitatis rationem haberent, etiam præmia non solum *ratione*, sed *magnitudine* deberent esse æqualia.

7. *Arithmetica* proportio est, quando ità comparantur quatuor numeri vel magnitudines, ut idem excessus vel defectus sit binorum priorum unius ad alterum qui unius binorum posteriorum ad alterum est, hoc est, ut sit utrobique excessus vel defectus æqualitas. Ut in 5, 7, 9, 11. Quæ spectat ad *Iustitiam Correctivam*.

Quamquam, ut ingenuè fatear quod res est, non tam facilè deprehenditur in *Correctiva Iustitia* hujus *Arithmetica* proportionis in huiusmodi quatuor terminorum distinctione satis expressa Imago. Ipsi enim excessus vel defectus æquales è numero terminorum non sunt, quod tamen innuere videtur *Lib. 5. Andronicus Rhodius. cap. 5.* Sed si quatuor terminos fingere velimus, necesse esse videtur ut binos priores statuamus tum hunc cui injuria illata est, tum eum qui intulit injuriam, verùm hâc ratione, ut intelligatur nondum esse ad Judicem factam appellationem, nec contra reum sententiam latam. Quatenus autem injuriâ affectus Actor postea fit, quique affecit eum injuriâ Reus, alteri bini termini emergunt, & post latam à Judice sententiam excessus ille qui est inter injuriâ affectum atque hunc qui eum injuriâ affecit invertitur, hoc est, bonum illud quòd unus ab altero injustè abstulit ad alteros binos sic transfertur; ut

ut quemadmodum ille qui alterum affecit injuriâ hoc bono alterum superabat, ita, post latam sententiam, eodem bono ab illo itidem superetur, id est, tanto mulctetur vel minuatur bono, quanto alterum spoliaverat : Unde necesse est ut tantò superet Actor Rerum, quantò affectum injuriâ is qui affecit eum superaverat, vel saltem ut æquantur : quæ planè est proportio *Arithmetica*.

8. Quò etiam collineare mihi videntur illa *Andronici* verba quibus explicare cupit hanc proportionem. *Ἔστι γὰρ ὡς ὁ ἀδικήσας πρὸς ἡδικοῦν ἕως ὁ δίκαιος πρὸς τὸν ἀδικήσαντα. Οἷς γὰρ ποῖναι πρὸς τὸν ἡδικοῦν ὁ ἀδικήσας τὰ ἴσα πάσαι. Ὁ δὲ τὸ δίκαιον. Quæ intelligi debent tam de defectûs quam excessûs æqualitate. Qui has minutias sectari velit, adeat dictum *Paraphrasten*, qui fusiùs & operosiùs inutili huic subtilitati insudat. Nam quod ad me attinet, in ea sum sententia, quòd nihilo pejùs quisquam *Justitiam correctivam* exerciturus esset, licèt de *proportionè Arithmetica* nihil quicquam à quoquam unquam audivisset.*

9. Ad rem nostram magis faceret si notaretur illa *Justitiam* inter atque *Æquitatem* tam distinctio quàm cognatio, quæ utæque simul comprehenduntur ab *Andronico* hâc sententiâ. *Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιόν ἐστι καὶ δίκαιον πρὸς βέλπον, καὶ ἕχ ὡς ἐπερωτὲς τὸ δίκαιον βέλπον εἶναι αὐτὸ, ἀλλ' ὡς μέγας ἄλλο μὲν οὐκ ἐστιν. Postea verò *Æquitatis* naturam plenius & distinctius definiens, αὐτὴ δὲ ἐστὶν*

Cap.7. *Enchiridion Ethicum.* III

ἔστιν (inquit) ἡ ἐπιείχεια καὶ τὸ ἐλλείπον ἀνα-
πληρῆσαι τὸ νόμον καὶ τὰ ἀμάρτηματα ἐπανορθῆσαι, καὶ ὁ
προσδιορισμὸς, ὃν ἐκείνῳ παρέλπει διὰ τὰ πάντα
καὶ μέγας ἐκ εἰδέναι, προστίθεται.

10. Quam *Aequitatis* definitionem operæ
pretium erat notare, cum aliquid suâ naturâ
justum esse tam planè arguit. Nam si nihil
justum esset nisi virtute Legis alicujus scriptæ,
quid, obsecro, opus esset hâc Legis emen-
datione, cum ipsa Lex qualiscunque sit rem
quamlibet justam efficeret? *Aequitatis* autem
est ipsam Legem corrigere, eâq; in datis cir-
cumstantiis statuere quæ, si illas cognovisset,
ipse Legislator statuisset. "Α καὶ αὐτὸς αὖ ἐπὶ τῷ ὁ
νομοθέτης εἶνα παρὰ τὸν καὶ ἡδεὶ νομοθέτησεν αὖν quod
ait *Aristoteles*. Quæ sententia valdè ridicula
esset, si natura *Justi* & *Injusti* ab arbitrio Legis-
latoris prorsus penderet, non ab ipsa natura re-
rum & circumstantiis. Atque hæc de *Justitia*.

*Ethic. Ni-
com. lib. 5.
cap. 14.*

CAP. VII.

*De reliquis duabus Principalibus Vir-
tutibus derivativis, Fortitudine &
Temperantia.*

1. **F**ortitudo & Temperantia in eo conveni-
unt, quòd ad nosmetipsos immediatiùs
spectent, quanquam earum, perinde ac reliqua-
rum omnium Virtutum, utilitas proximo etiam
applicari potest, in eúmque quodammodo re-
dundare,

dundare, quam *Universalem Justitiam* appellant. Τὸ δὲ χεῖρον πάσις ἀπέλας ὡς τὸ συμφέρον ἢ πλεον, τὸ τοῦ ὅτι ἢ δυνάσων, inquit *Paraphrastes Rhodius*. Sic ab aliena abstinere uxore *Justitia* perinde est ac *Temperantia*, & hostem à Patriæ finibus amoliri *Justitia* & *Fortitudinis*: Id enim officium Patriæ debetur, nec sine Fortitudine præstari potest.

Lib. 5. c. 1.

De Offic.
lib. 1.

2. Quid autem *Fortitudo* sit ex *viri Fortis* descriptione, tum apud *Ciceronem*, tum apud *Aristotelem*, facile constabit. *Fortis* enim animi & constantis est (inquit *Cicero*) non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem de gradu dejici, sed presentis animi uti consilio; nec à ratione discedere. Illud verò ingenii magni, præcipere cogitatione futura, & aliquantò ante constituerè quòd accidere possit in utramque partem, & quid agendum sit cùm quid evenerit maturius deliberasse. Hæc sunt opera magni animi & excelsi & prudentiæ consilioque fidentis. Temerè autem in acie versari & manu cum hoste configere, immane quiddam & belluarum simile est. Sed cùm tempus est necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti turpitudiniquè anteponenda. Nunquam enim periculi fugâ committendum est ut imbelles timidique videamur. Sed fugiendum etiam illud est, ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius. Hæc *Cicero*.

Lib. 3. c. 7.

3. *Andronicus* verò ex mente *Aristotelis* unam *Fortis viri* partem definit, quòd intrepide maxima adire audet pericula. Ἔστι τὸν ἄνδρα ὁ τὰ μέγιστα καὶ τὰ δεινῶν μὴ φοβέμενος.

Unde

Unde iterum & ipse Cicero; *Fortitudinis munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio.* Andronicus verò accuratius circumstantias describit, addens porro oportere esse in huiusmodi constitutum periculis ἐν οἷς χρεία τὸν πρὸς καὶ ὀρίμης, ἢ θάνατος σεμνὸς ἔστι. Κρείως γὰρ ἀνδρείος ὁ τ' αἰετὸν θάνατον καρτερῶν.

Et paulò suprà *Fortem* describit ex eo quòd sit ὁ καλὸν θάνατον ἀδείας. Mortem verò illam pulchram esse, quæ Virtutis, non affectus alicujus, causâ appetitur. Οἱ γὰρ μὴ Andronic.
Rhod. l. 3.
cap. 8. διὰ τὸ καλὸν ὀρμῶντες καὶ ὀρμίζουσι, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος, ἐκ ἀνδρείοι εἰσιν, ἀλλὰ μάχμοι. Ex quibus omnibus efficitur, *Fortitudinem virtutem esse quâ quis constanti animo summa vita pericula, ipsamque adeò mortem, subire potest honestatis causâ, sive ex amore illius quod simpliciter & absolute optimum est.*

4. *Constanti* autem animo dico, non indolenti: Τὸ γὰρ ἀλγεῖν καὶ θάνατον ὑπὸ τ' λυπρῶν ἐστὶν καλεῖται ἀνδρείον (ἔ)· ὅσον γὰρ μάλλον λυπεῖται πρὸς καὶ λυπεύμενος ὑποφέρει διὰ τὸ ἀγαθόν, τοῦτο τὸν ἀνδρείος ἀν εἶη κρείως, ut rectè & ad mentem *Aristotelis* monet *Paraphrastes Rhodius*. Addo Lib. 3. c. 9. etiam *honestatis causâ*. Animus enim paratus ad pericula si suâ cupiditate, non utilitate communi, impellitur, *Andacia* potiùs nomen habeat quàm *Fortitudinis*.

5. *Fortis* igitur *Animus* & magnus duabus rebus maximè cernitur: Quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, cum persuasum sit nihil hominem, nisi quod honestum decorumque sit, aut admirari aut opta-

De Offic.
lib. 1.

re aut expetere oportere, nullique neque homini, neque perturbationi animi nec fortunæ succumbere. Altera est res, ut cum ita sit affectus animo, res insuper gerat magnas maximæque utiles, sed & vehementer arduas, plenâsque laborum & periculorum tum vitæ, tum multarum aliarum rerum quæ ad vitam pertinent. Quæ præstantissima Ciceronis sententia definitionis nostræ haud incommoda paraphrasis esse potest.

6. Quemadmodum verò *honestatis causâ* vel maxima subeunda sunt pericula, ita ejus solius causâ prætermittendæ sunt corporis voluptates; alioqui non tam *Temperantia* esset quàm Stupiditas quædam animi vel Morositas. Vera enim Virtus nulla esse potest, quæ pro fine non habet id quod honestum est sive simpliciter bonum.

Temperantia igitur ita definienda est, ut sit *virtus, quâ quis Voluptates corporis in eum finem omittit, ut illâ voluptate quæ ex rectè factorum conscientia profiscitur facilius constantiusque fruatur*. Nam solius sanitatis corporis conservandæ gratiâ *Temperantiâ* colere, Virtus sanè Pecudis esse potest, Hominis verò nullo modo: quippe quæ non pertingit ad illud quo homines sumus, sed ad id solum quod nobis cum brutis animalibus commune est.

7. Per corporis autem voluptates hîc intelligo, non eas quidem leviores purioresque quæ visu, auditu, vel olfactu hauriuntur; sed, cum *Aristotele*, crassiusculas illas quæ percipiuntur gustu tactûque, quæque ad *Venerem* referuntur,

Ethic. Nicom.
lib. 3.
cap. 13.

Cap.8. *Enchiridion Ethicum.* 115

tur, & ad illius fautores & comites *Bacchum* *Cereremque*. Hisce cancellis plerique omnes claudunt *Temperantia* objectum : Unde planè constat eam particulam duntaxat esse illius *Primitivæ* Virtutis quam *Continentiam* appellavimus, quemadmodum *Fortitudinem* *Tolerantiam*.

Rationes *Temperantia* & *Fortitudinis* petendæ sunt è *Noematis* 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. uti & *Probitatis* è *Noematis* 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23. prout cuivis qui periculum fecerit clarè patebit.

C A P. VIII.

De Virtutibus Reductitiis.

1. **E**Xplicata est natura trium principalium *Virtutum Derivativarum*, earumque rationes è *Noematis* breviter indicatæ.

Ad has tres Virtutes reliquæ quæ supersunt omnes non incommode reduci possunt, unde *Virtutes Reductitias* eas haud immerito appellare poteris. Rationes verò singularum ex eisdem ferè *Noematis* petendæ sunt quibus *Virtutum principalium* ad quas reducuntur.

2. Ad *Iustitiam* revocantur *Liberalitas*, *Magnificencia*, *Veracitas*, *Gratitudo*, *Candor*, *Urbanitas*, *Fidelitas*, *Verecundia*, *Humanitas*, quæ *φιλανθρωπία* dicitur, *Hospitalitas*, quæ *φιλοξενία*, ipsa denique *Amicitia*, & id genus reliquæ quæ officia erga alios continent, ut

Affabilitas, Comitas, proprièque dicta *Offici-
sitas*, quæ *Humanitatis* etiam quidam modi
sunt. Nam cum ad alios spectent harum Vir-
tutum omnium effecta, & à Recta Ratione
quæ ad instar Legis cujusdam est dictentur,
Justitia quasdam partes esse necesse est.

Ad *Fortitudinem* revocantur *Magnanimitas*,
& quæ huic affines sunt, *Generositas* & *Lenitas*,
Constantia etiam & *Diligentia*; quibus addas,
ex *Andronico*, quas ille appellat ἐν-ψυχία, λή-
μια, ἀπέρωμια, ἀνδραγαθία.

Ad *Temperantiam* denique referuntur *Fru-
galitas, Humilitas, Modestia, Austeritas*, cate-
ræque quas huic generi accenset idem *Andro-
nicus*, ut Εὐτέλεια, Ἀσέβεια, Κοσμιότης, Αὐταρ-
κεια.

Virtutum hæc sunt potissima *Reductitiarum*
nomina quæ occurrunt. Omnia enim cor-
radere instituti nostri non erat, nec corrasa
accuratiùs definire, cum earum natura satis
possit intelligi ex *Virtutibus Principalibus* vel
Primitivis ad quas referuntur.

3. Cæterum non abs re erit singulas levio-
ri aliquo modo καὶ ὡς ἐν πρόπῳ describere, post-
quam monuimus summam quod ad omnes
eas pertinet, præsertim quæ ad *Justitiam* re-
feruntur, quod sunt partes illius *Justitiæ*
quam *Rhodus* ille Interpretes ἐννοησύνω vo-
cat, definitque ἀγαθοσύνην ἐκείνην. Unde cu-
jusque probitas in hisce magis spectatur ubi
impune peccare potest, quam in eis ubi si
peccat pessimè audit, aut in jus trahitur pœ-
næque luit.

Cap. 8. *Enchiridion Ethicum.* 117

4. *Liberalitas* versatur circa pecuniarum usum. Ἡ δὲ χρηστὴ χρημάτων ὁδὸς ἄλλο ὅτιν ἢ δαπάνη καὶ δόσις. Si quis igitur κατὰ ἀναλογίαν τὴν ὕστατος, pro ratione suarum opum, lubens hilarisque sumptus facit, ubi, in quæ, & in quem finem oportet, *liberalis* est: Qui sine mensura & discrimine dat, prodigus; qui citra hanc legem & mensuram, *illiberalis*.

Andronic.
Rhod. l. 4.
cap. 1.

5. *Magnificentia* etiam circa sumptus versatur, sed solos, eosque magnos, quod & nomen innuit. Atque ratio etiam hic habenda est tam personæ quàm operis & finis. Neque enim quemvis hominem decet magnos sumptus facere; nec qui facit, nisi in magna opera & splendida, præclarosque in fines faciat, propriè *magnificus* est. Igitur pleraque fiunt εἰς τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὸ εὖ, ut monet *Aristoteles*.

Ethic. Nicom. lib. 4.
cap. 5.

6. *Gratitudo* est pars *Justitiæ* præstantissima & liberrima, quâ, qui beneficium recepit, promptè & perlubenter quàm primùm poterit rependit etiam cum fœnore.

7. *Veracitas* est virtus quâ quis se talem ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ, verbis factisque exhibet, qualis reverà est, nihil simulans dissimulansve. Quorum tamen posterius tolerabilius est & venustius, si moderatè fiat, soloque studio fugiendi τὸ ὕγκνηθῆν καὶ τὸ μέγα εὖ δοκῆν. Quod si fiat immoderatiùs, *Arrogantiam* sapit. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λανθάνουσα ἀλαζονικόν, ut in *Laconico* vestitu, quemadmodum notat *Philosophus*.

Nicom. Ethic. lib. 4.
cap. 13.

Cæterum quamvis satè elegans sit illud

Aristotelis bina singulis Virtutibus Vitia opponendi studium & affectatio; utilius tamen mihi videtur si quis *Veritati* unicum illud Vitium opponeret quo quis alienam induit personam ut occultet suam, quod significantissimo vocabulo *Hypocrisis* dicitur: Quod quidem malum multas in humana vita frustrationes parit & molestias, quibus ipse Hypocrita, pariter atque alii quibus imponit, implicari solet.

8. *Candoris* est, tam dicta quàm facta in hominum congressu quæ ferri possunt candidè & benignè excipere; quæ secus, honestà quâdam & decenti libertate reprobare vel reprehendere. Huic igitur Virtuti opponitur *Morositas*, (quæ *συσκομία* dicitur apud *Aristotelem*.) & *Blanditia*, quæ, si lucrum quaeritur, dicitur *Adulatio*.

9. *Urbanitas* est, cum vel ipsi honestè jocamur, vel alios honestè jocantes lubenter patimur. Qui verò nec jocantur ipsi nec alios concinnè jocantes lubenter audiunt, sed offenduntur, appellantur ab *Aristotele* ἀγροὶ καὶ οὐλοῦντοί *rustici & asperi*. Qui verò præter modum & decorum jocantur nemini parentes, *Scurra*.

Ethic. Nicom. lib. 4. cap. 14.

10. *Fidelitas* cernitur in reddendo Depositum standoque promissis, ubi nos Lex scripta vi cogere non potest.

11. *Verecundia* est constans & perpetua decori observatio. Videtur igitur quasi flos *Iustitiæ*, vel quiddam ipsâ *Iustitiâ* perfectius & delicatius. *Iustitiæ* enim est non violare

Cap.8. *Enchiridion Ethicum.* 119

lare homines; *Verecundia*, nè offendere quidem. In quo maximè perspicitur vis decori, inquit *Cicero*. Apud quem *Decorum* etiam *De offic.*
lib.1. optimè definitur, id esse quod consentaneum sit hominis excellentiæ in eo in quo natura ejus à reliquis animantibus differat. Quibus monemur nihil committere naturâ nostrâ indignum, nec ad brutorum mores nosmet unquam demittere.

Verùm præter hoc generale Decorum, sunt etiam specialia quædam cujusque ordini & conditioni propria, ut Principi, Sacerdoti, Viro, Fæminæ, Seni, Juveni, Philosopho, Plebeio, & id genus reliquis. De quibus omnibus statuendum est, quòd cuique agendum est secundùm illum modum qui ipsis ex communi hominum sententia convenit, nè videatur eorum judicium contemnere & expectationem frustrari. Negligere verò quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.

Est igitur *Justitia* pars debitam adversùs homines adhibere reverentiam, nec in ejusmodi motus gestùsque vel sermones nos pati diffuere quibus adstantium aures vel oculi offendi possint.

12. *Humanitas* est virtus quâ erga omnes homines benevolè & officiosè afficimur ex præstantiæ humanæ naturæ sensu communisque nostri omnium cognationis.

Hospitalitas sive *φιλoxενία* est virtus quâ benevolè & officiosè afficimur erga peregrinos, non solum quòd homines sunt, sed quòd quibus

bus commodis domi fruuntur, jam peregrè profecti destitui possunt.

13. *Comitas* est virtus quâ quis homines ex communi humanitatis sensu blandè in congressu benignèque alloquitur.

Affabilitas verò, quâ alios ipsum convenientes & alloquentes facilè & benignè excipit.

Officiositas autem, quâ quis promptus est ad minora quævis officiola superioribus, aut saltem paribus, præsens præsentibus præstanda.

Hæ virtutes omnes rectè accensentur *Humanitati*: Cui non solum opponitur *Inhumanitas*, sed illa nimix erga quoslibet humanitatis affectatæ ostentatio, quâ quis singulos quibuscum veriaturn demereri studet sibi que devincire tanquam homini ad omnia erga omnes humanitatis officia præstanda paratissimo, erga ipsos verò præter ceteros, cum tamen nihil solidi sincerive subsit enormi huic, obfervantiæ & blandiloquentiæ. Quæ certe *Injustitia* pars est maximè conspicua, dum in hunc modum per fictos nostros & imitatos affectus sincerum alterius amorem suffuramur, quo tamen nemo quisquam thesaurum possidet pretiosiore. Quod igitur crimen quovis furto vel rapinâ non minus turpe haberi debet.

14. Denique, *Amicitia* vera ex genere Virtutum est, quanquam vulgaris illa quæ cernitur ut plurimum nihil sit aliud quam paucorum conspiratio contra reliquos vicinos, dum

dum alternis dolis falsissime judiciis vel testimoniis, quibus speciosa Officiorum Amicitiae nomina obtendunt, mutuis inserviunt commodis, magno saepissime cum aliorum incommodo. Quae rursus putidissima pars *Injustitiae* est, eoque magis, quanto conjunctior est injuria cum Hypocrisi, nec tam laxissime vicinum videri volunt, quam amico profuisse. Verà autem *Amicitia* nihil sanctius est, nihil divinius, quae & ipsa virtus est, (non minus quam *Humanitas* vel *Hospitalitas*) solosque inter eos reperitur qui reliquis virtutibus omnibus sunt praediti: Eaue officia completitur quae non solum hominibus probis debentur, sed quae illis praecipue quos diuturna conversatio clarèque perspecta probitas, fructuūque illius perceptio frequentior atque usus, nobis meritò reddidit ceteris mortalibus chariores.

Optimus autem *Amicitiae* fructus est mutua ad Virtutem stimulatio. Qualis olim apud *Pythagoreos* cernebatur, quemadmodum commemorat *Iamblichus*. Παρήγγελον γὰρ θάμα ἀλλήλοις μὴ διαπαῖν τὸν ἐν ἑαυτοῖς θεόν· ἔκουν de vita Pythag. c. 33. εἰς θεοκρασίαν πνᾶ καὶ τὴν πρὸς τὴν θεὸν ἑνωσιν, καὶ τὴν τῷ νόμῳ κοινωνίαν, καὶ τὴν τῆς θείας ψυχῆς ἀπίσβεστον αὐτοῖς ἢ πᾶσαν τῆς φιλίας ἀποδὴ δι' ἔργων τε καὶ λόγων. Quibus statim subjicit, Τέταρτον δὲ ἔκ αὐτῶν ἔχει τις εὐρεῖν ἄλλο βέλπον, ὅτε ἐν λόγοις λεγόμενον ὅτε ἐν ἀπαριθμήμασι περιηόμενον. Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ πάντα τῆς φιλίας ἀγαθὰ ἐν αὐτῷ περιέχεται.

Quibus tamen non multum absimile est
illud

122 *Enchiridion Ethicum. Lib. II.*

Ethic. Ni- illud *Aristotelis*, quo monet præcipuum *A-*
com. lib. 9- miciria fructum ac voluptatem in eis confi-
cap. 8. stere quæ ad nos pertinent quatenus homines
sumus, hoc est, rationis sermonisque par-
ticipes. Οὕτω γὰρ ἂν ᾤξῃς τὸ συζῆν λέγων
ὅτι ἥ' ἀνθρώπων, (nempe τὸ κοινωνεῖν λόγων
καὶ διανοίας) καὶ ἔχ' ὥσπερ ὅτι ἥ' βοσκημάτων,
τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. Atque hæc breviter
de eis Virtutibus quæ ad *Iustitiam* redu-
cuntur.

Ethic. Ni- 15. *Magnanimitas* earum prima est quæ
com. lib. 4- ad Fortitudinem revocantur, vel, si malles,
cap. 7, 8. ad *Tolerantiam*. *Magnanimitas* verò satis in-
telligitur ex *Magnanimi* caractere qui paulò
uberius apud *Aristotelem* describitur. Summa
verò in hisce ferè consistit: Ὅτι αἰεὶ ζητεῖ
πραΐτην μεγάλην, καὶ μεγάλων ἕνεκα, καὶ ὅθεν μι-
γάλη γίνεται πρῶν. Hinc est quòd μεγαλοκί-
δυνος magis sit quàm πυκνοκίδυνος, nec
promptus ad agendum, sed ἀργός τις καὶ με-
λητής. Neque enim magna temerè suscipienda
sunt, sed magna cum deliberatione & con-
silio. Nec multo rerum humanarum studio
tenetur, cum nihil in his magnum sit mag-
nivé æstimandum. Præ cæteris verò Ho-
norem æstimat tanquam μέγιστον ἥ' ἀνθρώ-
πων καὶ ἥ' ἔξωθεν ἀγαθῶν, διότι καὶ τῷ θεῷ
ταύτῳ σπινύμεθα. Supponitur enim *Mag-*
nanimus perfectâ Virtute præditus, unde se-
ipsum, si quem alium, honore dignum putat
ob Virtutem, Divinissimum omnium donum.

Sed nec honorem magni æstimat vulgique
opinionem, solâ virtute contentus suâ. Unde
etiam

etiam insignis evadit παρρησιασῆς, τῆς ἀληθείας καὶ τῶν δέοντων προτιζὼν μᾶλλον ἢ τῆς δόξης. Sed & φανερόφιλος καὶ φανερομηνής, amicitiam & inimicitiam pectore in aperto gerens, ut inquit *Ennius*. Quid enim ille latebras quærat aut veritatem detrectet et profiteri, qui propriæ virtutis conscientia fretus, tantique boni sensu ac voluptate abreptus, omnes res humanas contemnit, vitamque mavult perdere quàm vel minimam Virtutis partem?

Hæc sunt ferè *Magnanimi* indicia & notæ apud *Aristotelem*. *Magnanimitas* autem rectè ad *Fortitudinem* vel *Tolerantiam* refertur, quoniam magna aggredi non possumus sine labore magno & molestia; quique honores publicaque munera declinant, plerunque id faciunt ut molliùs & otiosius vivant.

16. *Lenitas* etiam rectè ad *Fortitudinem Tolerantiâ*que revocatur, quòd *Tolerantie* pars sit ferre injurias, magnique animi easdem contemnere. Ex utrisque verò vel alterutro nascitur *Lenitas*, quâ injuriis laceffiti non facile irascimur, multoque faciliùs à vindicta abstinemus. Hujus virtutis egregium specimen est illud ad quod collineat præclarum illud *Marci Antonini* documentum. Εἰ ᾧδε πολλὰ ἄξιον, τὸ μὲν ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ἐν μὲν τοῖς ψεύσεσσι καὶ ἀδίκοις διασίου. Nihil enim generoso animo bilem æquè movere potest, atque injustorum & fraudulentorum hominum mendacia & imposturæ.

17. *Generositas* à *Magnanimitate* in hoc differt,

Τῶν εἰς ἡμᾶς
τὸν 1.6. σελ.
47.

differt, quòd videatur virtus communior, nec ad magna sola facinora magnòque honores restringi, sed in eo ferme consistere, quòd quis libero suo arbitrio utatur quàm optimè potest, eoque solo fit contentus, de fortuna vulgique opinione securus tanquam ad se parùm pertinentibus, quanquam interim omnes homines humaniter tractat, deque ipsorum sui arbitrii usu optimè præsumat, donec constiterit contrarium.

18. *Constantia* est virtus quâ nobismet-ipsis ubique tam dictis quàm factis constamus.

Diligentia, quâ quæ Rectâ Ratione suscepimus, incunctanter & diligenter prosequimur.

Andronic.
Rhod. lib.
ὅτι παθόν.

*Ευσυχία definitur ab *Andronico*, *Ευτομία *ψυχῆς* πρὸς τὸ ὀυτελεῖν τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Λήμια verò innuere videtur promptitudinem quandam animæ ad aggrediendum quæ oportet in eisque persistendum. Unde parùm videtur differre à *Diligentia*. *Ἀρρενότης autem apud ipsum est **Ἐξίς αὐτάρχει παρ-εχόμενη ἐκ τοῖς καὶ ἀρετῶν πόνοις*.

*Ἀνδραγαθία denique ab ipso definitur *ἀνδρὸς ἀρετῇ ἐπιτηδεύουσα κοινῶν ἔργων*. Officia verò præcipua illius esse statuit, imperterritos nos reddi circa mortem, circæque pericula audaces, malléque per Virtutem mori quàm per dedecus vivere. Quæ planè *Fortitudinis* partes sunt.

19. Solæ supersunt Virtutes quæ ad *Temperantiam*, vel, si malles, ad *Continentiam* referuntur:

feruntur : ut *Frugalitas*, quæ est virtus quâ quis, Temperantiæ suisque rebus consulens, parcius sumptus facit, ita tamen ut citra il- liberalitatem sit hæc parsimonia. Ex qua definitione palàm est *Frugalitatem* rectè ad *Temperantiam* referri, quemadmodum *Libe- ralitas* ad *Iustitiam* : Hæc enim ad aliorum, illa ad nostram spectat utilitatem.

20. *Humilitas* est virtus quâ facilè in no- bis suppressimus vel extinguimus omnem in- ordinatam cupiditatem Honoris, Potentiæ, splendorisque Divitiarum, ut melioribus re- bus animos nostros adjungamus. Quod est, juxta *Marcum* Imperatorem, τὸ ἐπὶ τῆς δόξης τῶν εἰς ἐαυτὸν δίκαιον, σόφρονον, δεῖν ἐπιμανὸν ἀφελῶς παρέχειν. Τῶν εἰς ἐαυ- τὸν lib. 12. sect. 27.

21. *Αυσχρία* definitur ab *Andronico Rhodio* Ἐξίς ψυχῆς μὴ ἀνεχόμενη ὁμιλίαν φαύλων ἡδονῶν μηδὲ λόγων. Huic affinis est *Modestia*, ut vulgò sonat : videtur enim esse virtus ani- mæ quâ vel primas præparationes & præ- ludia ad quamlibet turpitudinem maturè reji- cit & averfatur, nè levissimam quidem mali speciem ferens.

22. *Εὐτελεία* videtur strictius quiddam esse & contractius ipsâ *Frugalitate* ; Αὐτότης verò ipsâ *Εὐτελεία*, quæ definitur apud *Androni- cum* Ἐξίς ἀρκεμένη τοῖς τυχεύουσιν, *Εὐτελεία* verò, ἔξίς ἀνυπεράρτου ἐν δαπάναις καὶ ἀδρακαδαῖς Κοσμιότης autem, εὐταξία καὶ ἡῆμα καὶ κίνησιν σώματος, quæ igitur pars *Modestiae* est ; Ἀν- τάρχηα denique, ἔξίς ἀρκεμένη οἷς δεῖ, καὶ τὰ πλεονάζοντα ζῆν κατὰ τὸ δεῖν. Quò proinde spectabit

Andronic.
Rhod. lib.
καὶ παλαιῶν.

spectabit illud vulgare, *Naturam esse paucis contentam.*

23. Atque hæc quàm brevissimè potui de *Virtutibus Reductitiis.* Neque enim his immorandum duxi, multò minùs in Vitiis enumerandis, quorum natura satìs intelligitur ex doctrina Virtutum quibus contrariantur.

Quanquam autem de singulis Vitiis agere non statuimus, quæ tanquam quædam Virtutum extrema cogitantur, tamen operæ pretium fore putavi de *Mediocritate* illa, quam *Aristoteles μεσότης* appellat, & in qua Virtutis naturam consistere vulgò contendunt, paulò liberius disceptare. Quod subsequenti Capite aggrediemur.

CAP. IX.

De Mediocritate illa in qua Virtus consistit, deque vera hujus Mediocritatis mensura.

1. Quod Virtus in *Mediocritate* consistit, si rectè intelligatur, veritate non caret. Quòd verò quidam Virtutem introducunt ab utroque latere oppositis stipatam Vitiis, & quasi rosam inter duas urticas (quod à nostratibus proverbialiter dicitur) collocatam, id sanè perbelli cujusdam spectaculi speciem præ se fert, sed quæ in omnibus Virtutibus locum habere non potest.

2. Nam illi *Justitia* parti quā quis id. solum quod sibi jure debetur assumit, *πλεονεξία* ex altero latere planè opponitur, quod est vitium plus sibi arripiendi quàm justum est. Quòd si quis minus sibi assumit quàm quod illi debetur jure, (quæ *μερονείξια* dici potest) id certè non videtur vitium esse, sed potiùs species quædam aut *Generositatis* aut *Modestiae*. Ità in tribuenda mercede, si quis minorem reddit quàm quæ ex pacto debetur, *Injustitia* quædam species est, quæ *μερονοδοσία* dici potest, ut parem reddere, *Justitia*. Majorem autem reddere, (quam *πλεονοδοσίαν* appellare poteris) non altera *Injustitia* species est, sed potiùs *Liberalitatis*. Ità in rebus emendis vendundisque Superpondium illud & Mantissa, quam quidam superinjicere solent ut gratiam ineant cum emptoribus, quamvis pondus mensuramque excedant quæ fanciuntur lege, hujusmodi tamen *πλεονοδοσία* nihil in se habet *Injustitia*.

3. Præterea *Prudentia*, quæ certè moralis Virtus est, sola opponitur *Imprudencia*, quæ *Prudentia* est defectus. Ità *Sinceritati* unica contrariatur *Insinceritas*, vel late sumpta *Hypocrisis*, quæ à *Sinceritatis* perfectione excidit vel deficit. Porro *Patientiam*, *Continentiam* & *Tolerantiam* solæ, ex uno latere, claudunt *Impatientia*, *Incontinentia*, & *Molities*. Item *Temperantiam* *Intemperantia*. Quòd enim quidam alteri lateri adjungunt tanquam oppositum vitium *ἀναστροφία* quandam, id contra rationem fit; tum quod hujusmodi

Andronic.
Rhod. l. 3.
cap. 12.

jusmodi ἀναιδυσία vix cadit in humanam naturam, (quemadmodum ex mente *Aristotelis* rectè docet illius Paraphrastes, ἡ δὲ γὰρ ἐξ αὐτῆς ἀνδρῶν οὐκ αὐτὴ δὲν ἢ τοιαύτη ἀναιδυσία) tum etiam quòd si in eam caderet, non tam Animæ vitium esset hæc ἀναιδυσία quàm morbus Corporis.

Quòd si vis & dominium Animæ eousque augeri posset, ut, quoties vellet, cujusvis doloris & voluptatis corporeæ sensum prorsus suppressere & extinguere valeret, id certè nullum Animæ vitium esset, sed mira quædam virtus ac perfectio. Abuti autem hac Animæ perfectione, *Insinceritatis* esset aut *Impudentia*: imò si quis magnopere contendat *intemperata* cujusdam *Temperantia* speciem fore, non multum abnuo.

4. Videtur sanè *Fortitudo* satis commodè collocari inter *Audaciam* & *Timiditatem*; *Liberalitas* inter *Illiberalitatem* & *Prodigalitatem*; *Veritas* inter *Arrogantiam* & *Disimulationem*: neque inficias eo quin simile quiddam contingere possit in aliis quibusdam Virtutibus. Interea tamen maximopere est notandum, quòd nec ex hisce ipsis elucet quòd *Virtus* sit secundum intimam suam essentiam *μεσότης τις* five *Mediocritas*, sed potiùs (quemadmodum eam definivimus) *Vis quædam intellectualis* quæ est causa illius *Mediocritatis* quam tenemus tam in actionibus nostris quàm passionibus. In ipsis enim est illa *Mediocritas*. Virtus verò ipsa major justo esse non potest.

§. Imò

5. Imò verò non solum $\chi\tau\iota$ τὸ δεινὸν καὶ τὸ εὖ
 Virtus ἀκρότης est sive *Extremitas*, prout
 ipse *Aristoteles* agnoscit, ἀλλὰ $\chi\tau\iota$ ἡ ἰσότης καὶ ἡ *Ethic. Nicom. lib. 2. cap. 6.*
 λόγος ἡ ἢ ὡς ἔστι λόγος. Nam secundum ip-
 sam essentiam *Mediocritas* esse non potest,
 cum illa (ut modò monui) sit in objectis
 circa quæ versatur, nempe ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ἐν
 ταῖς πράξεσι. Cum verò secundum suam natu-
 ram optimum sit eorum omnium quæ humano
 generi competunt, & præstantissima animæ
 nostræ vis & perfectio, rectius definiri non
 potest quàm si quis eam dicat ἡ ἀνθρωπίνης φύ-
 σεως ἀκρότης, *Humana naturæ summitatem*
summumve bonum. Nam ad essentiam Virtu-
 tis hoc attinet, ut huiusmodi sit.

Videtur igitur temerè dictum ab *Aristotele*,
 quod $\chi\tau\iota$ τὸ δεινὸν καὶ τὸ εὖ Virtus sit ἀκρότης,
 sed non secundum essentiam; cum illud δεινόν
 sit de ipsa Virtutis essentia, utpote quæ natu-
 ræ nostræ summa est perfectio, quemadmo-
 dum passim inculcant *Pythagorei*.

6. Tutius igitur rectiusque loquitur, ubi ait *Ethic. Nicom. lib. 2. cap. 9.*
 Virtutis esse τὸ μέσον εὐείσχεον καὶ ἀνείσχατον, quàm
 ubi innuit ipsam Virtutem μέσον ἢ ἡ μεσότης.

Perinde enim est ac si quis diceret ipsum *Me-
 solabium* esse duo illa Media continuè pro-
 portionalia quæ ipsius ope inveniuntur, aut
Circinum esse Centrum mediūve Circuli,
 quia hoc instrumento Centrum invenitur pri-
 móve defigitur.

7. Postremò, quando dicunt Virtutem me-
 dium esse, intelligunt duorum huic medio ho-
 mogeneorum. Ità enim rem illustrat *Aristote-*

les à proportionne Arithmetica tam in magnitudinibus quàm in numeris; quanquam illis invenisse videtur potius τὸ μέσον τῷ περιγυαλῷ quàm τὸ περιγυαλῷ. Sed quòd ὁμοίανειαν hanc aliquid affectant, ex eo videre est, quòd dum Virtutem medium quoddam esse volunt, ipsam de extremis participare innuunt. Quod planè facit *Andronicus*, lib. 3. cap. 7. ubi dicit Virtutem μέσότητά δύο κακίων, ἢ μὲν ἡλιείων, ἢ δὲ βαλάντων. Ut in *Fortitudine*, quæ *Confidentia* est in certo quodam gradu. Quòd si *Confidentia* ut tria virtus esset, cùm virtus sit quiddam absolutè bonum, *Confidentia* ut sex duplo melior esset, ac proinde vitium virtute melius.

Virtus igitur non est ipsum medium, sed medii inventrix atq; electrix. Nec ipsum medium in intensiōe vel extensiōe solummodo cernitur, sed & aliis circumstantiis determinatur.

Ethic. Nicom. lib. 2. cap. 6.

Τὸ γὰρ ὅτι δὲ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς τίς, καὶ ἐν τίνι, καὶ ὡς δὲ, μέσον τε καὶ ἄριστον ὅσον ἐν τῷ ἀρετῇ, inquit *Aristoteles*. Unde superfluum videtur planèque superstitiosum hanc metaphoram in singulis sectari.

8. Satis est si *Rectum* sit quod quærit & eligit Virtus. Quanquam & hoc *Rectum*, quod Græcè ὀρθόν dicitur, iterum medium quiddam videtur; ut linea illa quæ erigitur super aliam rectam καὶ ὀρθὰς una pariter est & media omnium quæ ab eodem puncto duci possunt & inæqualiter ab ea declinant. Unde illud *Pythagoreorum* τὸ ἀγαθὸν μονοειδές, τὸ δὲ κακὸν πολυειδές rectèque *Andronicus* *Rectum* hoc,

Magn. Moral. lib. 1. cap. 25. & *Nicom.* lib. 2. cap. 5.

Cap.9. *Enchiridion Ethicum.* 131

hoc, quod & καθήκοντα vocat, ἀπλουῶς πὶ κῆ μὲν-
νοειδὲς indigitat.

9. Sed & hoc *Rectum* quod in singulis
quærit Virtus πὶ ἴσιν etiam dicitur, καὶ πὶ δι-
ον, καὶ τὸ ἀρετῶδες, quod est rursus τὸ ἴσον. Ταῦτα Andronic.
γὰρ ἀρετῶδες ἴσα ὄν, ut satis nôrunt Geo- Rhod. l. 5.
metræ. Hæc autem omnia iterum *Mediocri-* 6. 4.
tatem innuunt. Nam quod aut minus aut ma-
jus est altero non congruit. Medium igitur esse
oportet quod nec majus nec minus est, quod
appellatur etiam æquale.

Dicatur igitur tandem Virtus in *Medio-*
critate consistere, non quòd ipsa sit medium
quoddam, sed quòd anima nostra per ipsam
id quod medium sive congruum est eligat.
Sola enim illa sententia videtur vera ac
solida.

10. Maxima verò difficultas videtur, sta-
tuere quid illud tandem sit cui congruere de-
bet hoc ipsum quod ubique quærit Virtus *Re-*
ctum vel Congruum. Illud demum *Rectum* est,
inquit *Aristoteles*, quod Rationi rectæ est *Ethic. Nic.*
congruum; vel, quod idem est, τὸ ὃ μέσον ὄν *com. lib. 6.*
ὡς ὁ λόγος ὁ ὁρθὸς λέγει, sic enim ille loqui- *cap. 1.*
tur. Et in ipsa Virtutis definitione, ubi eam
in *Mediocritate* consistere dicit, *Mediocri-*
tatem seu μεσότηα indigitat ἀεισμερόν λόγῳ. *Ethic. Nic.*
Cui statim hanc subdit ἐξήγησιν, καὶ ὡς αὖ ὁ *com. lib. 2.*
θεόνιμος δέδεικται, nè quis porro quærat qualis *cap. 6.*
aut quæ sit hæc Recta Ratio quâ quicquid
rectum est vel congruum definiatur.

Recta igitur Ratio est quæ est secundum
prudentiam, quemadmodum suprà etiam mo-

Ethic. Nicom. lib. 6. cap. 5. *Ni-* cui ex *Aristotele*: Apud quem tamen ipsa *Prudentia* definitur, Ἐξίς ὑφ' λόγου ἀληθείας περικλυτή περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακά. Qui sane videtur *Circulus* quidam nugatorius, definire hoc modo Rectam *Rationem* per *Prudentiam*, & *Prudentiam* rursus per Rectam *Rationem*.

II. Sed si recurramus ad eam quam nos supra tradidimus *Prudentia* definitionem, nulla potest esse aptior solutio. Nam ex illa definitione intelligitur quod qui reverà *Prudens* est, purgato animo est & defæcato, & quod Veritatis lumen per nullas *Passionum* tenebras aliave corporis impedimenta ipsi intercipitur. Unde nemo mirari debet quod illa *Ratio* recta dicatur quæ est secundum *Prudentiam*, cum aut *prudens* aut nullus eam imbuti possit quatenus vitam spectat atque mores. Cui itidem suffragari videtur *Philosophus* in *Ethicis* ad *Nicomachum* lib. 3. cap. 4. Ὁ γὰρ ἀπειδαιῖται, inquit ille, ἕκαστα κείναι ὁρθῶς, καὶ ἐν ἐκάστοις τῶν ἀληθῶς αὐτῷ φαίνεσθαι καθ' ἑκάστην γὰρ ἔξιν ἰδίᾳ ὅτι καὶ καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ ἀπειδαιῖται, τῷ τῶν ἀληθῶς ἐν ἐκάστοις ὁρᾶν, ὡς αὐτὸν καὶ μέτρον αὐτῶν ὧν τοῖς ἢ πολλοῖς ἢ ἀπ᾽ αὐτῆς διὰ τὸ ἡδονῶν ὅμοια γίνεσθαι· καὶ γὰρ ἕνα ἀγαθὸν φαίνει.

Quod etiam collineare videntur alia quædam quæ apud ipsum reperiuntur. Qualis est illa προσωπῆς Notatio, quam ita appellari dicit quasi σωζουσαν τὸν φρεσίν· quo innuere videtur *Temperantes* solos rectè sapere in eis quæ ad vitæ probitatem spectant. Οὐ γὰρ πάντες σωφρονεῖν δια-

Cap. 9. *Enchiridion Ethicum.* 133

διαφθείρει ἢ δὲ διασφύζει τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρὲν, οἷον *Ethic. Nicom. lib. 6. cap. 5.*
 ὅππῃ τὸ τεύχωνον διδόν ὁρᾷς ἵπας εἶχει ἀλλὰ τὰς
 καὶ τὸ πρᾶξιόν. Ità enim occæcat mentem vo-
 luptatis dolorisque sensus, ut principii viden-
 di facultas ipsis eripiat, qui hujusmodi passi-
 onibus tenentur, quemadmodum paulò post
 adhuc planius enunciat; *Ἐστὶ γὰρ ἡ κακία φθαρ-
 τικὴ ἀρχή. Vitium enim illud ipsum principium
 extinguit quo rectè de rebus judicare va-
 lemus.

12. Quæ quidem *Aristotelis* sententia om-
 ni laude excipienda est, ut quæ multiplicem
 in se continet veritatem, eamque valde utilem.
 Ex hac enim planè efficitur, Primò, quòd ani-
 mus noster vitiis passionibusq; purgatus & va-
 cuus ità comparatus est, ut immediatè suâq;
 sponte discernere possit quid in rebus huma-
 nis pulchram honestumque est, & quid secus.

Deinde, quòd sunt quædam suâ naturâ ho-
 netta & pulchra. Mira enim illa esset animi
 purgati perspicacitas si eâ cerneret quæ non
 sunt. Quod tamen accideret, si nihil esset suâ
 naturâ pulchrum vel honestum.

Tertiò denique, quòd magnæ esset temeri-
 tatis & dementiæ, quamdiu purgandis animis
 nullam operam navamus, tempus conterere in
 disceptationibus an sit quicquam suâ naturâ ho-
 nestum: Nihil autem suâ naturâ honestum
 esse concludere, dum interim fœdè turpiter-
 que vivimus, impudentiæ prorsus intoleran-
 dæ. Experiri enim oportet prius quàm sen-
 tentiam ferre. Sed suprâ hæc attigimus, ac
 proinde nihil necesse est ut eis hic diutius im-
 moremur.

13. Unicum superest quo præsentī difficultati plenè & perfectè satisficiamus : Nam videmur prudentem nostrum Inspirationibus & Enthufiasmis totum commiffisse, dum ex eo solo quòd purgato fit animo eum fapere contendimus ; quafi quicquid poft hanc purgationem ipfi occurrit continuò rectum effer ex eo solo quòd ipfi occurrit, ipfæque Recta Ratio, vel fecundùm Rectam rationem haberi deberet, nullæque alia effer menfura vel Principium cui congruere debet omne illud quod rectum dici meretur.

Neceffe igitur effer ut porrò quæramus τίς ἐστὶ κατὰν καὶ ὅρθον τὰς ἐν ὁρθῷ λόγος, καὶ τίς ἡ ἀποστολή καὶ τῆς ἀρετῆς ἀρετῆς, ut loquitur *Andronicus Rhodius*. Nam fola illa Ratio recta effer quæ hanc Regulæ, Modo, vel Principio congruit : Quod primum quoddam effer fimpliciffimūque bonum, addo & præftantiffimum, normæque & menfura reliquorum.

14. Cælum igitur Terramque teftor latūque ac profundū Mare, nullum in omni Natura bonum majus reperiri poffe quam *Amorem* illum quem nos, ut nullum cum ulla libidinoſa ſpurcitie commercium habere fatis intelligatur, ſemper appellamus *Intellectualem*. Nihil illo ſanctius aut divinius, nihil ſuavius aut jucundius, nihil quod majorem in modum animam noſtram implet, irradiat, exhilarat ; nihil quod nos ad diſpiciendum quid in unaquaq; re æquum & decorum fit oculatiores efferficat, vel ad proſequendum quod honeſtum effer promptiores. Cum igitur hoc perfectiſſimum ſimplicif-

simplicissimūque bonum sit, Norma meritò habenda est & mensura reliquorum, nullāmque Rationem rectam esse posse statuendum est, quæ ex divinissimo hoc fonte ac principio non derivatur.

15. Est autem hic, quem indigitamus, *Intellectuālis Amor*, nihil aliud nisi intima quædam vita ac sensibilitas in *Boniformi Anima facultate* excitata, quā illud quod simpliciter optimum est sapit, eo gestit, eo triumphat, eoque solo oblectatur. Unde Deum super omnia amat atque amplectitur tanquam summum perfectissimūque Bonum, tanquam summam perfectissimāque Rationem & Pulchritudinem, tanquam summum perfectissimūque Amorem per quem omnia facta sunt & subsistunt; totāque Creationem, prout unumquodque Divinæ perfectionis particeps est, colit ac diligit, & pro ratione defectuum vel infortuniōrum in quæ incidere possunt, miseretur & sublevat, quantumque in se est in eum felicitatis statum ad quem à Natura Deoque destinari videntur restituere conatur. Denique, omnes intendit nervos ut bonis bene sit, malique quā efficacissimā fieri potest curā & disciplinā boni evadant.

16. Est igitur hic simplicissimus diviniſſimūque in *Boniformi anima facultate* sensus illa Norma vel Mensura quā ipsa Ratio examinatur & probatur. Si quid enim illa statuit contra hunc sensum, iniquum est & inhonestum: si quid huic sensui consonum & congruum, id demum licitum est & decorum, Adeo

ut nihil sit necesse unam aliquam *externam* Ideam boni somnare, alióve somniantes imitari & sequi, cum intima hæc vita atque sensus sit pro illa Idea, quæ non externo aliquo animæ obtutu suspicienda est, sed intus in *Boniformi facultate* sentienda percipiendaque. Quæ cum una sit atque simplex, ex hac tamen oriuntur omnes virtutum recteque factorum modi, in eamque certissimâ analysi iterum resolvuntur. Quemadmodum omnes numeri oriuntur ab unitate, & à sola unitate omnes mensurantur: ita, inquam, Amore hoc Intellectuali, tanquam Principio omnium simplicissimo maximèque uno, omnes *Justitie, Fortitudinis*, ipsiusque adeò *Temperantie* modi specicsque mensurantur. Nihil enim hunc amorem extinguit magis quàm voluptatis sensus ac libido.

17. Postremò, nè quis nobis vitio vertat quasi lubrico cuidam ac fluctuanti Fundamento pulcherrimam Virtutum fabricam superstruere velimus, Passioni scilicet, qualem Amorem hunc esse quidam fingere possint; intelligant illi boni viri non magis Passionem esse hunc Amorem quàm ipsa est Intellectio, quâ tamen isti nihil habent antiquius aut divinius. Omnis enim Intellectio passio quædam est quatenus est perceptio, ut rectè monet *Cartesius*. Quemadmodum autem perceptio hæc quæ in intellectione est non est à corpore, sed ab ipsa anima seipsam in hunc actum excitante; ita nec hic Amor à corpore est, sed ab anima ipsa, vel ab ipso eam in hanc divinissimam

Cap.9. *Enchiridion Ethicum.* 137

nam ἐνέργειαν rapiente & excitante Deo. Cuius perceptio quamvis passio quodammodo appellari possit, nihilo tamen magis illius excellentiæ derogat ac divinitati, quàm ipsius intellectionis, quæ cum perceptio sit pari jure passio appellanda est.

18. Præterea, non tam Passio fortassis dicendus est hic Amor quàm perfectæ quædam animi tranquillitas & serenitas, quam nulli motus comitantur nisi benigni beneficique, adeò ut ipse nihil aliud videri possit quàm firma quædam & constans benignitas vel bonitas, quâ nihil potest esse perfectius aut divinius, aut quod ad Deorum immortalium, id est, beatorum Spirituum, vitam statimq; propius accedit. Absque hac enim non pii essent, sed mali statim evaderent Dæmones. Unde manifestò constat hunc Amorem omnium rerum esse perfectissimam divinissimamque, ipsâque Intellectione præstantiorem, rectiusque de hoc intelligenda esse verba illa *Aristotelis* excelsa ac magnifica quàm de Intellectu speculativo; Χρὴ δὲ καὶ τὸ πᾶσι νοῦν ἂν ἀνδρώπωνα φρονεῖν ἀνδρώπων ὄντα, ἡ δὲ δύναται καὶ δύνησθαι, ἀλλ' ὅσον ἐνδέχεται ἀπαυαντίζειν, καὶ ἀπὸ τῆς ποιότητος πρὸς τὸ ζῆν καὶ τὸ καλόν τῶν ἐν αὐτῷ. Quibus statim subdit *Andronicus Rhodius*, juxta mentem *Aristotelis*, Lib. 10. Κεφάλαιον δὲ τῶν ἐν ἡμῶν ὁ νῦν ἐστίν. Ego verò cap. 9. contrà, Ὁ ἕκαστος ὁ νοερός. Sed in hisce forsan diutius quàm par erat immorati sumus.

Ethic. Nicom. li. 10. cap. 7.

De Virtute igitur deque ejus speciebus, & quomodo ea dicatur in *Mediocritate* consistere, quæque hujus *Mediocritatis* norma sit & mensura

mensura, hæc dicta sunt: ad externa Bona tandem progredimur.

CAP. X.

De Bonis externis.

1. **B**ona externa voco non ea sola quæ extra hominem sita sunt, sed eâ omnino omnia quæ extra Virtutem, hoc est, sine quibus Virtutis perfectio consistere potest, quantumvis ornamenta quædam illius esse possint aut necessaria Beatitudinis complementa. Unde ad tria genera rectè revocantur, respectu *Animæ, Corporis, & Suppositi.*

Singulorum species aliquot enumerabimus, quantumque vel quàm parùm unaquæque facit ad Beatitudinem breviter notabimus.

2. Ad *Animum* referuntur *Ingenii subtilitas & dexteritas, Memoria fidelitas & comprehensio*; item *Scientia, Ars & Sapientia.* Ad *Corpus* verò *Robur, Agilitas, Pulchritudo, Sanitas.* Ad *Suppositum*, *Divitiæ, Libertas, Nobilitas, Principatus, Amicitia* denique *hominum* atque *Favor.* De quibus omnibus summatim dicendum est, quòd bona sunt magisque expetenda quàm quæ ipsis sunt contraria; pleraque tamen eorum tam minuta esse bona, ut ipsorum absentia nihil quicquam lædatur Beatitudinis integritas & perfectio, non magis quàm terræ Rotunditas montium protuberantia aut cavitate vallium, quæ si conferantur cum

cum terræ magnitudine nullius habentur rationis. Sic istiusmodi bonorum præsentia nihil ferè addit, nec detrahit quicquam ipsorum absentia Beatitudinis perfectioni; quandoquidem cum Virtutis perfectione comparata nullam ad eam proportionem habere planè deprehenduntur.

3. Quid enim magni addit homini *Subtilitas ingenii*, quando Prudentia adest firmæque animi constantia, & humani generis amor, propensæque omnibus benefaciendi voluntas?

Quo genere argumenti animosè & solidè se consolatur *Marcus Antoninus*, postquam ingenio paulò tardiori se præditum animadverterat, lib. 7. Ubi asserit ἐν ὁλίγοις κείναι τὸ εὐδαίμονος βίωσαι.

Tōν εἰς τὸν 1.7. sect. 67.

& quamvis quis non sit Dialecticus vel Physicus, quòd tamen esse possit ἐλευθέριος, καὶ αἰσθητὸν, καὶ κοινωπικὸς, καὶ οὐπενδὴς Θεῷ. Deesse autem homini quicquam censere ad solidam Beatitudinem ex eo quòd egregia hæc *ingenii subtilitas & dexteritas* non adsit, perinde est ac si quis progressivâ facultate quenquam haud satîs instructum existimaret propterea quòd Funambulus nondum evaserit vel Petaurista.

4. Nec magis opus est viro probo tam fidelis omniæque ferè retinenti *memoriâ*. Nam τὰ καλὰ καὶ τὰ θεῖα quæ vocat *Aristoteles*, pulchra illa ac Divina in quibus Beatitudo consistit, paucæ sunt, (ut modò monebat etiam *Antoninus*) vel potiùs unum quiddam quo, veluti oculo colores, omnia honestorum & turpium discrimina clarè discernuntur; adeò ut nusquam

quam verius fit illud *Platonis*, τὸ ἀνδρὲς ἐν
 βραχέϊ κτῆσαι. neque enim ex præceptorum
 multitudine *memoria* insculptorum, sed ex in-
 tima quadam vita simplicissimoque sensu a-
 gere solet vir probus perfectâque virtute
 præditus. Nam uno illo omnes officiorum
 differentias, ut simplici lumine omnes Obje-
 ctorum varietates, facile distinguit. Ex illo
 enim uno omnis officiorum varietas oritur, ut
 colores Iridis ex lumine Solis.

Et quod ad exteriora attinet & quæ in divi-
 nissimum hunc sensum resolvi non possunt,
 fatis est si quis hîc illâ senili solummodo pol-
 leat memoriâ, quâ quæ ipsi cordi sunt rectè
 meminisse valeat, reliquis absque ullo magno
 damno memoriâ illius elabentibus.

5. Nec certè *Scientia* multùm requiritur
 ad Beatitudinem, neque *Ars*, nec *Sapientia*.
 Quamvis enim *Scientia* sit τὴν ἀναγκαῖον καὶ ἀεὶ
 ὠταύτως ἐκόντων, definiente *Aristotele*; Beati-
 tudo tamen nostra in istis immutabilibus non
 consistit, sed in ipsa animi constantia, certô-
 que & immutabili proposito prosequendi in
 singulis nostris actionibus illud quod simpli-
 citer & absolutè optimum est. Ac proinde
 rectè intra secundum septim à *Cebete* coer-
 centur, nec ad *domicilium Salutis* admit-
 tuntur in miranda illa Tabula vel Dialectici,
 vel Arithmetici, vel Geometræ, vel Physiologi,
 nec Astrologi denique, nec Poætæ, nec O-
 ratore, nec Musici, sed, tanquam infames in-
 utilisque Fidicines, omnes simul excluduntur
 foras.

Andronic.
 Rhod. lib.
 6. cap. 8.

Cap. 10. *Enchiridion Ethicum.* 141

6. Simplicius quiddam est & communius Bonum Beatitudo illa quæ humanæ debetur Naturæ, quàm ut solis Philosophis vel solis Opificibus competat. Unde nec *Scientia*, nec *Ars* illa quam *Aristoteles* definit ἐξεν μέλῃ λόγου ποιητικῷ, (ac proinde ad Opifices spectat) partes Beatitudinis habendæ sunt.

Ethic. Eudem. lib. 5. cap. 4.

7. Multò verò minùs *Sapientia*, cujus Objecta sunt θεωρήματα καὶ δαυμασὰ καὶ χαλεπὰ καὶ δαυμόνια. qualia meditati olim dicuntur *Anaxagoras* & *Thales*, quæ *Aristoteles* aperte expositæque vocat ἀχρηστὰ, id est, inutilia, quasi nihil ad humanam felicitatem facientia. Quo autem sensu δαυμόνια appellat, intelligere est ex illis quæ paulò suprâ ab ipso dicta sunt; ubi definit *Sapientiam* ἐπιστήμην καὶ νοῦν τῶν πμωτάτων τῇ φύσει. Quæ Conclusio continuò infertur ex proximè antecedentibus. Καὶ γὰρ ἀνθρώποις ἄλλα πολὺ θεότερα πλεονεχέον, οἷον τὰ φανερώτατα καὶ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν. Eadem igitur sunt illa δαυμόνια quæ πμωτάτα hæc καὶ θεότερα τῶν ἀνθρώπων, quæque dicuntur Objecta Sapientiæ. Quorum tamen *Scientia* tantum abest ut sit necessaria ad Beatitudinem, ut nè utilis quidem habeatur ab *Aristotele*.

Ethic. Nicom. lib. 6. cap. 7.

8. Quanquam verò perfecta Beatitudo, quæ in sola voluptate illa consistit quæ ex sensu Virtutis rectæque factorum conscientia percipitur, *Scientiâ*, *Arte*, & *Sapientiâ* carere potest; *Intelligentia* tamen illa quam *Andronicus* definit γνῶσιν τῶν ἀρχῶν ipsi potest nullo modo deesse. Impossibile enim est

Lib. 6. cap.

ut

ut animus purgatus verâque imbutus prudentiâ adeo hebes sit ac stupidus ut de primis Scientiarum Principiis uspiam dubitet.

9. Quod ad Corporis bona attinet; *Robur* sanè & *Agilitas* Taurorum & Sciutorum felicitas est potius quam hominum. Adde quod robustior corporis habitus ineptior est ad virtutem, rerumque optimarum sensum sæpenumero extinguit suffocatque. Nec magis expectandum est ut omnes qui beati sunt robusti sint atque agiles, quam ut Cursores statim fiant atque Pugiles.

10. Equidem concinna res est *Pulchritudo*, magnamque vim habet ad movendos hominum animos & ad conciliandam benevolentiam, additque vel ipsi Virtuti venustatem quandam atque gratiam, juxta illud Poëtæ,

Gratior est pulchro veniens de corpore virtus.

Parùm tamen habet momenti ad solidam beatitudinem, videturque potius alienum bonum quam nostrum, & quo sine speculi ope nunquam frui possumus, cum internâ animi nostri Pulchritudine perpetuò nos oblectare valeamus absque omni externo adminiculo.

11. Maximum bonorum est corporis *Sanitas*, quæ certè necessaria videtur ad perfectam Beatitudinem, aut saltem illius pars tanta quæ ab omni immani cruciatu nos incolumes servare possit, spiritusque ab omni inordinato motu & stupore liberare. Quicquid enim operationem animi vel extinguit vel necessario avocat ad deteriora, ibique diutius

diutius detinet, ut beatitudinem nostram itidem tollat multumve diminuat necesse est.

12. Inter *bona Suppositi Libertatis*ne præstet an *Divitiæ* dubium meritò videri potest. Ego tamen semper existimavi *Divitiæ* postponendas *Libertati*; præsertim cum *Divitiæ* affluentiam quandam innuant, quæ vir probus citra omnem molestiam carere potest. Unde necesse est ut ipsi major sit *Libertatis* jactura quàm *Divitiarum*, modò necessaria suppetant unde vivat; quòdque clementius laturus sit si ableganda vel amittenda sint quæ ad beatam vitam sunt superflua, quàm si ad illius nutum esset vivendum cui tamen parere semper non posset sine aliquo Virtutis detrimento, cum in hac summa ferè humanæ felicitatis consistat.

Nec *Inopia* igitur nec ipsa *Servitus* admodum metuendæ sunt, modò coerceantur intra eos limites ut mentem non impediant in Virtutis operationibus, nec intercipient aut extinguant perceptionem illius voluptatis quam diviniore illi sensus animæ & cogitationes ipsi afferunt, quibus se Deo totam submittit, tacito interim ac interno perfusa gaudio ex conscientia tam amabilis ac decori affectus erga Divinam Providentiam.

13. Quòd *Nobilitas* non sit necessaria ad Beatitudinem, ex ipsa Nobilitatis natura liquet, cum sit umbra tantum Virtutis majorum in posteros projecta: Quæ certè si quid sit, quantò major, imò verò quàm immensa res est ipsa Virtus, cujus vel umbra tantam spargit gloriam

gloriam in tot permanentem secula, tótque hominum successiones & propagines radiis suis deaurantem? Ubi igitur ipsa Virtus ad-est, cujus vel levissimæ quævis exuvie tantum valent, quantam *αὐτάρκειαν*, quam ex se solidam felicitatem præstabit illa præsens possessori, non magis indigens nobilitate quam Sol lunari lumine quod ab ipso Luna mutuatur?

Parum igitur ad Beatitudinem facit nuda Nobilitas, quam Græci *δουλοκρατία* vocant. Quòd si virtus etiam majorum in posteros reipsa derivetur, quæ *γυναιότης* est, parem habet vel potius majorem vim ad humanam felicitatem quam virtus nobilitate destituta.

Præterea, si Nobilitas ad beatam vitam necessaria esset, soli nobiles essent felices: Cum tamen, quantumvis res præstantissima divinisimæque sit Felicitas, communis sit nihilominus omnibus hominibus quibus integra mens est, quique laxa (quod aiunt) non habent principia: quemadmodum clarè docet *Aristoteles* lib. 1. Ethicorum, dum Virtutis præmium, quæ Beatitudo est, commune esse Bonum enunciat. Τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἄθλον καὶ τέλος αἰεὶ φανέται καὶ δεῖν πρὸς κακὰ καὶ μακάριον, εἴη δ' αὖ καὶ πολὺ κοινόν. Διωκτὸν γὰρ ὑπαρξαι πάντας τοῖς μὴ πεπρωμένοις πρὸς ἀγαθὸν, διὰ τὴν μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας.

Lib. I. cap.
9.

14. Quòd si Nobilitas non est ad beatam vitam necessaria, multo minùs sunt Imperia & Principatus. Nemo enim dixerit solos Principes & Magistratus beatos esse, cum tam pauci

pauci sint numero præ reliquis mortalibus, cumque tam multis rodantur curis tamque infinitis subinde periculis circumvallentur.

15. Denique, quod *Amicitiam* attinet, Multum sanè dulcedinis & securitatis humanæ vitæ afferunt *Amicitia* hominum atque favor. Quibus quidem Virtus destitui non potest, præsertim si perfecta eam comitetur Simplicitas morumque quædam suavitas & benignitas. Præterea, omnes probi amici sunt sibi invicem, & Virtutis notâ, tanquam quodam ἀναγνωρισμῶ, suam affinitatem continuo agnoscunt & necessitudinem; ac proinde quasi quodam Consanguinitatis jure devincti facile sibi mutuo opitulantur.

Quod si cum solis improbis rem habere contingat, Virtutis Patronæ sunt ipsæ Leges. Nam eodem collineant jura Politica quod ipsa Philosophia Moralis, ut rectè monet *Aristoteles*. Lib. 1. cap. 2. Καὶ τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν ζητεῖται καὶ παρὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ παρὰ τοὺς θεούς, quemadmodum scitè subinfert illius Interpres *Andronicus Rhodius*. Exiguum igitur deerit viro probò vel ad solidissimam felicitatem, si quæ jure saltem naturali illi debentur ritè persolvantur. Nec celebratissimum illud exemplum in *Damone & Pythia* tam ad *Amicitiam* referendum videtur quàm ad *Justitiam* atque *Aequitatem*.

Virtus igitur, præsertim inter probos vel in Republica bene instituta, non majori videtur hominum favore indigere quàm ipsa potest propriis viribus sibi conciliare.

16. Cæterum, ut nihil diffimulem, iniquitas ipsis aliquando intexitur Legibus, eis præsertim quæ ad Religiones spectant; & ipsius Veritatis ac Virtutis causa non raro in odia hominum atque offensiones incidimus; quandoquidem vitiosi animi non minus Virtutis ac Veritatis læduntur aspectu, quam lippientes oculi admotæ lucis: Quemadmodum cum magno suo malo expertus est olim *Socrates*, & innumeri alii, tum Christiani tum Judæi.

Politie. lib.
1. cap. 2.

Quo casu cum paucissimis versari eisque probatæ integritatis consultissimum est. Quod si hujusmodi fidi sodales non suppetant, in solitudinem se subducere proximum est, quâ tamen nemo gaudere potest juxta *Aristotelem* qui non sit ἢ ἀνθρώπων ἢ θεῶν, *ant Fera ant Deus*. Vir autem probus vel in hoc statu non definit esse lætus beatûsque, ut qui, tametsi Deus non sit, Divinum tamen quiddam secum circumgestat, cujus sensu dum fruitur, nihil illi deest vel ad summam felicitatem.

17. Quod si hic non subsistant, sed eousque ingruat tempestas ut etiam hæc quiete ac solitudine per invidiam exturbentur, certè hoc loco non tam amicitia opus est, quæ est inter pares, quàm magnis ac potentibus fautoribus & patronis, qui invidiæ ictus deflectere possint, & venenatos illius aculeos obtundere. Quibus si destituatur, Deo fretus bonæque conscientia ad arma se tandem conferat, *Patientiam* intelligo, *Fortitudinem* & *Magnanimitatem*; recolâtque subindè apud seipsum

Cap. 10. *Enchiridion Ethicum.* 147

seipsum illud *Epicleti*, Ναὺ ἔστιν ὁ ἀγὼν, καὶ *Enchirid.*
 ἡδὺ παρῆστι τὰ ὀλύμπια· citiusque fortunis *cap. 75.*
 omnibus vitæque ipsa spoliari se finat quàm
 victoriâ privari.

18. Cæterùm si quis hîc porrò interroget
 quo tandem statu habendus sit vir probus,
 quantumque suâ felicitate excidisse videatur
 omni amicorum ope Potentiumque patrociniò
 ad hunc modum destitutus; meminisse eum
 oportet hanc quæstionem non tam opportunè
 fieri de amicorum inopia, quàm generatim
 de conflictu cum Infortuniiis prorsus *Pria-*
micie, summisquæ quæ in hominem cadere so-
 lent calamitatibus. Qua de re nemo rectius
 definire quicquam potest quàm ipse *Aristo-*
teles interpretante *Rhodio*. Ἀτυχήματα ἢ
 θλίβει μὲν καὶ λυμαίνει τὸν μακάριον, καὶ ἐμπο- *Andronic.*
 δίζει πολλὰς ἐνεργείας, ὅμως ἢ καὶ ἐν τέτοις *Rhod. l. i.*
 διαλαμπύρει τὸ καλὸν, ἐπειδὴν φέρη τις εὐκόλως *cap. 17.*
 πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας ἢ δὲ ἀναλγησίας
 καὶ ἀναιδησίας, ἀλλὰ γεννάδας ὦν καὶ μεγαλόψυ-
 χος. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις ἡ
 μακαριότης ἔχει τὸ εἶναι, καὶ αἰσθῆναι κύεαι εἰς τῆς
 τοῦ εὐδαιμόνου ζωῆς, εἰδείς ἂν γένοιτο τοῦ μα-
 καρίου ἀθλιότης, εἰδέποτε γὰρ παρῆστι τὰ μιση-
 τὰ καὶ φαῦλα. Et aliquantò post, Ὁυκ εὐροίαν
 αἰεὶ ζητήσει ὁ μακάριος, ἀλλ' ἐκ τῆς παρούσης
 τύχης αἰεὶ τὰ κάλλιστα περὶζει, καὶ διὰ τῆς αἰ-
 θλίας μὴ εἰδέποτε γένοιτ' αὖν, ἀλλὰ μόνον μα-
 κάριος τῆς γὰρ τύχης ἐνεκα, εἰς Πριαμικαῖς πε-
 πύσθη τύχαις. Ipse verò *Aristoteles* paulò sup- *Ethic. Ni-*
 pressius & humilius; ἢ μὲν μακαριὸς γὰρ, αὖν *com. lib. i.*
 Πριαμικαῖς τύχαις πεπύσθη, id est, *cap. 10.*

men beatus dici poterit; si in Priami calamitates incideris: quamvis eum nec in isto statu concedat esse miserum.

19. Quanquam verò moderatior hæc Aristotelis sententia locum habere potest in eis calamitatibus quæ fortè fortunâ nobis obvenire videntur; in eis tamen quæ ab hominibus improbis, ob amorem Virtutis, nobis infliguntur, alia prorsus est ratio. Nam si quis in maximis sibi inflictis miseriis Deum Virtutemque non deserat, nec ab ipsis deseratur, tantum abest ut ipse conflietus Beatitudinem minuat, ut eam e contrâ augere potius existimari possit & ad altiorem gradum evehere, dum Virtutis operationes, in quibus ipsa Beatitudinis essentia consistit, majorem in modum accendit atque elevat. Necessesse est enim perquam decoros ac generosos animi motus planèque divinos tam invictam Tolerantiam comitari. Nec tam ex inani quadam jactantia fastûve, quàm ex vera solidâque animi fortitudine firmâque rerum experientia ac præfagio certo, censendus est olim Socrates magnanimam illam emisisse vocem, Εἰ ταύτη τις θεοῖς φίλον, ταύτη γὰρ ἐστίν. Ἐγὼ δ' αὐτῷ καὶ μέλει τοῦ ἀποκτείναι μὲν δυνάμει, βλάψαι δ' οὐ. Atque hæc breviter de Bonis externis.

Epiet. En-
chirid. cap.
79.

LIBER TERTIUS.

C A P. I.

De Libero Arbitrio.

1. **H**Atenus de *Beatitudinis cognitione, Virtutisque*, quæ *Beatitudinis* pars præcipua est, vel potius *Summa*. Sequitur *Acquisitio*. Quæ in parte multò compendiosius agemus, tum quòd quæ hætenus tradita sunt non parùm faciant ad *Virtutem* acquirendam, tum etiam nè opusculum hoc nostrum ultra justam *Enchiridii* molem excrescat. Itaque *Meditationum* quarundam *Capita* *Virtutis* acquisitioni inservientia recensebimus potius quàm tractabimus.

2. Cæterùm priusquam illuc deveniamus, necesse erit de *Libero Arbitrio* pauca præfari, absque quo frustrà videri potest omnis ad *Virtutem* adhortatio.

Cui quidem argumento affinis est celebris illa Quæstio quæ aliquoties ab * *Aristotele* proponitur, fusiùsque apud *Platonem* tractatur in *Menone*, scilicet, *An virtus hominibus abveniat* εἴη, ἢ ἐσθῆ, ἢ δεῖα πρὶ μάλα, vel, quod idem sonat, *δεῖα πρὶ εὐτυχία*. Sunt enim qui ab altera quæstionis parte valdè abhorrent, ut qui autumant multum derogaturum

* *Ethic. Nicom. lib. 10. cap. 10. Eudem. lib. 7. cap. 14.*

turum humanæ naturæ perfectioni, si quis Naturâ vel divino quodam Fato bonus esset, propterea quod hoc pacto necessario esset bonus, liberôque arbitrio privari videretur. Uberiorem enim laudis segetem liberè factis deberi existimant, quàm quæ à nobis necessario perficiuntur. Quod perirde mihi videtur, ac si quis Deum minus adorandum censeret quod non potest esse malus. Suppono enim eum qui divino quodam Fato vel Naturâ bonus est, tam vivido & efficaci sensu Honesti imbutum esse, ut æquè impossibile sit ipsum contra hunc sensum quicquam committere, ac hominem sanæ mentis, nec ullis oppressum calamitatibus, seipsum pugione transfigere.

3. Siqui igitur essent huiusmodi homines, omnium essent perfectissimi verique *Herôes*, & tanquam ex stirpe Deorum prognati; quales ille *Homeri* versiculus indigitat,

ὅ γὰρ ἐφάνη
Ἄνδρες γὰρ θνητοὶ παῖδες εὐμενέαι, ἀλλὰ θεοῖο.

*Ethic. Nicom.
lib. 7.
cap. 1.*

Quem quidem versum adhibet & *Aristoteles* in describendo eam quam ille appellat *Heroicam virtutem*: Quæ cœlitus immitti hominibus potius videtur quàm humanâ industriâ acquiri; quæque vis si tota simul animo infusa esset vel infusa, *Virtus* tamen esset nihilominus propriè dicta, juxta nostram *Virtutis* definitionem, qui *vim* definivimus, non *habitum*, ut qui vis est quæ ἐστὶν, id est, exercitatione & consuetudine, comparatur; quæ
cir-

circumstantia ad veram Virtutis naturam nihil prorsus attinet. Modò enim insit hæc vis animabus nostris, nihil refert utrùm crebris actionibus comparata sit, an divinitus nobis inspirata.

4. Cùm verò hæc conditio ad paucissimos pertineat, si ad ullos, non multum præsentì difficultati insudandum est; nec tam quærendum quàm utilis foret quævis ad Virtutem Parænesis hujusmodi hominibus, qui eò vel naturâ vel divino quodam fato necessario ferri videntur, quàm definiendum quàm cæteris mortalibus sit necessaria; qui cùm *libero* suo *arbitrio* in utramque partem uti possint, optimis quibusque argumentis excitandi sunt & urgendi, ut eò se inclinent quò officii sensus eos vocat rectæque rerum agendarum ratio.

5. Sed & ante omnia ipsis inculcandum est, quàm præstanti penèque divino gaudent Privilegio, quòd, cùm cætera animalia sensus habeant ad solos corporis usus ac voluptates defixos, illi tamen *libero* suo freti *arbitrio* possint, si velint, omnia malarum cupiditatum vincula paulatim diffringere, &, cum bono Deo, in eam tandem se expedire libertatem quæ homines decet ad imaginem Dei creatos, divinæque Rationis participes.

6. Quæ quidem persuasio cùm verissima sit, maximamque vim habeat ad pertrahendos homines ad Virtutis studium, & ad ipsorum animos corroborandos contra omnes Viti-
orum impetus & insultus, mala profectò eis debetur gratia qui tam sedulò navant ope-

ram ut opinionem contrariam mentibus hominum ingenerent. Quod quidem strenuè & studiose facit nostras *Hobbius* in Libello *Lib. 2. c. 3.* suo de *Libertate & Necessitate*: Cujus tamen præcipua argumenta solidè mihi videor confutasse in Libro de *Anima Immortalitate*, quò Lectorem remitto.

7. Interea loci maximopere notandum esse censeo, quòd inter cæteras causas quibus contendit Voluntatem humanam necessario vel ad fœdissima quævis flagitia determinari, etiã hanc suam de *Necessitate* opinionem communerandam esse agnoscit. Quæ quidem falsissima sententia si tantam vim habet ad Vitium & turpitudinem, necesse est ut æqualem saltem habeat vera illa de *Libero arbitrio* opinio ad Virtutem vitæque probitatem: Adeò ut omnibus modis fovenda sit tam utilis ad bonos mores efficaxque per-suasio.

8. Cujus Opinonis veritas ut clariùs innotescat, primò quid sit *Liberum Arbitrium* videbimus; deinde quòd hujusmodi Principium hominibus insit breviter demonstrabimus. Videtur autem *Liberum arbitrium* idem ferè innuere quod Græcorum αὐτεξέστων, quod idem est quod τὸ ἐν αὐτῷ ἔχει ἐξέσταν τὸ ἀπάλλειν, καὶ μὴ. Quod autem in seipso sit principium agendi convenit cum illo quod ἐκείστων dicitur, quòdque definitur apud *Andronicum*, ὃ ἢ ἀρχὴ ἐν τῷ πικνωτῇ νῆσσι. Illam utique actionem esse spontaneam cujus principium totum est in Agente. Sed quod

Andronic.
Rhod. lib.
3. cap. I.

quod mox in eodem Capite subjungit, "Α Ν
 πρὸς ποιεῖν ὅφ' ἐαυτῷ κινέμενθ', κρείστος ἔστι καὶ ποι-
 εῖν, καὶ μὴ, non est usque adeò verum.

Potest enim quis à se solo moveri, hoc
 est, ab infito Virtutis principio, cum tamen
 aliter agere non possit, nec aliò, propter va-
 lidum & efficacem Honesti sensum, volun-
 tatem suam deflectere. Exempli causâ, Po-
 test quidem vir probus per ingenii corporis-
 que vires hominem innocentem, & forteau de
 se bene meritum, ex insidiis adoriri & oc-
 cidere : at per vividum illum Honesti sen-
 sum quo animus illius tinctus est & incoctus,
 nullo modo potest tam horrendum facinus
 perpetrare. Quòd igitur hic, quantumvis
 multis præmiis & pollicitationibus invitatus,
 sistit τὴν ῥέσσαν, ut loquitur *Marcus*
Antoninus, nec se ad tam turpe facinus ac-
 cingit, à se solo est ; nec tamen hujus absti-
 nentiæ ita dominus est, ut possit non absti-
 nere.

Concedo sanè, si vellet, posset tam fœdum
 & immane facinus committere ; quòd verò
 non possit velle, id est quod vehementer
 contendo.

9. Strictius igitur quiddam est *Liberum*
Arbitrium quàm *Voluntarium* vel *Spontanum*,
 dam in se etiam complectitur hanc differen-
 tiam, nempe τὴν ἐξουσίαν τῆ περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ. Andronic.
Spontanum verò simpliciter definitur, ὃ ἢ Rhod. l. 3.
 ἀπὸ ἐν αὐτῷ εἰδέναι τὰ κατὰ ἑκάστην ἐν οἷς ἢ cap. 2.
 περὶ αὐτοῦ. Unde tam illud quod per ignorantiam,
 cujus ipsi causa non sumus, quàm quod
 per

per violentiam coacti facimus, rectè ἀνάσσειν
sive *Invitum* dicitur.

Lib. 3. cap. 4. 10. *Spontaneum* verò quod ita liberum est
ut possimus aliter velle atque agere, illud
proprie est liberi arbitrii, quod liberam in
nobis prælectionem supponit; quam *An-*
dronicus ex mente *Aristotelis* definit ὁρεξιν
βελδοτικὴν ἢ ἐπ' ἡμῶν, id est, *Appetitionem*
deliberativam eorum qua in potestate sunt no-
stra. Βελδοτικὰ μὲν γὰρ εἰσιν, inquit ille, ὧν
κύριος ἀνθρώπος ἐστὶ ποιῆσαι, ἢ μὴ. Atque hæc
ipsa illa sunt quæ vocat τὰ ἐπ' ἡμῶν.

Quæ potestas quando illa quæ turpia sunt
spectat, *Perfectio* quædam est; quando verò
quæ pulchra & honesta sunt, pessima quædam
Imperfectio. Est enim ab ipsa *Improbitate*
gradus proximus, posse deflectere voluntatem
ad actionem quamlibet turpem. Abstineret ta-
men nos potuisse à rebus turpibus etiam tum
cum de facto non abstinuimus, potestas est
quædam perfectiva, magnique profectò mo-
menti eam in nobismetipsis agnoscere. Quam
igitur humano generi insitam esse brevissimis
hisce indiciis facile detegemus.

11. Neque enim opus est alia hîc afferre
quàm quæ suprà notavimus in *Capite de Pas-*
sionum Interpretatione. Nam quòd subindè
nos mordet *Conscientia* nostra postquam com-
misimus, aliquid quod ante debitam *deliberati-*
onem nec sine aliqua animi fluctuatione sta-
tueramus, vel ex hoc solo clarè liquet aliquan-
do nos ita agere, ut aliter tamen & voluisse &
egisse potuissemus. Quod est hoc ipsum
quod

quod dicimus *Liberum arbitrium.*

12. Cui consimilis prorsus est ratio de Pœnitentia. Nam quæ affectu aliquo abrepti, scientes prudentesque, contra rationem Honesti commissimus, eorum postea dicimur pœnitere, non dolere tanquam *Infortunia*; qualia tamen essent hujusmodi malefacta, si nunquam in nostra potestate fuisset ea effugere, sed divino quodam Fato necessariave Causarum serie ad ea destinati semper fuisset, vel irresistibiliter determinati. *Infortuniorum* verò neminem pœnitet, sed *Peccatorum*, quod suâ ipsius culpâ, cum aliter agere potuisset, commissa sint. Peccatorum autem pœnitere quæ devitare nunquam in nostra fuit potestate, perinde est ac si quis ubertim desleret improbitatem suam ac malitiam, solennemque ageret pœnitentiam quod non creatus sit Angelus, aut natus Princeps; quemadmodum & supra insinuavimus.

13. Postremo, quid est quod alios homines ob sua facta reprehendimus, aliis ignoscimus, aliorum denique miseremur, si humanum genus libero destituatur arbitrio, nec in nostra potestate situm sit quæ turpia sunt fugere, amplecti verò quæ honesta sunt & pulchra? Nam ex æquo deberetur omnibus venia vel commiseratio, si quicquid dicuntur peccare homines, necessario id facerent, nec aliter agere potuissent. Et quod cujusque facinus immanius esset & detestabilius, eò majori commiseratione veniaque morali dignus videretur. Quæ cum intimis animi nostri sensibus communibusque

munibúsque notionibus repugnent, necesse est agnoscere quasdam saltem actiones hominum liberas esse, id est, ex istiusmodi principio profectas, quale suprà ex *Aristotele* descripsimus, appellavimúsque *Liberum arbitrium*. Qua de re neminem spero dubitaturum, postquam duabus præcipuis Objectionibus satisfecimus, quæ maximo cum strepitu contorqueri solent à fautoribus adversæ sententiæ.

CAP. II.

Objectiones due præcipuæ contra Liberum Arbitrium proponuntur, & diluuntur.

I. **P**rima Obsectio petitur à Præscientia Divina, quam omnem Contingentiam, ac proinde Voluntatis humanæ libertatem, tollere contendunt. Altera à natura Boni etiam apparentis; quod quoties vel quamdiu quid bonum vel optimum alicui videtur in datis circumstantiis, necessario voluntatem ejus determinet ad illud amplectendum, quia nulla subest ratio vel causa quæ eum avocet vel æctum ejus suspendat. Cum enim ita comparata sit Voluntas humana, ut pro rerum momentis aliò atque aliò deflecti possit; impossibile videtur ut eò non inclinet quò eam momentum aliquod impellit, cum in altera lance nihil sit quod

quod contrà ponderet. Quod si sit, majus tamen: quod apparet bonum semper præponderabit. Nec ulla ratio reddi potest cur quis minori bono moveretur magis quàm nullo: Nam si minus majori in rationis lance præponderat, nihil est quo præponderat, nihilque ratio nostra & electio movetur; quo tamen nihil potest esse absurdus.

Voluntas igitur semper propendet ad majus bonum apparens, ac proinde necessariò ad unum determinatur. Unde planè efficitur nullum inesse nobis Liberum arbitrium, neque nos aliter unquam agere potuisse quàm egimus.

2. Cæterum quod ad primam Objectionem attinet, non est difficilis responsio. Non possumus enim non concipere Divinam Præscientiam Scientiam quandam esse usquequaque perfectam, nec errare posse circa Objectum de quo pronunciat, sed semper pronunciare uti res est, de re contingenti quòd sit contingens, de necessaria quòd necessaria sit. Unde ea quæ contingentia sunt, & à libero profecta Principio, ita esse etiam Divino suffragio comprobantur. Neque enim coercere debemus Divinam *Omniscientiam* intra angustiores limites quàm *Omnipotentia* illius clauditur, quam posse quicquid contradictionem non implicat omnes uno ore confitentur.

Ut breviter igitur hanc difficultatem expediamus; Effectorum contingentium vel à libero principio profectorum Præscientia aut contradictionem implicat, aut non. Si contradictionem

traditionem implicat, hujusmodi effecta non sunt Divinæ Omniscientiæ Objecta, nec proinde ab ipsa determinantur, rectève determinari censentur. Si non implicat contradictionem, ipso facto agnoscimus Præscientiam Divinam & Liberum arbitrium minimè esse *ἀντίθετα*, sed utraque simul commodè consistere posse. Utroque igitur modo, efficitur nullum argumentum solidum à Præscientia Divina deduci posse contra humanæ Voluntatis Libertatem.

3. Alterius difficultatis sensus totus ferè resolvitur in proverbialem illum versiculum,

Ethic. Nic.
com. lib. 3.
cap. 5.

Οὐδέ τις ἐκὼν ποιεῖς, ἐὰν ἀκὼν μάκαρ.

vel in dictum illud *Socraticum*, Πᾶς ὁ μοχθνεὺς ἀγνοῖ. Quasi nihil deesset Voluntati humanæ ad Bonum amplectendum præter ipsius cognitionem, itaque illa comparata esset, ut Bonum cognitum nullo pacto repudiare posset. Quod quidem si verum esset, non tam esset opus hortationibus ad amorem Virtutis quàm ad Sapientiæ studium, nec humani Arbitrii libertas tam quærenda vel statuenda in prælectione quàm in deliberationibus & consiliis, quæ ita semper regi debent, ut nihil concludatur quod præstantissimo omnium Fini repugnet.

4. Quamobrem, cum tam confusè animo nostro obversetur Idea summi Finis, qui *Beatitudo* dicitur, maturè & ante omnia unumquemque inquirere oportet in quibus potissimum hæc Beatitudo consistit, omnesque animi nervos

εὖ

edò intendere. Quod an sit in omnium potestate positum, ardua & difficilis est quaestio.

Videntur enim plerique mortales non dissimiles hominum ex morbo aliquo decumbentium, qui se nesciunt curare, quique debent ab iis qui sani sunt visitari, rectaque consilia ab ipsis medelâque accipere. Ipsi vero à se-ipsis parùm posse discere videntur, nec, cum toti occupati sint & occæcati falso apparentium bonorum lumine, ad verum illud ultimumque bonum oculorum aciem dirigere, aut ullo modo perspicere qui sit excellentissimus ille summusque humanæ vitæ scopus. Πάντες μὲν γὰρ ἐφίεσθαι τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ, τὸ δὲ φαντασίας ἐκ εἰσὶ κύνειοι. ἀλλ' ὁ ποῖός ποθ' ἔκαστος ὄρεται, τοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. Qualis quisque est, tale sibi summum effingit Bonum.

Ethic. Nicom. lib. 3. cap. 5.

5. Hanc objectionem proponit quidem *Aristoteles*, *Ethic. lib. 3.* sed non aliter solvit quàm concedendo, aliquando in eorum qui nunc cæcutiunt fuisse potestate quid verum sit Bonum perspicere, & non minùs spontè homines malos esse quàm bonos : sed directè Objectioni non satisfacit. Quanquam sanè placere sibi videtur ornatius solito & copiosius eam proponendo hisce verbis. Ὅτι μὲν οὖν αὐτῷ αἰσθάνεσθαι κατὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δὲ ἀγνοῖαν τῆς τελείας πάντων ἀρετῆς, διὰ τούτων οἰόμενοι αὐτῷ τὸ εὖ εἶναι ἐστειναι. Ἡ δὲ τῆς τελείας ἐφεσις ἐκ αὐθαίρετο, ἀλλὰ φύσει δεῖ, ὥσπερ ὅτιν ἐχρῆσθαι, ἢ κρινεῖ καλῶς, καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἰρήσεσθαι. Καὶ ἐστὶν ἐν φύσει ὅτι τοῦτο καλῶς πέφυκε. τὸ γὰρ μέγιστον καὶ κάλλιστον, καὶ ὁ παρ' ἐτέροις μὴ διόν τε λαβεῖν μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ'

ἀλλ' ὃς ἔφυ, τοιοῦτον ἔξει. Καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλὸς
πότο πεφυκίναί, ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ αὖ ἐστὶ εὐφυΐα.

6. Cum verò εὐφυΐα hæc, five bona ac benigna indoles, virtutis, sensus rerumque optimarum capax, omnem industriam nostram antecedit, (utpote quæ Naturæ donum est, non humanæ curæ ac diligentix præmium) si quis hæc destituatur, manifestum est vera Virtutis officia in illius potestate non esse, nec eum, nisi Θεὸς διὰ μηχανῆς ipsum sanatum iverit, vel saluberrimis hominum monitis & consiliis, absque vi ac verberibus, parere posse. An verò aliqui hæc εὐφυΐα omni ex parte destituantur, quòve id fiat fato, tam ardua est & perplexa quæstio, ut declinare eam prorsus mallet, quàm in tam profundum Providentiæ Arcanum meipsum induere atque immergere.

7. Quod ad eos verò attinet quibus inest aliquod hujus veri summique Boni præfagium, videtur in eorum potestate situm esse, utrùm velint pleniorē clarioremque illius notitiam sibi comparare, an paulatim eam finire extinguī. Quod si fecerint, etiam sponte vel pressimi eo sensu aliquando dici poterunt, quò ægrotus ex intemperantia sponte febricitare. Πεὶν μὲν γὰρ νοσήσαι, ἐπ' αὐτῷ ὡς ὁ ὕριαν φυλάττειν. σεσημάνω δὲ διὰ τὸ ἀκράτῃς διαίτης, ἐκ ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ τὸ ὕριαν ἐπαναλαβεῖν. ὡπερ λίδον μὲν πρὸς δυνάμει καὶ πλάγῃ ἀφείναι, ἀσθεὺς δὲ ἐκ δυνάμει πάλιν ἐπαναλαβεῖν. ἀλλ' ὅμως ἐκὼν ἔρριψε τὸ λίδον. ἐπ' αὐτῷ γὰρ ὡς εἶπαι, καὶ μή. quemadmodum rectè nos docet ex Ari-
stotele

Stotele peritissimus illius Paraphrastes.

Lib. 3. c. 6.

8. Quibus verò extinctus est omnis sensus honesta discriminans & turpia, solaque apud ipsos viget animalis vita, quæ sibi suisque commodis quo jure quæve injuriâ semper consulunt; nec nisi unius generis bona, eâ utiq; quæ ad animale vitam referuntur, sapere nōrunt, vel si fortè alia sapiunt, sibi solis tamen sapiunt, sēque ipsos quærunt in omnibus; in hīce concedo Voluntatem ad majus quod apparet bonum semper determinari, nec majori eos gaudere libertate quàm ipsa bruta, quorum appetitus ad majus bonum necessario defigitur, cū unicū ipsis insit agendi Principium, & unius generis Objectum eis obversetur. In quo solo casu vim habet secunda Objectio.

9. Cæterū cū hominibus plerisque omnibus duplex insit Principium, *Divinum* unum, alterum *Animale*, cūque *Divini* illius Principii dictamen semper sit illud quod absolute & simpliciter optimum est, quodque vera Virtus semper sibi proponit in singulis actionibus & deliberationibus, utpote quod æternæ illi & immutabili Rationis legi Deo nobisque communi consonum est, quemadmodum suprà clarè nos edocuit *Cicero*; è contrà verò, *Animale* Principium nihil homini suggerat nisi quod sibi ipsi bonum, jucundum, vel utile sit, hoc est, propriæ personæ gratum acceptūque, utcunque interim violetur communis illa Lex & universa rerum Ratio: Ex horum duorum Principiorum oppositione & conflictu

facile intelligitur Liberi nostri arbitrii natura atque conditio.

10. Hoc enim in seipfis experiri possunt omnes ferè mortales, quòd aliquando etiam tum cum satis clarè perspiciunt quid absolute & simpliciter melius esset, quidque diviniore illi legi magis consonum, eò tamen voluntatem suam non inclinant, nec eas vires, quarum tamen ipsi sibi conscii sunt, exserunt, ad prosequendum tam pulchrum debitumq; Objectum, sed eò ferri se sinunt quòd propria utilitas corporisve voluptas ipsos avocat. Cum tamen interea ipsi sibi satis intimè conscii sint, in eorum potestate esse situm *scire & volere* *av*, externosque hosce corporis motus coercere, & abstinere se ab istiusmodi actionibus, sine quibus huiusmodi turpis aut voluptatis aut lucri fructus carpi non potest.

11. Sed & dum bellas huic ignaviae causas prætexit, spem utique veniæ ob Divinam benignitatem, & opportunitatem in posterum emendandi suos mores, dumque illud differunt in aliud tempus quod & se posse & debere facere in præsens ipsi sibi sunt conscii, sed malunt experiri illa gaudia quæ in explendis cupiditatibus sibi prælagiunt; ex istis, inquam, omnibus aliter se agere posse planè agnoscunt, & humani Arbitrii libertatem palam profitentur.

12. Ex his igitur manifestum est, quòd nihil sit necesse ut Voluntas humana semper feratur ad majus, hoc est, excellentius Bonum. Potest enim pro libero suo arbitrio illud deferere

ferere quod absolute melius est, & adjungere se illi quod animali vitæ gratius est & jucundius, aut pati seipsam eò ferri, dum non exferit eas vires quarum ipsa sibi est conscia.

13. Quòd si nulla alia nobis inesset vita vel lex quàm illa quâ quod nobis ipsis, quâ nobis, bonum est, sapimus & quærimus; non quod absolute & simpliciter bonum, (quod divinum quiddam est, & æternæ Menti Universi hujus conditrici & conservatrici consonum & cognatum;) ingenuè fateor quòd perdifficilis foret provincia probare ullum in nobis esse Liberum arbitrium, aut Voluntatem nostram ad unum aliquod quod nobis optimum videtur in singulis deliberationibus necessariò non determinari.

14. Sed ut nihil dissimulem, tam clarè mihi constat Diviniorem illam legem nobis inesse quàm Animalem, rectamque Rationem illam legem esse quâ nihil hominibus à Deo immortali datum est aut dari potest perfectius aut divinius, quâ monemur & obligamur propria commoda bono publico semper posthabere, nec privatam cujusque utilitatem aut voluptatem mensuram facere humanarum actionum. Qui verò sacrosanctâ hâc lege jure se exsolutum putat, audacter enuncio, nullum animal per totam rerum universitatem isthoc homine reperiri posse turpius, vilius vel abjectius, nec quenquam esse qui magis haberi mereatur humani generis communis pestis & opprobrium.

15. Atque hæc de *Libero Arbitrio* quâ po-

tuimus brevitate ac perspicuitate. Præcipua
Hobbi Sophismata quod attinet, abundè ea re-
 futavimus in Tractatu de *Animæ immortalitate*,
 Lib. 2. c. 3. quò Lectorem iterum remitto, & ad Theo-
 remata interim Virtutis acquisitioni inservien-
 tia propero.

CAP. III.

*Theoremata acquirendis Virtutibus
 in genere inservientia.*

1. **T**heoremata Præceptæ quæ Virtutis
 acquisitioni inserviunt *Generalia* sunt,
 vel *Specialia*. *Generalia* ad hæc tria Capita re-
 ducuntur. Evincendum enim est primò,
 Quòd debemus operam navare Virtuti acqui-
 rendæ; deinde, Quòd in nostra potestate est
 Virtutem acquirere: Tertiò, denique adde-
 mus Monita quædam sive Præcepta, eaque
 pauca sanè, sed quæ efficacissima putamus ad
 Virtutem acquirendam.

2. Quòd debemus operam dare Virtuti, Vi-
 tiisque fugere, ex propriæ Conscientiæ sensu
 nobis clare innotescit. Sed etiam ex Rationis
 lege, quam nobis indidit Deus, manifestum
 est nos ad Virtutis officia obligari. Est enim
 illè qui in nobis Intellectus est sive Recta
 Ratio superius quiddam, & cui reliquæ omnes
 Facultates naturali jure tenentur obtemperare.
 Virtutis autem lex Rectæque Rationis prorsus
 est

est eadem. Virtus enim in singulis actionibus nihil quærit nisi quod simpliciter optimum est, hoc est, Rectæ Rationi consonum, ut supra docuimus. Cum verò hæc sive Virtutis sive Rectæ Rationis Lex non sit quiddam positivum vel arbitrarium, sed æternæ & immutabilis naturæ, necesse est ut ad obtemperandum institutis illius ac præceptis æterno & inextricabili nexu devinciamur.

3. Præterea, Ex communi lege Naturæ omnia tenentur quæ sua sunt agere, hoc est, quæ propriæ naturæ sunt consona. Homines igitur humanam vitam degere oportet, non belluinam: Cum tamen vita hominis belluina prorsus esset, si Virtutis fructu careret Rectæq; Rationis.

Quicquid infra Virtutem in nobis est Rectæque Rationem, id non est nos ipsi, sed bellua quædam nobis addita, (τὸ λεοντώδες καὶ θηριώδες, ut loquitur *Plotinus*) quam nos subjugare debemus, veròque homini obsequentem reddere. Nos solummodo id sumus quod in nobis optimum est, quòque reliquis animalibus præstamus. Καὶ γὰρ αὐτὴς ὅτιν ἐκαστος, inquit *Andronicus Rhodius*, τὸ κρείωτατον καὶ δεινόν ὅτι ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τὸ τοῦ ζῶν ἐκαστοῦ ἀνθρώπου καὶ οἰκείου μάλιστα βίον. Valdè autem absurdum esse paulò antè ait, si quis non suam, sed alicujus alterius sibi eligeret vitam: Hoc δεινὸς ἀπορον, immane quiddam atque horrendum esse rectè contendit. Hoc tamen faciunt illi qui, rejectâ Virtute, indulgent cupiditatibus. Nam pro sua vita, hoc est, humana, planè sibi eligunt belluinam,

Lib. 10. c. 9.

4. Porro, Si debemus nobismetipsis prospicere nostrisque commodis, & maturè cavere nè in maxima incidamus incommoda ac infortunia, debemus certè Virtutem colere atque amplecti, sine qua nec à præsentis vitæ calamitatibus, nec ab horrendis illis Inferorum pœnis (quas non solum Religio, sed & ipsa Philosophia apud *Platonem* aliòsque comminatur) unquam securi esse possumus.

5. Postremò, Tametsi non videremur ex officio teneri ad optimè nobismetipsis consulendum, quia volenti, quod aiunt, non fit injuria; tamen cum non temerè nati simus, sed à Deo Optimo Maximo facti vel creati, debemus proculdubio creationis jure ipsi subjici, eaque facere quæ ille nobis præcipit per Divinam Legem.

Est autem illa Divina Lex æterna & immutabilis Ratio, quæ cum Recta una semper est atque eadem, ut Circuli figura vel Trianguli. Hanc nobis indidit Deus, animæque præfecit ὡς περ πρὸς ἑνοικον Θεὸν, ut loquitur *Hierocles*, tanquam Vicarium Legislatorem & Judicem, ex cujus præscripto omnia nobis sunt agenda, cum ea nihil aliud sit nisi Divinæ voluntatis Transcriptum. Cujus Summa est, ut foveantur Virtutes, Vitia verò animabus nostris omni cum studio extirpentur.

6. Quod id ipsum est quod etiam testatur

*In Commem-
tar. in Ar-
rea Pythag.
Carmina.* *Hierocles*: "ὅτι ὁ Θεὸς, νομοθέτης ὢν αἴμα καὶ δι-
καστής, τίθειαι μὲν τὰ ἀγαθὰ, ἀναίρει δὲ τὰ κακά.
Et paulò post, Σιώνος δὲ τὸ νόμον μὲν Θεὸς ἔσθ' ἐν
καρμίνων τῷ Θεῷ, καὶ ἡμῶν ἐπαρκαλίας, τὸ κίψαι δὲ
κακίας,

κακίαν, καὶ ἀποκαθάραι τοῖς παρὰ δαίμονι τὴ δίκης
σωφροσινμοῖς, καὶ ἐπιστρέφαι πρὸς ὑποτασσέναι τῇ
πονηρίᾳ ψυχῇ εἰς ἀνάμνησιν τῷ ὁρῶ λόγῳ. Ita-
que cū interna hæc Rectæ Rationis lex tam
potentem etiam extra nos respiciat Judicem &
Legislatores, cui etiam Creationis jure sub-
jicimur, nobis non licet esse miseris, sed in-
violabili Lege obligamur ad Virtutem veramq;
Felicitem aspiare.

7. Quòd verò non solum ad Virtutem aspi-
rare debemus, sed quoad possumus etiam illam
assequi, ex suprà-demonstratis manifestum est.
Nempe ex eo quòd libero pollemus Arbitrio,
propriâque testatur Conscientia, ubi in re qua-
libet perperam egimus, nos aliter egisse po-
tuisse. Quam quidem facultatem mirum in
modum augere possemus & corroborare, si ex-
ercere nos vellemus in abstinendo à rebus eti-
am adiaphoris, si quando persentiscimus eas
nobis nimio opere placere; vel cū nobis in-
gratæ sunt, si vel eo nomine eas acceptare
vellemus, illisq; obfirmato animo nos assue-
facere.

Videtur enim planè in nostra potestate po-
situm esse externum hoc *νολέωμεν* movere ac
sistere prout volumus, quanquam in primos il-
los & interiores motus, quos τὰς πρώτας καὶ
φύσιν ὁρμὰς veteres Philosophi appellarunt,
tam absolutum imperium non habemus. Imò
verò facile nobis obrepunt variæ cupiditates &
aversationes, sed penes nosmetipsos est vel sub-
ducere nos ab Objectis quæ nimis placent, vel
nos admovere eis quibus minùs oblectamur.

Quod si constanter fecerimus in rebus indifferentibus, quatenus per sanitatem corporis licebit morumque civilitatem, liberi nostri Arbitrii vires mirandum, quod dixi, in modum augebimus, & nosmetipsos tandem in perfectam vindicabimus libertatem. Nam nisi morem geramus Cupiditatibus & Aversionibus, languescunt tandem facileque Rationi obsequantur.

8. Sed & alia ratione evinci potest penes nosmetipsos esse in viros probos tandem evadere, veraque virtute præditos. Nam in nostra plane potestate situm est *sinceros* esse: Quippe quod per *Sinceritatem* nihil hic aliud intelligo, nisi constans propositum ea omnia facienda quæ sunt in nostra potestate, ad veram Virtutem acquirendam. Nos autem ea omnia facere non posse, quæ tamen facere in nostra potestate est, enormis quædam est repugnantia & contradictio. Itaque manifestum est, in nostra potestate esse nos esse sinceros.

9. Quamprimum verò quis simplex & sincerus evaserit, intelligat se speciali quadam Providentiâ cinctum esse ac munitum, Deumque in singulis suis conatibus prætor esse adiutorem & fautorem, ut *Hercules* aurigæ, in fabula, admoventi humeros rotæ. Est enim universa Natura Deo plena bonisque Geniis, qui idonea quærunt Objecta in quæ ἐρωσιχὸν ὄντα defigant, quæque mirifico suo ministerio sublevent, & quemadmodum decet fideles illibatae Simplicitatis Satellites, assiduis suis officiis animam sinceram omnibus hujus mundi laqueis

Cap.3. *Enchiridion Ethicum.* 169

laqueis & illecebris expédiant, extráque sordes cœnũmque hujus vitæ in purum tandem tutũmque statum translocent. Leves autem & incertos animos prætereunt, ut periti Artifices materiam ineptam & fatiscentem.

Neque enim solũ verum est illud *Hieroclis* de Substantiis, sed etiam de Qualita-

tibus : Σύμμετρον γὰρ ταῖς εἰσὶν ὅτι ἔστιν καὶ ὁ τῆς περνοίας διαμέτρος. Quòd si in universum accipiendum sit quod idem paulò antè scribit, Ὅτι δίκη καὶ τίξις τοῖς πρὸς ἡμῶν ἀθανάτοις τοῦ ὅρου τῆς αἰῶνος διοικήσεως νομοθετεῖ, ταῦτα μηχανάσθαι πρὸς ἡμᾶς, ἀ τὴν τε ἐν ταῦτα κακίαν ἡμῶν ἐλαττοῖ, καὶ πρὸς αὐτὸς ὁπιστρέφειν ἡμᾶς δυνάται : κήδονται γὰρ ἡμῶν ὡς συγγενῶν ἐκπεσόντων. In aurea
Pythag.
Carmina.

quantò certiores esse possumus, quòd simplicibus & sinceris animabus specialiore in modum opitulantur tum Deus tum immortales Genii? Quæ autem viti-
orum moles, tantæ Potentiæ diu resistere potest, quin diruatur funditus & in vagum pulverem dispergatur?

10. Quibus omnibus insuper addas, etiam interioribus quibusdam modis nobiscum agere Deum. Nam simulatque didicerimus sapere quæ Virtutis sunt, καὶ διοικεῖν καὶ πείθειν φρονήματι, nobis intus se adjungit vis quædam humanâ major : Et quemadmodum illi qui vitæ animali se totos dedunt absorbentur quasi à Spiritu Naturæ, & cæco quodam impetu ad furiosa quævis fœdæque facinora subindè abripiuntur, & hâc turpi ser-
vitate

vitute captivantur vel inviti, fatalibúsque quasi quibusdam catenis detinentur; ità qui simplici & sincero affectu ad Virtutem anhelant attolluntur protinus, suffulciuntur & corroborantur à Spiritu illo Intellectuali qui omnia complet, (quod *Marcus Antoninus* vocat τὸ πάντα ἀειχὼν νοερόν,) cùmque illo arctissimis amoris vinculis conjunguntur. Unde facillimo negotio ad omne Virtutis opus feruntur, ὡς περ ὀπίπτοι καὶ κατεχόμενοι τῷ θεῷ, ut loquitur *Plato*.

II. Atque hoc illud ipsum est quod supra monuimus ex *Antonino*; Non solum utique cum ambiente aëre conspirare nos debere, sed ab Intellectuali illa vi quæ omnia complectitur in consensum rapi. οὐ γὰρ ἦπλον ἢ νοερόν δυνάμει πάντῃ κίχεται καὶ διαπεφοίτηται τῷ πᾶσι δυναμένῳ, ἥπερ ἢ ἀερώδης τῷ ἀναπνεύσει δυναμένῳ. Neque quicquam nobis deest quo hanc vim attrahamus, præter sincerum hunc affectum quo quæ sunt Virtutis sapimus. Hoc enim ipso cum Deo conjungimur, quandoquidem Virtus rerum omnium est divinissima, nosque Deo similes efficit, ut rectè etiam monet *Hierocles*: τὸ δὲ ἐνθεὸν φερόντα διαρκῶς ὑπρασμένον συνάπτει θεῷ. Χωρεῖν γὰρ ἀνάγκη τὸ θεοῖον πρὸς τὸ θεοῖον.

Quid igitur est quod præstare non valemus in Virtutis officiis tam potenti uniti Principio? Aut quomodo de Deo ejúsve Providentia dubitare possumus, dum ipsius vitam & ἐνέργειαν tam efficaciter in nobismet ipsis operantem experimur? Neque enim
nostra

Τὸν εἰς
αὐτὸν I. 8.
sect. 54.

In *Anthea*
Pythag.
Carmina.

nostra illa vita est, sed Dei, dum nobismetipsis exuti, hoc est, affectibus animalibus, ad id solum quod simpliciter bonum est, quod solius Dei est, (qui ex æquo totius Universi utilitati consulit) constanter contendimus & anhelamus.

Non est igitur diffidendum quin ad perfectam tandem perveniamus. Virtutem tam potenti Principio & Auxilio freti.

12. Sunt autem (quod ultimo loco occurrit) certi quidam modi ac rationes quibus facilius ad hunc scopum pertingere possumus; ut, si seriò & frequenter de hujus caduci Corporis morte meditari velimus, deque Animæ nostræ Immortalitate. Per magnam enim vim habet ad extinguendas omnes cupiditates quæ in hoc mortale corpus terminantur, seriò considerare brevi fore, quod corporea hæc atque visibilis personalitas in vagas disjicienda sit atomos, omniæque illa quæ ad hanc compagem pertinent in æternum relinquenda, ut Divitiæ, Honores, Corporisque voluptates: Ac proinde, consultius esse maturè nos ablactare à rebus omnibus caducis, & paulatim nosmetipsos disfluere & divellere à consensu & societate terrenæ hujus carnis, & purioribus divini- oribusque voluptatibus & operationibus, quæ ab illa non pendent, Animam nostram assuescere. Quæ quidem Summa est Philosophiæ *Platonis*, quam ille propterea olim definivit *Μελέτωρ Σαυάτης*.

13. Nec morbus est sic per sapientiam mori,

Hist. Nat.
l. 7. c. 50.

ri, prout perperam alicubi subinsinuat *Plinius*, sed perfectissima Sapiencia. Ille enim vere sapit qui prospicit in longitudinem, nec præsentes voluptates infinita malorum serie occupari finit & opprimi. Unde omnibus nervis incumbendum est Virtuti, quæ sola, ut ipsa Anima, immortalis est, propriusque illius ornatus & perfectio. Cujus etiam tanta est cum ipsa Animæ immortalitate cognatio, ut sensus quidam ac præceptio Immortalitatis simul cum ipsa Virtute Animæ nostræ, ut plurimum, ingeneretur.

14. Secundo, cogitandum est quàm inefabilis perfectæque animam implens in Virtute sit voluptas. Nam cum Animæ lapsus sit à Virtutis statu in Vitium; necesse est ut cum ad Virtutem revocetur, ex hac restitutione mirabiles percipiat voluptates, quandoquidem Philosophi ipsam *Voluptatem* definiunt *σπουδαίαν εἰς τὸ κατὰ φύσιν*, *restitutionem ad statum naturalem*.

Status autem naturalissimus illius quod rationis particeps est proculdubio est Virtus, cum ea nihil sit aliud quàm constans quædam & perpetua propensio ac promptitudo ad obsequendum Rectæ Rationi.

Quibus addas quod occurrit apud *Aristotelem*, hanc voluptatem nobis esse propriam, ac proinde optimam & jucundissimam. Τὸ γὰρ οἰκείον τῇ φύσει ἑκάστου, τὸ το κράτιστον καὶ ἡδιστόν ἐστιν ἑκάστου. Est autem homini propria Recta Ratio; ac proinde voluptatem illam quæ ex constanti hujus obsequio oritur,

Andronic.
Rhod. l. 10.
cap. 9.
Aristot. l. 7

ritur, præstantissimam pariter ac jucundissimam esse necesse est.

15. Neque hoc solum, sed superaddendum est tertio loco, hanc Virtutis vitam ac voluptatem omnium rerum esse divinissimam, ita ut nesciat planè anima quid ultra quærat quando huc pervenit, nisi aliquid augurari velit ipsa Divinitate perfectius aut beatius. Ipse Deus Creatura esse non potest; quatenus autem potest, per Virtutem fit, quæ Dei vita Divinæque quædam natura meritò est habenda. Neque enim Creatura quatenus animal est, sed quatenus Dei imago est, profequi potest id quod simpliciter optimum est, non quod sibi suoque appetitui gratissimum.

Rectissime igitur super hac re pariter atque expositissime philosophatur *Hierocles*, dum vitam voluptatémque quæ ex Virtute est divinam prorsus agnoscit, concluditque; *Ἐπεὶ οὐδ' ὁ κατ' ἀρετὴν βίῃ τῆς θείας ὁμοιωσεως ἀνελχόμενος τὸ ὄντι θεός ἐστι, ὁ δ' ἐκ κακίας ἀειωδὸς καὶ ἀθεῖα* (unde & hominem alibi protut vitium vel virtutem possidet *θεῖον* contendit γινώσκῃ ἢ θεόν) *ἦλλον*, inquit, *ὥς ἢ μὴ εἴπω σωθεῖν ἢ δὴν τὴν θεῖαν εὐφροσύνην μιμῶται νῦν καὶ θεῶν σωεπομένη, ἢ δ' εἴπω φάσκει ἡδονὴν λεγόμενὴν πρὸς τὴν θεϊκὴν καὶ ἐμπληκτὴν ὁμοιωταὶ κίνησιν.*

*In Anrea
Pythag.
Carmina.*

16. Quò spectat etiam illud apud eundem quod de *Ratione* ait, quæ *Virutis* norma est:

Λόγῳ δ' ὁρθῶς περὶδεῖσθαι καὶ θεῶν παλόν ἐστι. Τὸ γὰρ λογικὸν γένος ἐνμοιρῆσαν τῆς οἰκειᾶς ἐλλάμψεν, ταύτῃ βέλεται αὖ ὁ θεὸς οὐρεῖν νόμον.

*In Anrea
Pythag.
Carmina.*

Καὶ

καὶ γίνεται σύμφητος θεῷ ἢ κατὰ θεὸν δια-
κειμένη ψυχὴ, καὶ πρὸς τὸ θεῖον καὶ τὸ λαμπρὸν
ἀποβλέψουσα, πρὸς ἧς αὖ αὖν πρὸς ἧς ὁ θεός.

17. Multa huiusmodi occurrunt apud Scri-
ptores antiquos, præcipuè verò apud *Mar-*
cum Antoninum Marcumque Ciceronem, quem-
admodum abundè constat ex eis quæ suprà ci-
tavimus. Addam duntaxat breviusculum illud
è primo de Legibus : Virtus eadem in homine
ac Deo est. Quod cùm ità sit, quæ tandem
potest esse inter eos propior certiorve cog-
natio? Ad Virtutis verò vitæque divinæ
voluptatem refertur quod alibi habet de præ-
cepta cuique à Deo *Delphico* suiipsius, hoc
est, animæ suæ, cognitione ; ut ipsa scilicet
mens se vitæ exutam cognoscat, conjunctam-
que cum divina mente se sentiat, ex quo in-
satiabili gaudio compleatur.

18. Verùm nihil necesse est veterum suf-
fragiis tam cumulatim ornare vel confirmare
sententiam quæ, quod sæpius inculcavi, ex
ipsa natura vel definitione Virtutis satè ma-
nifesta est. Nam quod simpliciter est opti-
mum prosequi, non quod animali naturæ gra-
tissimum, Divinum quiddam est supràque a-
nimalem naturam collocatum. Quamobrem
secundùm hoc Principium vivere, quod non
solum est τὸ καέλπιδον καὶ τὸ θεϊότατον ὅσον ἐν ἡμῶν,
sed re verà divinissimum quiddam, ac proinde
perfectissimum quod in naturam nostram ca-
dere potest, suprema illa voluptas meritò
censeri debet, summumve Bonum ac Finis
ultimus in quo animam oportet tanquam in
summa

Tusculan.
Quest. l. 5.

summa sua perfectione ac felicitate acquiescere.

19. Atque hæc sunt quæ accendere animos nostros debent atque inflammare ad studium Virtutis. Superfunt paucula quibus nosmetipsos in Virtutis studio dirigamus. Quorum primum est *Μὴ ἐκδόνουσαι· Μὴ ἀφαισθῆναι.* Prius *Marci Antonini*, posterior *Epicteti* monitum est. Utraque verò præcipiunt, ad nullum opus temerè & inconsultò exsilire vel rapi nos oportere.

20. Alterum est, *Nunquam committere quicquam contra propriam Conscientiam*, sed eam in minimis juxta ac maximis integram & intemeratam conservare, constantérque observare præstantissimum illud *Epicteti* præceptum, *Πάν τὸ βέλτιστον φαινόμενον νόμῳ· ἔστω σοι ἀπαράβατον.* Qui enim semel didicit majus bonum minori (etiam salvâ Conscientiâ) posthabere, verendum est nè tandem discat minus illud, quod reliquum est, bonum pari ratione abjicere, seque totum cœno ac sordibus polluere. Nam pars boni quam prius abjecerat æquè bonum erat ac reliquum illud quod mox est abjecturus. Opera igitur diligenter adhibenda est ut ab omni abhorreamus turpitudine. Nam præsens peccatum viam sternit futuro, singulæque nostra Admissa quasi tot annuli sunt ferreæ illius vel adamantinæ Catenæ, quâ tandem inextricabili Nequitia æternisque tenebris innodabimur.

*Enchirid.
cap.75.*

21. Tertium est, *Ut in singulis quæ volis*

οὐκ

occurrunt objectis exercitium Virtutis quamur. Quicquid enim fit, rectè fieri potest vel perperam, decorè vel indecorè, justè vel injustè, cum ratione & modo, vel extra rationem modumque. Semper igitur invigilandum est ac diligenter dispiciendum, quomodo in unaquaque re id agamus quod maximè deceat.

22. Quartum est, *Ardentissimis precibus apud Deum contendere, ut sufficientes nobis vires infundere dignetur ad Virtutis perfectionem assequendam.* Neminem enim mortalem pueri oportet tam divinam donum ab eo petere & accipere, à quo & existentiam suam accepit. Imò verò audacter affirmare possum, eum qui sine sinceris ad Deum precationibus Virtutem sectatur, nunquam illam posse assequi, sed evanidam duntaxat aliquam illius umbram & inane imitamentum. *Nemo vir magnus sine aliquo. afflatu divino unquam fuit,* inquit Cicero. Nihil autem verà vivæque virtute majus aut excellentius est, quam propterea sine Deo adipisci prorsus est impossibile.

De Natura
Deorum l. 2.

In Anthea
Pythag.
Carmina.

23. Neque quisquam mirari debet quòd Preces Morali Philosophiæ adjungo, qui & Pietatem tanquam genuinam illius partem ipsi suprà adjunxi. Sed & Philosophi ipsi eas olim illi adjunxerunt, Epictetus, Plato, Antoninus, alique; præter cæteros verò Hierocles hisce verbis: Οὐτε γὰρ μόνον περὶ μεῖζ δὲ τὰ καλὰ, ὡς ἐφ' ἑαυτοῖς ὄντα καλῶρθεῖται καὶ χάρις τῷ θεῷ συνεργείας, ἔτι φιλοῦσι
πῆς

τὸ εὐχῆς τοῖς λογισμοῖς ἀρκεῖται, μηδὲν πρὸς τὸ
κλῆπιν ἢ αἰτηθῆναι προσφρονέας. ἔγω γὰρ ἢ
ἀθεὸν ἀρέσκω, εἰ οἷόν τε τοῦτο εἰπεῖν, ἐπιηιδεύ-
σομεν, ἢ ἀνάνεργον εὐχῶ. ὦν τὸ μὲν ἀθεὸν ὃν
περὶ αὐτοῦ τὸ ἀρέσκῃς τὸ ἴσταν, τὸ δὲ ἀρρὸν ἐκλυ-
σεῖ τὸ εὐχῆς τὸ δεῖσθαι.

Sed forsitan & alia quædam superadjuccere
non abs re erit : ut illud *Socratis* apud *Xe-* Xenoph. l.
nophontem, Πιεσθῶς σὺν τοῖς θεοῖς ἀρχαῖς παν- de Admini-
τὸς ἔργῳ : nec non illud *Cicaronis*, *A diis im-* stratione
mortalibus nobis agendi capienda sunt primor- domestica.
dia ; etiam *Platonis* illud in *Timæo*, Ἐπὶ πάσῃ De legibus
ὁρμῇ καὶ σπουδῇ καὶ μεγάλῃ πείρῃ. Θεὸν δὲ lib. 2.
πρὸς δὲ καλεῖν : postremoque egregium illud
Epicteti de compescendorum affectuum studio, Arrian.
Μεγας ὁ αἶψον, δεῖον τὸ ἔργον, τὸ Θεοῦ μέμνησαι. Comment.
ἐκείνον ἐπικαλοῦσθαι καὶ δεῖσθαι, ὡς τοῦ Διοσ- lib. 2. c. 18.
κόρου ἐν χειμῶνι πλείονες. Ποῖον γὰρ μέγαν
χειμῶν ἢ ὁ ἐν φαντασίᾳ λαυρῶν καὶ ἐκφρετικῶν τῶν
λόγων ; αὐτὸς γὰρ ὁ χειμῶν τί ἄλλο ὅτιν ἢ φαντα-
σία ; Quo nihil dici potest ad rem nostram ac-
commodatius.

Preces igitur fervidæ, quibus *Virtutis* fon-
tem agnoscimus, laboribus nostris ac conati-
bus per quos ad *Virtutem* aspiramus, etiam ex
• *Philosophorum* sententia, semper sunt adjun-
gendæ.

24. *Preces* autem illæ hic non maximè va-
lent quæ exteriori quodam modo atque orato-
rio prolixius effunduntur, sed breviusculæ
illæ ab intimo animo, meditationum vi ac pon-
dere percusso, quæ crebrò emittuntur, quasq;
ab imis præcordiis profunda comitantur su-

spira, & vehementissimi erga Deum Virtutemque anhelitus. Hisce enim laboribus atque angoribus ventilamus & expurgamus sanguinem spiritusque, & pleniores in eos haustus puri ætheris transmittimus, quibus τὸ αὐροειδὲς σῶμα (quod & τὸ λεπτὸν καὶ ποδμαλικὸν ὄργανον Hierocles appellat) augemus & corroboramus, adeoque tandem cum his Deum ipsum quodammodo in animam nostram imbibimus & transfundimus.

25. Quintum & ultimum præceptum est illud *Pythagoricum*, quo monemur *singulis noctibus ante somnum recolere apud nosmetipsos quæ fecimus interdum*; ut quæ rectè facta sunt, de eis gratias agamus Deo; quæ verò perperam fecimus, apud conscientiam nostram severiter reprehendamus, firmiusque indies propositum animo infigamus & inuramus omnia agendi juxta perfectissimam Virtutis normam.

Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' οὐμασι προσδέξασθαι
 Πρὶν τ' ἡμετέων ἔργων βίς ἔχασον ἐπισθῆναι,
 Πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δὴν ἐκ ἐλέειδης;

Cujus moniti observatio permagnam vim habet ad accuratissimam morum correctionem, & ad Virtutem omnimodam animis nostris ingenerandam.

CAP. IV.

*Quæ Virtutum Primitivarum
acquisitioni inserviunt.*

I. **H**Actenus istiusmodi documenta tradidimus quæ Virtutum acquisitioni in genere inserviunt; quæ certè tam efficacia sunt, si quis eis uti velit, ut superfluum videri possit ad species descendere. Ac proinde multò brevius hîc agemus, & leviter duntaxat tangemus singula.

De tribus igitur *Virtutibus Primitivis* hoc tantum moneo, vel potius repeto, nullam omnino Virtutem absque ipsis acquiri posse, nullam exerceri vel consistere. Quod excitare in nobis debet omnem curam ac diligentiam, ut has *Primæ* saltem *Virtutes* in solidum possideamus.

2. Quarum prima *Prudentia* quomodo acquirenda sit vel ex ipsius definitione & explicatione Lib. 2. satis liquet. Quæ cum tam latè patet quàm res agundæ & contemplandæ, ad primas obiter referemus illud *Marci Antonini*, lib. 7. Τῇ παρέσει φασίαινα ἐμυλολεχρεῖν, ἵνα *Sect. 54.* μήτι ἀκατάληπτον παρεισρυῇ. Quod explicatius indigitat lib. 3. eximio hoc præcepto; Τὸ δεῖν *Sect. 11.* ἢ ὑπογεφυλὼ ἀεὶ ποιεῖν τὸ ὑποπίπτον ὁ φανταστῶ, ὥς αὐτὸ ὁποῖόν ἐστι καὶ ἡσίαν γυμνὸν ὅλον δι' ὅλων διηρημένως βλέπειν. Quæ proculdubio maxima *Prudentiæ* pars est. Ex hoc enim ut pluri-

mum frustrantur & falluntur homines in rebus averſandis amplectendiſve, quòd eas nec nudas integrasque nec per partes omnes perpendunt, ſed externam tantum ſpeciem contuentur, partesve illas quæ primo aſpectu gratæ ſunt vel ingratae, prætermiſſis reliquis: unde ſtulta admodum & temeraria fit ipſorum in rebus penſitandis computatio, dum, male ſubductis calculis, partes apud eos Integrorum vices obtinent paræmque illis valorem.

Oportet igitur, prout *Epictetus* eum monet qui *Olympia* vincere tam impenſè cupit, καὶ τὰ καθ' ἡγέρματα καὶ τὰ ἀκόλουθα σκοπεῖν, καὶ ὅπως ἀπὸ τοῦ ἑσθίου, Cap. 35. Quòd ſpectat etiam illud quod ſubſequenti capite occurrit: Ἀνδρῶν περὶ τὸν ἐπιπολεῖν ὁποῖόν ἐστι τὸ πρῶτον. εἴτα καὶ τὸ δεύτερον φύσιν καὶ ἀρετὴν, εἰ δυνάσται ἐκείνου. Quod niſi fecerimus, fieri vix poteſt quin plerumque nos incepti pœniteat, & perpetuis Fortunæ ludificationibus defatigemur.

Ad hoc *Prudentia* genus referri etiam debet præſtantiffimum illud *Epicharmi* Monitum, Νῆφε καὶ μένεις ἀπὸ τοῦ, πάντα γὰρ ἀρδεῖ τῶν φρονούντων. Cui hoc affine eſt quòd de noſtro addimus, Non multum credere Fortunæ aut hominibus, ſed ſoli Deo Virtutisque confidere, qui mutari neſciunt. Homines verò brevi temporis intervallo etiam à ſeipſis diſſident, mutantque voluntates & conſilia.

3. Ad res autem contemplandas ſpectant hæc paucula quæ Sapientiæ ſtudioſum meminſſe oportet: Cohibendum ſcilicet eſſe aſſenſum donec rem clarè & diſtinctè intellexeris,

ris. Quod confimile est antè-dicto *Antonini* præcepto de rebus agundis.

Nullius rei intimam nudamve essentiam cognosci posse, sed attributa tantum essentialia essentialésve habitudines.

Essentialia attributa immediate competere Subjecto, nec rationem ullam peti debere dari posse cur insint.

Ideam cujusque rei consistere ex attributis quibusdam essentialibus.

Ad perfectam cujusque rei scientiam requiri ideam sive notionem non solum claram & distinctam, sed plenam & adæquatam, quæ omnia attributa inseparabilia quæ ei competunt complectatur. Possumus enim vel de industria vel per injuriam subjectum concipere sine aliquibus eorum attributorum quæ re ipsâ sunt ab ipso inseparabilia. Quod mihi fecisse videtur *Cartesius* in notione Animæ humanæ, dum eam solâ *cogitatione* definit.

Postremò, Animo nondum purgato diffidere, nec Magistris ullivē facultati fidem habere præterquam Rationi, Intellectui, (qui communium Notionum penus est) solidæque Experientiæ.

4. *Sinceritatem* erga homines examinabis hac trutinâ. Si eos eodem modo tractes quo ab eisdem te tractari velis, memor illius dicti apud *Ciceronem*, Nihil esse unum uni tam simile, tam par, quàm omnes inter nosmet sumus. Unde in eisdem circumstantiis eodem modo nos invicem tractare oportere manifestum est.

De Legibus
lib. 1.

Erga Deum verò ac Virtutem *Sinceritas* tua patebit, si te tuâque omnia ita ipsis posthabeas, ut animum cupias te lubenter posse libertatem, fortunas, vitamque ipsam eorum gratiâ perdere. Quod quidem si percipias te terre posse, agnoscas te ad perfectam etiam pervenisse *Patientiam*. Tam horrendum autem atque enorme crimen est nosmetipsos, qui tam viles recula sumus, Deo Virtutique præponere, ut ea sola ratio sufficere videatur ad pertrahendum nos ad hujusmodi *Sinceritatis* studium.

5. Nec minus strenuum suppetit pro *Patientia* argumentum. Justorum enim mortem, quam Virtutis Deique causâ oppetunt, duplex excipit Immortalitas, Animæ una, altera Gloriæ.

Multum verò ad hanc Virtutem conferet, si quæ de viribus liberi Arbitrii augendis præcepimus, etiam hic observemus; nempe si in universum ab eis omnibus quæ corporeæ atque animalis vitæ nimis grata sunt datâ operâ abstinemus, rebusque asperis ipsique ingratis constanti firmoque animo nos ingeramus, quatenus fieri potest per sanitatem corporis morumque urbanitatem. Nam si in hoc proposito persistemus, internas vires, supra quam dici potest, adaugebimus, eamque hilaritatem animi atque magnitudinem in nobismet ipsis excitabimus, ut tandem deprehenderimus nos ad omnia præclara promptos & paratos evasisse, nec tam amisisse voluptatem quam mutasse, dum animadvertemus animam nostram

fram distinctè & separatim à corpore suis propriis & domesticis gaudiis, ex hujusmodi Virtutis conscientia perceptis, perfundi totam & impleri.

CAP. V.

*De tribus Virtutibus principalibus
Derivativis acquirendis.*

I. QUod ad *Virtutes Derivativas* principales attinet, *Iustitiam*, *Fortitudinem*, *Temperantiam*; *Iustitia* pars præcipua, quæ *Pietas* dicitur, ingenuis animis facilius ingenerabitur, si considerent quàm rudis & agrestis res est Impietas, quàmque barbara & à bonis moribus aliena: Tantum scilicet Benefactorem præsentem non agnoscere, nec honorificè salutare, nec de innumeris illis beneficiis quibus nos quotidie cumulat ipsi solennes gratias agere. Quod igitur quemvis bene moratum hominem adversus homines commisisse puderet, non te pudebit committere adversus Deum?

Hoc unicum igitur animos generosiores ad Pietatem maximopere stimulare debet: Cæteros verò mortales, quòd negligendo hujusmodi erga Deum officia favorem illius atque gratiam perdent, divinæque Nemese se reddent obnoxios. Ad universos autem spectat ut æmernerint ità inhærendum esse externo Dei

cultui, ut internus, qui ipsi omnium gratissimus est, nullo modo negligatur.

2. Internum autem hunc cultum Dei imitationem esse * *suprà* insinuavi. Quam quidem sententiam mirifice ornant atque illustrent

* Lib. 3.
cap. 5.

Pythagorica illa apud *Hieroclem* verè aurea. Τιμώσεις τ' Θεὸν ἀρεταί, ἐὰν τῇ Θεῷ τ' διανοίαν ὁμοιώσῃς. Ὁ γάρ ἀγαπᾷ πε, καὶ μιμνῆται ὅσον αὐτῷ οἶόν τε. Et paulò pòst, Ἡ δὲ θεωρητικὴ πολυτέλεια πῶς εἰς Θεὸν ἐκτελεῖται, εἰ μὴ καὶ ἐνδεῖς φρονήματα θεωρεῖν. Δῶρα γὰρ καὶ θυπολαίαι ἀφέντων πρὸς Θεὸν, καὶ ἀναθήματα ἱεροσούλοις χρησίμα. Et quod ad *Templa* attinet, breve illud Oraculum effundit, Ψυχῆς καθαρεύς τόπον οἰκειότερον ἐπὶ γῆς Θεὸς ἐκτελεῖ. Cui & ipsum *Pythium* succinere facit illo versiculo,

Εὐσεβέσιν δὲ θεοῖς γάρνυμαι πῶς ὅσον Ὀλύμπῳ.

3. Sed nec illud omittemus quod paulò *suprà* fusius & ornatiùs depromit: Μὲντοι ἱερεὺς ὁ σφδς, μόνος θεοφιλὴς, μόνος εἰδὼς εὐχεσθαι. Μὲντοι γὰρ οἶδε πᾶν τ' Θεὸν ὁ τ' θεῖαν ὁπσιμὴν ἔχων, καὶ ὁ θεωρητικῶς ἱερεῖον ἐκτελεῖν προσηλόν, καὶ ἀγαλλία θεῖον τεκλαίνων τ' ἐαυτῷ ψυχὴν, καὶ πᾶν εἰς ἐκδοχὴν τ' θεῖς φῶς τῶν ἐαυτοῦ φερακάζων ἔσθ. Quem verò hic *Hierocles* σφδν, *Aristoteles* φενημον appellat. Uterque autem re ipsà idem est ac *σωφδς*, sive Virtute præditus. Vera enim & ad perfectionem perducta Virtus, quæ Dei imago est, optimus illius est cultus, sed qui cum legitimis Religionis ritibus nunquam digladiatur.

4. Altera pars *Iustitia*, quæ *Probitas*, & vulgò

vulgò *Justitia*, sed strictiori sensu, appellatur, summopere ab hominibus piis coli debet, cum & ipsa sit Pietatis pars non contemnenda, ut quæ Virtutis pars est præcipua, quem optimum esse Dei cultum *suprà demonstravimus. * *Lib. 2. cap. 5.* Sed & ab omnibus sacrosancta habenda est, omniq; ab eis curâ ac diligentia tuenda, quòd tam necessarium sit humanæ societatis vinculum, rerumque humanarum, atque adeò totius ferè mundi, fulcrum & columna, sine qua omnia fatiscerent & ruinas agerent.

Ecquem igitur eò vesaniæ prorumpere unquam deceret, ut contra tam sacrosanctam virtutem peccet, quò & ipsa mundi fundamenta suffodere totamq; vitam humanam confundere meritò velle videretur?

5. Ità tamen quenquam justum esse, ut solummodo intra humanarum legum limites se contineat, Calliditatis est potius quàm veræ Justitiæ. Neque enim qui hoc facit tam utilitati publicæ consulit quàm suæ, quæ nulla Justitiæ pars est, (quod bonum est alienum) sed proprii amoris effectus: Cui, demptis legibus, hæc larvata bestia tam effræni impetu indulgeret, ut qui modò ex lege vir bonus videri poterat, statim se proderet nequissimum turpissimumque nebulonem. Qui igitur reverà justus esse velit, non credat se jam esse, nisi ità se fore, etiam remotis legibus, certò præceperit.

6. De *Fortitudine & Temperantia* hic repeti possint quæ suprà attulimus de *Patientia*. *In Anax. Pythag. Carm.* Hæc *Hierocles* appellat τὰ ἀδρανῆς φύλα-
κα.

καὶ τῶν ἰουδαίων, quibus remotis Anima nostra continuo proditur omni turpitudini ac calamitati.

Quàm necessaria *Fortitudo* sit, maximè elu-
 Lib. 3. c. 1. cescit ex præclara illa *Andronici* sententia ;
 Quædam nempe ita inhonesta esse, ut omnis
 sit præcisa agentis excusatio ; ἀλλὰ δὲ φέρειν τὴν
 ἀρετὴν πᾶσι δυναμὴς, καὶ δὲ ἴσχυος ἀποδιδόναι πᾶσι
 τὰ δέοντα τὰ δυνάμεθα.

Nullum igitur argumentum majus excogi-
 tari potest quo moveamur ad incumbendum
 omni studio *Fortitudini* acquirendæ, quàm
 quòd, si hâc virtute destituamur, in aliorum
 potestate situm erit per summarum injuriarum
 comminationem sceleratos nos efficere atque
 impios. Quâ quidem servitute nulla turpior
 esse potest aut miserior, nec quicquam quod
 ingenuum animum magis aspero atque ingrato
 sensu pungat & lancinet quàm sibi esse con-
 scium, si quando magni alicujus mali terror
 immineat, se *Virtutis* ac *Veritatis* desertorem
 futurum esse ac proditorem.

7. Ab *Intemperantia* nos deterrire debet
 vel ipsum *Voluptatis* dedecus. Quàm vilis e-
 nim res est & abjecta, nos, cum homines simus,
 ex amore *Voluptatis*, animalcula quasi quæ-
 dam ἐνδοξία fieri, & tam certò voluptatum il-
 lecebris inescari quàm hamo pisces ; atque
 hisce technis captos, cupiditatibus nostris,
 ut feræ catenis, eò pertrahi quò impurus qui-
 vis & versutus nebulo nos seducere velit ?
 Nam voluptas, quæ demulcet sensum, mentem
 de sua sede & statu dimovet, omnèque illius
 lumen

lumen extinguit, vires denique animi frangit, fidelémque illam custodem, sine qua nulla Virtus tuta esse potest, *Fortitudinem* ipsam, adinstar rabidæ cujusdam ac virosæ meretricis, impudenter adoritur miseréque trucidat. Adeò ut nihil æquè verum sit ac tritum illud *Cicero- nis*, *In Voluptatis regno nullum omnino esse posse hominibus cum Virtute commercium.* De Seneca.

8. Imò & ipsius corporis vires labefactat, & horrendos superinducit morbos; ita ut etiam corporis sanitatis gratiâ sedulo danda sit opera *Temperantiæ*; quanquam hic non sit legitimus illius modus & mensura, sed tam animi quàm corporis valetudo. Nam in robusto & bene-saginato corpore animi vires faciliùs extinguuntur.

9. Ità igitur *Temperantiæ* studendum est, ut non tam excrescat terrena corporis moles, quàm peritè probéque consulatur spirituum puritati & copiæ; juxta illud *Zoroastri* Oraculum, *Μὴ πῆδμα μολύνῃς, μηδὲ σαδύνῃς τὸ ἐπίπτεδον*, quod idem est quod *τὸ λεπτὸν ὄχημα* & *τὸ αὔλον σῶμα* apud *Hieroclem*. Hæc igitur *Temperantiæ* summa est, *τὸ εἰδέναι σάξεν τὸ ὄργανον, καὶ συναρμόζειν πρὸς τὸ φιλόσοφον ἔργον*, quemadmodum monet ille. Hierocles in Aurea Pythag. Carmina.

10. Hæc est illa perfecta & philosophica *Temperantiæ*, si ità juventur corporis moles atque vires, ut optimarum rerum sensus ab ipsis interim non extinguatur, nec incrassescat nimis internus Spiritus, quem *Hierocles* *τὸ πῆδματικὸν ὄχημα* appellat; ex quo cum ipsa Anima internus noster homo confieri apud ipsum

In Aurea
Pythag.
Carmina,

ipsum videtur. De cuius igitur cultu & purificatione eundem ex Pythagoricis oraculis paulò uberiùs differentem operæ pretium erit audire. Δεῖ γάρ, inquit ille, σὺ τῇ ἀσκήσει τῆς ἀρετῆς καὶ τῇ ἀναλήψει τῆς ἀληθείας καὶ καθάρσει, ἐπιμύλειαν ποιεῖν τῶν περὶ τὸ αὐροειδὲς ἡμῶν σώμα, ὃ καὶ ψυχῆς λεπτὸν ὄχημα οἱ χρησμοὶ καλεῖσι. Διαλείνει δὲ αὐτὴ ἡ καθάρσις ἕως σπῆων καὶ ποτῶν καὶ τῆς ὕλης διαίτης τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, ἐν ᾧ τὸ αὐροειδὲς ἐγκείται, προσπίον τὸ ἀψύχον σώματι ζῶν, καὶ τῷ ἀρμονίᾳ αὐτῆς συνέχον. Ζῶν γὰρ δεῖ τὸ αὐλὸν σῶμα, καὶ ζῶντος ἐνύλε γνηθῆναι, δι' ἧς τὸ θνητὸν ἡμῶν σῶμα συμπληρῆται ἐν τῆς ἀλόγου ζῶντος καὶ τῆς ὕλης σώματι συγκείμενον, ἀδαιλον δὲ τῷ ἀνδράσι ὅς ἐν λογικῆς ἐσίας καὶ σώματι αὐλὸς συνέστηκεν.

11. Quibus innuit, ita nos externum hominem, hoc est, molem hanc corpoream, curare oportere, ut interim nulla interno fiat injuria, sed rationem atque modum Cibi & Potûs, & reliquorum quæ ad mortale hoc corpus pertinent, peti debere ab incolumitate interioris hominis, ut tenne illud lucidumque animæ indumentum non incrassescat nimis nec obscuretur, sed purificetur & liberetur ab omni turpi ac servili consensu cum hac caduca machina. Quemadmodum paulò infra monet, Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ αὐροειδὲς ἡμῶν σώματι προσέφυ σῶμα θνητὸν ὄν, καθαρῶσαι δεῖ καὶ τούτο, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ συμπαιδείας ἐκπαλαγεῖναι.

12. Imò verò hac collineare videtur omnis

Cap.5. *Enchiridion Ethicum.* 189

nis omnino ipsius animæ purgatio & purificatio, omnisque adeò Virtutis ratio, ut interioris hominis puritas conservetur ac vigor, prout paulò pòst aliquantò fufius & copiosius nos edocet optimus ille *Pythagorica* Sapientia Interpres *Hierocles* : Αἱ γὰρ τῆς λογικῆς ψυχῆς καθάρσεις καὶ τῶ ἀνθρωπίνῳ ὀχήματι περιηρησθῆναι, ὅπως αὐταῖς ὑπερπλέον καὶ τὸ γινόμενον μὴ ἐμποδὼν ἵσθαι πρὸς τὴν αὐτῶν πορείαν. Πτεροφυῖα δ' αὐτῶ ἀρίστη (suprà enim divinum omnem atque humanum animum τῇ συμφύλῳ δυνάμει ὑπερπλέον ζεύγος τε καὶ ἡνιόχου ex Platone comparaverat) ἢ κατὰ μικρὸν μελέτη τῆς ἑαυτοῦ περὶ καθάρσεως, καὶ ὁ πρὸς τὴν αὐτίαν ἐπιστομὴ, καὶ ἡ ἀπόδειξις ὧν αὐτῶ ἐπληροῦν μολυσμῶν ἐκ τῆς πρὸς τὸ ὑλικὸν σῶμα συζεύξεως. Διὰ τὸ το γὰρ ἀναβιάσκειται τέχνη ἡνὰ, καὶ συλλέγειν, καὶ δεῖτε πληρῆται τῶν, καὶ τῇ νοεῖα τελειότητι τῆς ψυχῆς σὺν ἀπτεῖναι. Tantum illa per virtutem purificatio potest ad resuscitandum, recolligendum, & divino quodam robore implendum intimum illud & subtilissimum (quod & ipsam perpetuæ immortalitatis consors est) mentis nostræ vehiculum.

13. Magna sanè sunt hæc atque præclara *Hieroclis* documenta, quibus monemur *Temperantia* saltem Philosophicæ quasi apicem esse, τὴν τῶ ἀνθρωπίνῳ διαγωγῆν τῇ καθαρῇ τῆς ψυχῆς συμφωνον ἀποδοῦναι. Ut interior homo crassiorum voluptatum sensu non contaminetur, nec in consensum cum caduci hujus corporis falsis & furibundis gaudiis nimis impotenter & serviliter rapiatur ; sed ut cog-

natum

natum suum corpus, five luciforme vehiculum, purum & intemeratum conservet ab omni terrena immunditie.

14. Quod id ipsum est quod tandem adjungit ille à me toties laudatus Interpres, super isthoc versiculo Pythagorico,

Καὶ φεῖν ἐκαστὸν

Ἡνίοχον γνώμην ἑσῆας καὶ ὑπέρθεν αἰείσω.

Quem ad hunc modum explicat; Γνώμην μὲν, ὅτι λογικὴ δύναμις. Ἡνίοχον δὲ, ὅτι ἐραπτομένη καὶ ἐπὶ ὅλα τὰ σώματα. Τὸ δὲ ἐραπτομένη ὑπὲρ Ἡνίοχον τέτακται. Εἰ γὰρ καὶ μία ψυχὴ, ἀλλ' ὁμοίαν μὲν αὖτον θεωρεῖ τὸ τῆς ἀληθείας πεδίον τῇ ὃ ἀναλόγῃ πρὸς χεῖρα δυνάμει τὸ συμπερὲς (quod idem est quod τὸ αὐτοειδὲς) σῶμα κατέχει, καὶ πρὸς ἑαυτῷ ἐπερέφει, ἢ ὅλη πρὸς τὸ δεῖον ἰδὲν, καὶ τῷ δεῖαν ὁμοίωσιν κλίσσεται. Quā quidem nulla aptior perfectæ illius & Philosophicæ five *Temperantia* five *Continentia* potest esse descriptio, quæ nullas Corporis voluptates finit in interiorem hominem penetrare, animamque facit quasi strictis lotis cohibere consensum ab omni oblectatione quæ diviniore illa gaudia, quæ ex sensu Dei Virutisve oriuntur, quovis modo lædat vel obscureret. Qui certè summus & perfectissimus est *Temperantia* scopus & mensura.

15. A quo quàm longè absunt illi qui nondum ab illicita aut immoderata Venere fœdâve Ebrietate & Ingluvie abstinent, ipsi apud seipfos perpendant; seriôque eos pudeat, cùm deorum immortalium vitam quodam-

dammodo adæquare potuissent, in turpissima abjectissimâque pecora degenerasse. An non multò igitur præstaret vel durissimam quamvis vivendi rationem inire, veteremque ferme ἀσκησιν denuo imitari, quàm ex istiusmodi luxu & molliæ Virtutis rerumque optimarum sensum extinguere, fidissimamque Virtutum omnium custodem, ipsam tandem animi Fortitudinem, perdere? Sed de *Primitivarum* Virtutum pariter ac *Derivativarum* Principalium acquisitione hæc breviter dicta sunt.

CAP. VI.

De Virtutibus Reductitiis acquirendis; primòque de eis quæ reducuntur ad Justitiam.

I. **I**Nter *Virtutes Reductitias* præcipuè emicant illæ quæ ad *Justitiam* referuntur. Cujusmodi fuerunt *Liberalitas*, *Magnificentia*, *Veracitas*, *Fidelitas*, *Gratitudo*, *Candor*, *Urbanitas*, *Verecundia*, *Humanitas*, *Hospitalitas*, *Amicitia*, *Comitas*, *Affabilitas*, & *Officiositas*.

Liberalitas autem non est negligenda; quod eâ testamur nos non tam angusti & contracti animi esse quàm mirari pecunias, nec tam stupidi, ut nesciamus earum fines atque usus.

Mag-

Magnificentiam commendant sua opera, quòd Publico profant, Mundúmque ornant & Historiam.

2. *Veracitas* autem omni studio amplectenda est, nisi quis videri velit ambulatorium quoddam *Mendacium* larvátusve Impostor, *πομπολυμῖον* aliquod & terribilamentum humani generis, à quo meritò omnes sibi metuant tanquam ab occulta aliqua subtilive peste ac veneno, vel à cooperta fovea quâ *insidiæ* fruuntur incauto viatori; tanquam à muto Spectro, quod tamen vitam humanam variis miscet turbis & frustrationibus, multisque eam involvit laboribus & ambagibus quibus honesta hominum industria eluditur & defatigatur.

Hanc *Fraudem* & Calliditatem *Prudentiam* quidam appellari malunt, speciosum titulum Vitiorum pessimo obtinentes, à quo Virtutum verarum cœtus non minùs abhorret quàm honestæ & pudicæ Matronæ à putidissimæ meretricis consortio. Alii sibi in hoc vitio applaudunt tanquam in selectiori quodam ingenii & acuminis specimine: Quasi verò quisquam ità natus sit stupidus, ut per mendacia & hypocrisin fallere non possit, si velit. Qui non potest fallere cùm velit, oportet eum profectò esse ingenii omnium tardissimi; qui autem vult cùm possit, vilissimi abjectissimique; qui verò cùm possit non vult, is demum magno animo est atque excelso, verámque solus spirat *Prudentiam* & Generositatem, qui & felicissimos ut plurimum

nam rerum suarum exitus invenit, dum Hypocritæ & versipelles homines in summa tandem incidunt dedecora & infortunia. Ficta enim omnia celeriter tanquam flosculi decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum.

Fidelitas summopere colenda est, cum sine ipsa vix stare possit humana societas; cumque tam conspicua *Justitiæ* pars sit, servare promissa & depositum reddere.

Unde etiam dispicere possumus quantumtopere obligamur ad colendam *Gratitudinem*, cum omne officium gratuitum sit quasi depositum quoddam; quod qui non reddit cum possit, summæ videtur reus infidelitatis. Imò verò tam præclara *Justitia* pars est *Gratitudo*, ut qui hanc violare ausit, minimè dubitandum sit quin, si per Leges tutò posset, reliquas omnes *Justitiæ* partes non incunctanter violaret. Quæ certè ratio quemvis ingenuum animum ità percellere debet, ut à nullo ferè flagitio æquè abhorrendum esse censeat atque ab hoc turpissimo monstro *Ingratitudinis*.

3. Ad *Candorem* adhibendum in congressu nostro cum hominibus hæc permovere nos debent: Nempe, tum quòd plerique omnes, si quid peccent, per ignorantiam peccant; nec tamen ità peccant quin plerumque etiam in his erroribus aliquid verum bonumque parturiat eorum animus, cui proinde nos obstetricare debemus, candide & benigne excipiendo singula, & in eum sensum

interpretando qui maximè laudabilis est, aut saltem tolerabilis : tum etiam quòd paci animorúmque agglutinationi, quà nihil inter homines optabilius est, hâc ratione optimè consulimus.

4. Nec ab *Urbanitate* ità nos alienos esse oportet, ut cùm ipsi jocari nesciamus, alios quantumvis non inveniuntè jocantes audire ferrèque nolumus. Est enim humanæ vitæ condimentum laborúmque pergrata relaxatio jocandi dexteritas. Quanquam enim ità à Natura generati non sumus ut ad ludum & jocum facti esse videamur ; uti tamen illis licet, sed sicut somno & quietibus cæteris, tum cùm gravibus seriisq; rebus satisfacimus.

Ad hunc sensum *Cicero* in *Officiis*, qui, cùm duplex jocandi genus statuit, unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum ; alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum ; de hoc posteriori genere omnino est intelligendus. Cujus tamen sales si quando risum movent & cachinnos, is qui perstringitur, modò probus sit, non tam leviusculis suis vitiis vel defectibus insultari putare debet, quàm virtutibus applaudi ; juxta ea quæ tradidimus in *Capite de Passionum Interpretatione*. Quòd si fortè quis improbus mordaciùs uritur, expurgare debet animo materiam cui Joci aculeus infigitur.

5. *Verecundia* in singulis nostris actionibus servanda est, quòd quasi apex & flos sit *Justitiæ*, summâque illius perfectio ; quemadmodum

modum supra fufius docuimus, neque opus est eadem hic repetere.

Humanitas verò præter cæteras Virtutes præcipue est colenda. Omnes enim communi cognationis & æqualitatis quodammodo vinculo continemur; nec censendus est homo homini multò præstare, cum ex æquo universi Mortis & Immortalitatis, Passionum & Rationis participes sumus. Qui igitur alterum despicit, contemnit, negligit, iniuste humaniter tractat, Naturæ humanæ jura perdidisse videtur & privilegia, palamque contra seipsum sententiam tulisse, parum utique referre, si ipse in eisdem circumstantiis eodem tractaretur modo. Cum enim homo sit, si immunitatem aliquam hic sibi præ cæteris reservari veller, stolidi profectò hæc esset & ridicula animi elatio & arrogantia.

Nemo igitur, quantumvis tenui sit fortunâ, contemni debet aut contumeliosè tractari, modò vir probus sit, nec propriâ culpâ humanæ Naturæ jura perdiderit. *Introite, etiam hic dii sunt*, inquit *Heraclitus*. Quod de pauperrimi cujusvis pectore, modò probus sit, verissimum esse censendum est: Quem proinde, ex communibus humanæ naturæ privilegiis, tanquam sanctum quoddam ac divinum Animal, debito amore & observantiâ semper excipere debemus.

6. *Hospitalitati* autem commendandæ multum insudare nihil opus est, cum sit tam manifesta pars *Humanitatis*: eo verò magis necessaria, quò magis sint Incolarum injuriis

expositi peregrini, magisque domesticis commodis & subsidiis destituti. Hosce igitur perquam humaniter tractare debemus, ipforumque commodis, ubi opus est, diligenter inservire; non inmemores quod beati Genii etiam nobis in hac Animarum nostrarum peregrinatione in summis difficultatibus & angustiiis maturè succurrunt, sedulóque opitulantur.

7. Porro, quod ad *Amicitias* attinet, petendæ quidem sunt illæ tanquam communia humanæ vitæ ornamenta & præsidia. Quod si fortè in eos incidas qui valdè diligi mereantur, memineris animum adjicere Virtutibus potius quàm personis, quæ mortales sunt & mutabiles; neque tam affectûs vehementiâ aut inertî quodam passionis dulcore (qui miras in te tragœdias excitare poterunt) *Amicitia* partes expleri censeas, quàm sincerâ fide & constantiâ atque alacri quadam & officiosâ benignitate erga eos quos amas.

8. Denique *Comitas*, *Affabilitas* & *Officiositas* colendæ sunt tanquam benevolentiae conciliatrices optimæ, mutæque pacis & amicitiae conservatrices. Unde valdè inconsultum esset si quis minores istas Virtutes negligeret, cum favorem hominum, qui maximi tum ad jucunditatem vitæ tum ad securitatem momenti est, rebus tam parvis leviculisque possit demereri.

C A P. VII.

De Virtutum acquisitione quæ ad Fortitudinem reducuntur.

I. **V**irtutes quæ ad *Fortitudinem* reducuntur sunt *Magnanimitas*, *Generositas*, *Lenitas*, *Constantia* & *Diligentia*; item, Εὐθυμία, Ἀνία, Ἀσπέρτης, Ἀνδραγαθία.

Magnanimitatem commendat, quod animum in multa ac minuta non distrahat, sed ad optima maximæque, quæ pauca sunt, aspirare faciat, quodque humanæ naturæ præstantiam rectè æstimare nōrit, nec eā abuti velit ad minima quæque ac vilissima prosequenda. Cū igitur nihil majus sit vel excellentius Deo ac Virtute, in hisce colendis mentem nostram ac voluntatem corroborat & statuat, nec ad vulgaria objecta diffuere finit & evagari.

Hoc etiam commune habet hæc Virtus cum *Magnificentia*, quod ipsius præclara facinora Publico præcipuè profint, Mundique secula ornent & Historiam.

2. *Generositatis* verò utilitas & perfectio ex eo elucescit, quod quis per eam solâ Virtutis veræque Beatitudinis conscientia contentus sit, absque hominum plausu & suffragiis, quodque nil non sincere faciat aut in gloriolarum inane aucupium; nec Veritatem Virtutemque deferere velit, quantumvis om-

nium mortalium odia & contumelias in se excitaret.

Quamquam enim aliquid possunt ignominiae metus famaeque ac gloriae cupiditas in Virtute acquirenda; cum tamen semel acquisita sit, nihil magis illis opus est quam illa lignorum structuram quâ in extruendis ædibus utimur, quæ, postquam ædificium extructum est, diruere solemus, & postmodum comburere.

3. Maximopere igitur colenda est hæc Virtus tanquam reliquarum fidelissima custos & conservatrix; præsertim verò ab eis juvenibus quos Natura ad Virtutem propensiores finxit, qui tamen contumeliarum metu à sociis in ipsos intorquendarum ad turpes actiones vel injuri sapenumero pertrahuntur. Nôrint itaque illi summæ esse *Generositatis*, Virtutis causâ, quaslibet sociorum contumelias & dicteria ferre simul & contemnere; nec pudoris esse, sed pusillanimitatis, eis morem gerere qui ea suadent quæ ipsi inhonestæ illicitæve esse suspicantur. *Pythagoræ*que potius audiant hoc in loco,

— Πάντων ὃ μάλιστα ἀχρεῖο στυγόν,
quàm tam importunos & impudentes rerum
pessimarum suasores.

4. Quin & *Lenitas* vel eo nomine maximi facienda est, quod inexpugnabilis quasi quædam Arx sit contra omnes omnium hominum injurias & opprobria. Quod etiam notavit *Marcus Antoninus* in præclara illa sententia;
Τὸ γὰρ εὐπαρὲς ἀνίκητον ἐὰν γήστον ᾖ, καὶ μὴ
σεσημειωμένον

stone's mundi carceris. Nullum igitur fortius munimentum est ad conservandam animi nostri pacem & tranquillitatem quam hæc *Lenitas* vel *Mansuetudo*; nec ullum illius fulcrum firmitus quam si meminerimus omnes per ignorantiam peccare, siue diotis nos lædant siue factis. Quod spectant *Stoica* illa & *Socratica*, "Εὐδὲν αὐτῷ, & Πᾶς ὁ μοχθῶνς ἀγνοεῖ.

5. *Constantiam* autem tueri debemus, ne fortuito & sine ratione agere, nullamque omnino virtutem habere videamur.

————— 'Αὐτὸς ὁ καλὸς ἐστὶ καλὸς'

hoc est, *Nemo est bonus qui non semper est bonus.* Qui verò nunc bonus, nunc malus est, incertis quibusdam & corporeis auris hæc atque illac fortuito vehi impellive potius existimandus est, quam immutabilibus virtutis rectæque rationis principis regi.

6. *Diligentia* denique colenda est, tanquam cæterarum Virtutum sedula quædam atque alacris famula ac ministra, vel potius tanquam externarum nostrarum actionum immediata moderatrix ac domina, quæ corporeæ hujus molis membra, quantumvis torpentia & languida, ciere novit ad debita vitæ officia obeunda.

7. Reliquæ Virtutes quæ ad *Fortitudinem* reducuntur tam arctam habent cum hisce de quibus jam egimus affinitatem, ut novis argumentis non sit opus quibus ad eas amplectendas moveamur: Ipse enim sunt vel *Dili-*

gentia, vel Constantia, vel Magnanimitatis
quædam quasi propagines.

CAP. VIII.

*De acquisitione earum Virtutum quæ
reducuntur ad Temperantiam, deque
Divini Amoris excitatione.*

I. **A**D *Temperantiam* referantur *Frugalitas, Humilitas, Austeritas, Modestia*; item, ex *Andronico*, *Εὐτελεία, Λιτότης, Κοσμιότης, Ἀντάρχεια*. Quarum, *Εὐτελεία, Λιτότης & Ἀντάρχεια Frugalitatis* quidam sunt quasi modi; quemadmodum *Κοσμιότης Μοδestia*.

2. *Frugalitatem* autem id maximè commendat, quòd sit Sobrietatis aut mater aut comes, & Morborum ac Paupertatis fugatrix. Etiam quòd maturiorem quandam sibi habet annexam prudentiam atque curam, nè lautius & splendidius vivendo quàm facultates ferant, postea nè frugaliter quidem amicos excipere valeamus, apt, quod multò est intolerabilius, absque ipsorum ope nequeamus vivere. Unde *veræ Frugalitati* Generositatem etiam quandam honestamque animi Magnitudinem subesse posse videmus.

3. Quod etiam videtur in illis cognatis ipsi Virtutibus contingere, quæ ab *Andronico Rhodio* recensentur. Nam qui tenui facileque parabili victu contentus est, arcem possidet inexpugnabilem & quæ cedere nescit ullis

illis aut hominum aut Fortunæ injuriis, quæq; defensorem suum nunquam permittet à quovis mortali in servitutem abduci. Ille enim qui minimis indiget Deo proximus est, cui soli perfecta competit *virtutis*.

4. Porro, *Austeritas* five *Gravitas*, & *Modestia*, cum suis cognatis Virtutibus, diligenter colendæ sunt, tum quòd mores vitæque externam ornant, tum etiam quòd Animum ipsum parum castumque conservant, primæque Viti-
orum tentamenta frangunt & retundunt, & vel levissimas quasvis tarpitudinis umbras & simulachra ex imaginatione abigunt fugântque.

5. Nulla autem omnino Virtus majori studio prosequenda est quàm *Humilitas*: quandoquidem nec ullæ capitaliores pestes rebus humanis se intermiscunt quàm *Ambitio* & *Avaritia*. Hinc Patriæ & Amicorum Proditiones, hinc Trucidationes Principum, hinc Desertiones Veritatis & Religionis, fœdæque erga Deum ac Virtutem fraudes & tergiversationes, omniæque prorsus Injustitiæ genera oriuntur. Ità ut meritò dubitari possit, an tormentorum mortisque metus majorem vim habeat ad cogendos homines ad impietatem, quàm divitiarum & honorum cupiditas diræque dominandi libido; plûsve præsidii sit Virtuti in ipsa *Fortitudine* an in *Humilitate*; quæ mundanis cupiditatibus auferri nos non sinit, nec humanarum rerum splendore & strepitu, ut pueri picturis & crepundiis, vehementius oblectari.

6. Quanquam enim ex titulo hæc Virtus despi-

De Rerum
natura, l. 2.

despicabilis videri possit, est tamen solidissimæ perfectissimæque Sapientiæ tam conspicua filia, ut nec *Lucretius* quidem, vir sanè aliàs huiusmodi rerum haud ità gnarus, eam mihi visus sit ignorasse, sed & admodum graphice illam depinxisse his versiculis:

*Sed nil dulcius est bene quàm munita tenere
Edita doctrinâ Sapientum templa serena;
Despicere unde queas alios, passimq; videre
Errare atque viam palantes querere vite,
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Noctes atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes rerumque potiri.
O miseræ hominum mentes! ô pectora caca!
Qualibus in tenebris visa quantisque periclis
Degitur hoc avi quodcumq; est! &c.*

Qui sic sapiunt, fat scio, à vulgari & idiotico hominum genere contemuntur ferè & iridentur, tanquam aërea quædam Animalcula quæ auras captant & inani vescuntur æthere, hoc est, quæ leuiusculis rerum umbris evanidisque imaginationibus indulgent, sensu verò rerum solidæque substantiâ prorsus privantur.

7. Sed bonos hosce viros obsecro mihi narrent, quæ in re Potentes illi atque Divites Naturæ domis magis solidè fruuntur, quàm isti qui, tametsi necessaria ad victum ipsis non desint, tenuiori tamen utuntur fortunâ. Num sapidiùs & jucundiùs edunt vel bibunt quàm pauperiores illi qui honestis laboribus diem terunt, & sudoribus addunt temperantiam? Num altius illis

illis profundiusve dormiant, aut firmiori animi corporisque utuntur valetudine? Quod si nihil horum sit, an non ipsi Potentes atque Divites æque imaginationibus indulgent ac qui Virtuti veræque Sapientiae sunt dediti? Qui si rectè existimantur auras captare & inani vesci aethere, magni sanè illi viri atque opulenti potiori juri ex superfluis suis divitiis & honoribus nihil præter fumos, vapores, pinguiorésque quasdam fuligines haurire censendi sunt. Utrùm verò præstet puriori aëre vesci an crasso & fuliginoso, discutiendum aliis per otium relinquo.

*Si ventri bene, si lateri est pedibusq; tuis, nil
Divitia poterunt regales addere majus.*

Horat. E-
pist. lib. 1.
Epist. 12.

Quod si corporis functionibus & commoditatibus pares sunt præpotentes illi & pauperes quibus tamen interim ad vitam necessaria non desunt; superest ut solis animi cogitationibus & phantasmatibus differant. Utri verò pulchriores habituri sint præstantiorésque animi cogitationes five phantasmata, illine qui superfluis opibus & honoribus inhiant, an hi qui Virtuti veræque Sapientiae totos se dedunt, nemini, opinor, difficile esse potest augurari.

8. Postremò, ut in nihilo deficiat hæc nostra Paranesis, etiam de *Divino illo Amore atque Intellectuali* superaddimus, quod omnibus nervis eniti debeamus ad eum adipiscendum, tanquam primam & perfectissimam omnium Virtutum mensuram atque normam. Quam præsentem semper nos habere oportet

&

& quasi ante oculos positam, ut ab hoc divino exemplari omnium nostrarum actionum modos rationesque deducamus.

Hujus autem Divinissimæ perfectionis, & quâ nulla major in naturam humanam cadere potest, Procreatrices præcipuæ & Conservatrices sunt *Humilitas & Temperantia*. Voluptates verò corporis Divinum hunc animi sensum extinguunt, quemadmodum etiam facit effrænis illa Divitiarum & Honorum cupiditas. Animâ enim contractâ in sordidos hosce cæcosque ardores, libera illa & cœlestis flamma continuo suffocatur. Unde necesse est hominem obductis hisce tenebris in varia turpitudinis atque injustitiæ genera prolabi.

Si vis igitur *Divinum illum Amorem* adinstar ignis cujusdam Vestalis in templo Cordis tui perpetuo splendere & ardescere, sedulo tibi danda est opera *Temperantiæ & Humilitati*.

9. Quod si nondum tibi eluxerit, ardentibus ad Deum precibus cœlestem hunc ignem in anima tua accende: memor interim quod solis verbis votisque parùm proficies; quodque, dum ad hanc internam vitam ferventissimo voto atque affectu anhelas, externis moribus, quantum poteris, eam debes imitari. Quod spero te facturum cum successu, si pauca hæc monita ritè observaveris.

A Voluptatum igitur illecebris diligenter tibi caveto. Nihil per odium vel invidiam contra quenquam patrato. Pauperes pro facultatibus tuis sublevato & foveto. Iram contra hominum injurias & contumelias strenuè com-

comprimito. Humilis & abjectæ fortunæ homines nè petulanter conculcato, quin & Paupertati probæ aliqualem honorem & observantiam deberi censeto. Malum bono compensato, & amarulenta dicta blandis & benignis alloquiis diluito. De inimicis tuis nè tum quidem cùm securè poteris vindictam sumito : nec tamen ità amicitiam cum quoquam cole, ut Virtutem Veritatēque illius causā deferas, publicāve ei postponas utilitatem : hoc est, Non quod tibi ipsi vel cuivis alteri, quantumvis amicissimo, ex animali sensu adlubescat, sed quod propria Conscientia simpliciter & absolute optimum judicaverit, summā fide & constantiā prosequere.

10. Atque hæc sunt quæ dicenda censuimus de *Virtutum acquisitione* tam in specie quàm in genere. Totam jam tandem documentorum seriem brevi illā Pythagoricā hortatiunculā claudemus :

Τὰυτὰ πίνει, τὰυτ' ἐπιμαίεται, τὰυτὼν χειρὶ ἔσται σι·

Τὰυτὰ σι τ' θεῖος ἀρσῆς εἰς ἰχθυα θύσει.

His operare, hæc meditare, hæc omni studio atque curā amplectere : Hæc enim pedes tuos in divinis Virtutis semitis ità demum firmabunt, ut nunquam eos finant aut vacillare aut labi. Quæ quidem Virtutis perfectio humanæ Felicitatis pars longè maxima est & principatissima. Solum superest ut de illius tandem partis acquisitione quæ in *Bonis externis* consistit perquam breviter agamus.

CAP. IX.

De acquisitione Bonorum externorum.

1. **Q**uantilla pars *Bonorum externorum* ad humanam Beatitudinem requiritur, satis supra indicavimus. Restat jam ut breviter evincamus, si vel ex illorum omnium quæ diximus *Bonorum externorum* accumulatione humana Felicitas aliquo modo perfectior videri possit & consummatio, quod *Virtutes morales* non mediocrem vim habeant ad eorundem etiam omnium acquisitionem.

2. Præcipuas igitur eorum species recensere denovo, perpetuoque indigitabimus quantam vim habent ex Virtutibus aliquæ, si non omnes, aut ad illa ipsa Bona acquirenda, aut saltem quæ ipsis *analogæ* sunt, & quæ præstantiora tamen eis rectius existimare poteris quàm *succedanea*.

3. Cæterum quod ad duas primas ipsorum classes attinet, Bona utique illa *Anima* atque *Corporis*, manifestum est permagnam vim habere Virtutem ad ea ipsa *in specie* adipiscenda, vel saltem augenda & conservanda. Quod primò liquere potest de Bonis eis externis quæ ad *Animam* referuntur, qualia sunt *Ingenii dexteritas & subtilitas, Memoria fidelitas & comprehensio, item Scientia, Ars & Sapiencia*.

Ecquid enim *Ingenium* acuerè magis potest
subti-

subtiliùsve reddere quàm Philosophica illa quam suprà descripsimus *Temperantia* ? Cùm e contra vel optimum subtilissimùmque ingenium ex Ebrietate & Ingluvie turpique voluptate obtusum torpidùmque evadat.

4. Eadémq; prorsus ratio est de *Memoria*, cujus vires proculdubio mirum in modum conservat confirmatque *Sobrietas & Temperantia* ; Exercitatio autem adauget, quæ fructus est *Industriæ & Diligentia* : Cùm interim nihil magis illam facultatem labefactet quàm *Ebrietas, Venúsque immoderata*, quàm *Somnolentia denique & Desidia*.

5. *Artes Mechanicas* Virtus quidem non docet *Moralisve Philosophia* ; nec sanè *Scientias Physicas Mathematicasve* : verùm nè parùm contribuere videatur Virtus ad eas omnes ediscendas, ex prædictis satis constat eam conferre & *Ingenii subtilitatem & Memoriam*. Quibus *Diligentiam* addas, & quâ *Mathematica* præsertim studia carere non possunt, *Mansuetudinem quandam animi & Patientiam*.

6. Summum verò divinisimùmque *Moralis Philosophiæ* donum habenda est illa quam adeò accurate suprà descripsimus *Prudentia*, quæ quidem cùm ad omnes *Intellectuales habitus* acquirendos permagnam vim habet, tum ad *Sapientiæ acquisitionem*, omnium sanè maximam. Cui tamen tanquam individua quædam comes adjuncta semper intelligitur illa quam modò dixi *Philosophica Temperantia*.

Frustrà enim ad rerum *Divinarum cognitionem* aspirat, quæ proprio *Sapientia* dicitur, qui

qui hisce duabus Virtutibus destituitur. Μὴ κα-
 δαγῶ γὰρ καὶ ἀπὸ ἐναντίας ἐκ ἐστὶ δῖος, quem-
 admodum præclare nos docet in *Phædone*
Plato: Qui cum inibi contendat neminem
 nondum exuto corpore ad puram sinceramque
 Veritatem pervenire posse, quid, obsecro,
 existimandum est de eis qui ne vilissimas qui-
 dem corporis sordes & cupiditates exuerunt,
 adeoque cæcutiunt, ut ne opus quidem esse
 arbitrentur ad Veritatem percipiendam ut
 hisce corporeis inquinamentis expurgemur;
 sola sufficit industria & indomita quædam ani-
 mi pervicacia. Quâ quidem nulla potest esse
 vox vesana magis magisque ridicula.

7. Perinde enim est ac si quis oculorum
 lippitudine laborans, qui tamen velit etiam
 res longinquas clarè & distinctè perspicere,
 nolit tamen oculis medelam adhibere, sed per-
 tinacem tantummodo sapèque repetitam aciei
 intentionem in objecta quæ aded gestit cernere:
 Quo tamen tantum abest ut melius videat,
 ut potius necesse sit quod intempestivâ
 hæc cernendi contentione magis magisque in-
 dies cæcutiat. Est autem hæc oculorum mede-
 la, illa nimirum suprà dicta *Prudentia* & *Tem-
 perantia*.

8. Ecquis enim est qui proprio Marte de
 Deo, de Animæ nostræ immortalitate, deque
 Divina Providentia solidè & constanter philo-
 sophari potest, absque aliquali animæ à suo
 corpore separatione, hoc est, absque *Platoni-
 ca* illa mortis meditatione, quâ à corporeis
 omnibus affectibus rescindimur quasi & revel-
 limur,

limur, quâque in *amorem illum Divinum*, qui solus vera certâque de abditissimis rerum divinarum Mysteriis oracula effundere novit, abripimur toti & absorbemur? Quânto enim magis per *Prudentiam* illam *Temperantiâ*que *Philosophicam* extinguuntur in nobis animales affectus & corporei, tantò magis in consensum cum Intellectuali Mundo inque Divini Luminis conspectum emergimus.

Sapientia igitur, five Divinissimorum Arcanorum *Scientia*, perfectæ *Virtutis* genuinus fructus meritò est habendus.

9. Quod ad ea bona quæ ad *Corpus* referuntur attinet, cujuscmodi sunt *Robur*, *Agilitas*, *Sanitas* & *Pulchritudo*; *Robur* sanè non tam *Virtutis* donum quàm *Naturæ* videtur: quam ipsius *Conservatio* etiam *Virtuti* sit accepta referenda. Imò verò non videtur omnino veri dissimile quin *Corpus*, quod alioqui infirmius futurum erat, ex *Tolerantia* exercitiis multò possit fieri robustius.

Agilitas verò *corporis* non solum *Virtutis* alumna esse potest, sed etiam genuina filia. *Temperantia* enim & *Diligentia* superfluam *corporis* molem ut plurimum diminuunt, satisque magnam spirituum copiam progignunt. Unde necessario nascitur hæc *corporis Agilitas*.

10. *Virtutis* autem donum maximè omnium conspicuum est *corporis Sanitas*, quæ cum omnibus ferè *Virtutibus*, tum præcipuè *Temperantia* debetur & *Pietati*, juxta Chaldaicum illud,

illud, si rectè memini, Oraculum;

Ἐκλείνας πνεῖνδον νῦν
Ἔρπον ἰτα' εὐσεβίης ῥέουσιν καὶ σώμα σαδούκῃς.

Expurgatus enim animus etiam corpus quodammodo purificat & emundat, benignâque suâ luce irradiat, virésque ejus corroborat. Dum verò ipsa Anima vel acescit odio, vel invidiâ tabescit, vel cæcis quibuscumque curis marcescit & cupiditatibus, impossibile est quin simul labefactetur corporis etiam sanitas atque robur. Quid igitur tandem fiet de eo corpore cujus vires ebrietate quotidianâ & ingluvie obruuntur, aut indomitâ exhauriuntur libidine?

II. Sunt igitur corporis morbi ut plurimum vitiorum animi effectus. Nam & Majorum peccata sæpenumerò luunt infelices posterius, Parentumque morbi simul cum agnatis titulisque quasi hæreditario quodam jure in filios derivantur. Quod quidem onus nullâ efficaciori ratione abjicere à se possunt & excutere, quàm si severiter velint Pietatem & Virtutem colere.

Quemadmodum enim omnibus animi Vitiis Justitia antiquior est, ita omnibus corporis Morbis illius Sanitas & Valetudo: Prout etiam innuere videtur vetustum illud carmen apud *Maximum Tyrium*, Ὅτι καὶ παλαιὰ μακάριον, Μὲν' αὖ σοὶ ναίειμι τὸ λεητοῦμενον βίβλας. Cujus voti nemo citius futurus est compos quàm qui

qui sincerè Pietatem colit & Virtutem.

12. Cùm verò *Sanitatis* corporeæ largitrix Virtus sit & conservatrix, necesse est ut eadem quoque corporeæ *Pulchritudinis* sit itidem mater pariter atque nutrix; tum quòd Venustas corporis sive pulchritudo quasi flos & fructus ipsius Sanitatis sit, nec tam re quàm mente & cogitatione à corporis valetudine secerni possit; tum etiam quòd Virtus sit ipsius animæ & sanitas & pulchritudo, quæ dum è spirituum motu, qui tum per oculos præcipuè tum per totum vultum translucent, emicare cernitur, non potest non mirabilem elegantioribus formarum spectatoribus venustatis decorisque speciem exhibere: ut omit- tam ea quæ ad totius corporis gestum attinent atque motum; qui non potest non esse admodum honestus & venustus, dum à pulchra probâque anima gubernatur. Quàm amabiles Virtutis indices sint oculi, observavit etiam

* *Marcus Antoninus*, Ὁ ἀγαθὸς καὶ ἀπλὸς καὶ εὐμάρης ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖν ἔχει πάντα, καὶ ἐλάν- * Τὸν δὲ ἰ. αὐτὸν lib. 10. sect. 15.
θάνει.

13. In iis verò qui à nativa Innocentia vel ab acquisita Virtute desciscunt, & ad Vitium inclinant & turpitudinem, observare sanè potest non imperitus spectator, ipsorum etiam vultus paulatim immutari: &, tametsi nec figuræ concinnitas desit nec vulgari forsàn oculo satìs gratus color; florem tamen formæ lucémque animadvertere poterit hebescere paulatim, & ex sinceriori luce in igneam quan-

dam impuritatem facémve spiffescere ; Spirituum etiam motum subdolum magis magisve stupidum factum esse ; totumque aspectum aut fictum & artificiosum, aut durum impudentemque evasisse. Quæ veræ moralique vultus pulchritudini prorsus sunt contraria.

14. Qui verò è contrà sedulam Virtutis operam, & ad purgatum animæ statum serio contendunt, etiam vultus eorum oculosque verecundiores lucidioresque paulatim fieri observare licet. Quin & in eis ipsis quorum facies ex nimio fortasse Virtutis veræque Sapientiæ studio pallor maciesque totas occupaverint, notare tamen poteris amabilem quandam & venerandam venustatem & benignitatem etiam pallori huic & maciei ut plurimum insidere. Adeò ut nemini pulchritudo corporis deesse possit cui pulchra non deest Anima, quæ mundos purosque corporis spiritus venustè & decorè moderetur.

15. Quantum igitur Virtus ad acquisitionem *Bonorum animi corporisque* conferat ex prædictis abundè constat. Quantum verò ad ea *Bona* adipiscenda valeat quæ ad *Suppositum* referuntur, (qualia sunt *Libertas, Honores, Divitiæ, Nobilitas, Amicitia*, & id genus reliqua) ex subsequenter patebit. Quæ quidem cum ea ipsa sint bona quæ *bona Fortuna* vulgò dicuntur, non est profectò expectandum ut tam necessario nexu à Virtute dependeant quàm illa bonorum genera quæ præcesserunt. Quòd verò de se apta nata sit Virtus ad ea assequen-

sequenda, equidem credo haud difficile fore perpetuis rationibus evincere.

16. De *Libertate* enim manifestum est quòd etiam integræ Gentes eam Virtuti debeant, dum incurstantes hostes à patriæ finibus per *Fortitudinem* strenuè amoliuntur, sine qua impossibile esset quin in turpem duramque abducerentur servitutem. Qui verò in bello capiuntur servique fiunt, haud rarò accidit quòd postmodum ob fidem, prudentiam & diligentiam, à Dominis suis manumittantur; quemadmodum passim observare licet in *Comœdiis Romanis*. Quòd autem in Pace *Justitia* Legumq; observatio Libertatem nostram conservat, dum Fures, Latrones, Homicidæ, dum Patriæ Principisve Proditores conjiciuntur in vincula, móxque capite plectuntur, ità obvium est ut nihil necesse sit notare.

17. Quòd si fortè vir probus (quod rariùs tamen contingit) etiam Virtutis causâ abducatur in carcerem, omnem tamen *libertatem* suam perdidisse nullo modo est existimandus. Equidem si quò retrudi posset ubi à Deo Virtutéque secluderetur, ii demum carceres horrendi meritò videri deberent valdèq; extimescendi: Hujusmodi autem nulli sunt præter solas improborum animas.

Frustrà igitur viro probò carceris squalorem, frustrà solitudinem minitaris: Siquidem ille non potest non splendide habitare quem præsentia Divina illustrat semper & circumfulget; nec solus esse, quicum universæ tam

liberè versantur Virtutes bonaque Conscientia.

18. Præterea, cum *Libertas* sit nihil aliud quam *potestas agendi ut velis*, manifestum est quòd vir probus *liber* sit etià in vinculis & carcere; quandoquidem necesse est ut ille semper agat ut vult, qui non aliter secum agi velit ac divino Fato & Providentiæ visum est, utpotè qui animum voluntatèque suam Providentiæ Divinæ conformem semper habet & consentientem. Πάν μοι συναρμόζεις ὁ σοὶ εὐαίματος ὄντιν, ὃ νόμος. Quæ divina prorsus vox est *Marci Antonini*, veròque Philosopho digna.

Τὸν εἰς
ἐν τῷ 1. 4.
cap. 23.

19. Quantum verò ad *Honores*; Ecquis inveniri potest ad publica munia obeunda instructus magis magisve idoneus quàm vir probus, quem *Justitia*, *Magnanimitas*, *Fides*, *Constantia*, *Munificentia*, *Prudentia*, *Fortitudo*, *Vigilantia*, reliquæque id genus virtutes, tam mirificè muniunt & adornant?

Quin & de facto hujusmodi sunt omnes per totum terrarum orbem qui ad publica eliguntur munera, aut saltem sub hisce titulis commendantur, coluntur, decantantur. Quòd si reverà tales aliqui non essent, essent tamen ad minimum virorum bonorum vicariæ quædam imagines, atque statuz ipsorum titulis nominibusque ornatae, quas dum homines colunt, etiam ipsos viros bonos tanquam invisibilia quædam numina existimandi sunt colere & venerari. Adeò ut nemini certius

certius *honores* debiti deferri videantur quàm viro probo, quem aut ipsum, aut ipsius saltem imaginem, omnes ubique terrarum homines colere observantur.

20. Sed nè *ditescat* satis vir bonus periculum est, cum fraudes, rapinæ, perfidia, adulationes, amicorum proditiones, & id genus reliqua flagitia, ad opes accumulandas via videatur compendiosissima.

Est autem illud *stultissimum ditescendi* genus, quando pretium millecuplo majus valore rei emundæ solvitur. Quod tamen fit, quando quis vel minutissimam Virtutis partem Honoribus commutat vel Divitiis. Honestiores suppetunt ditescendi rationes etiam è Virtutis penu depromptæ. Cujusmodi sunt *Diligentia, Fides, Frugalitas, Temperantia*, & id genus aliæ Virtutes, quæ proculdubio satis magnam vim habent ad honestam quandam opulentiam rerumque copiam. *O dii immortales!* (inquit Cicero) *non intelligunt homines quàm magnum vectigal sit parsimonia.*

21. De *Nobilitatis* acquisitione nè minima quidem suboriri potest addubitatio, cum ipsa Virtus verissima sit Nobilitas, & perfectissimus primusque omnis nobilitatis fons atque origo; quemadmodum supra ea de re aliquantò fusiùs differuimus.

22. Postremò, quod *Amicitias* attinet, quantum ab eis Virtuti debetur ex eo intelligas, quòd nullæ veræ sine Virtute amicitia

citæ esse possunt, nec ullus purus & ingenuus amor, sed solummodo sordida lucri alijus vel emolumenti cupiditas, aut inutilis quidam levium & nugantium animorum lusus & lascivia.

Sola Virtus veras conciliat *Amicitias* & conservat, quæ cum se extulit (prout præclare ea de re differit apud *Ciceronem Latinum*) lumenque ostendit suum, & idem aspexit agnovitque in alio, ad id se admovet, vicissimque accipit illud quod in altero est, ex quo exardescit Amor sive Amicitia. Additque insuper, *Amare* nihil aliud esse nisi eum ipsum diligere quem ames, nullâ indigentia, nullâ utilitate quæsita. Ad quem sensum etiam alibi loquitur *Cicero*, pauloque apertius & venustius: *Amicitiam si ad fructum nostrum referamus, non ad illius commoda quem diligimus, non erit ista Amicitia, sed Mercatura quedam utilitatum suarum.*

De Natura
Decorum I. I.

Unde consequitur nullum humanæ vitæ præsidium ipsâ Virtute majus esse posse, cum sola per se tantam vim habeat alliciendi homines ad diligendum & ad conciliandam eorum benevolentiam, quam omnia honesta & opportuna officia comitari necesse est.

23. Est certè e Virtutum choro una *Veritas* quæ Amicitia minus apta videtur, cum odii potius & inimiciarum parens à plerisque habeatur. Ubi profectò perridiculum quiddam mihi semper visum est accidere in rebus humanis, quod illius *Judicis* vocem oderint

oderint plerunque homines, ad quam ipsi tamen perpetuò videri volunt provocare.

Cæterum nulla firma constansque *Amicitia* veritate carere potest non magis quàm fide & simplicitate, quæ necessarium est omnis veræ *Amicitia* fundamentum. *Neque enim fidum esse potest* (inquit Cicero) *multiplex ingenium & tortuosum*, addo occultum taciturnive, multò minùs adulatorium nimisque obsequiosum. Molesta quidem *Veritas* est, sed obsequium multò molestius, inquit ille, quòd peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinat.

Sed nec molesta *Veritas* est eis qui seriò *Virtuti* dant operam, quos non potest non mirificè oblectare omnis prudens *Monitio* quæ acerbitate caret & contumeliâ, tanquam indubitatum perfectissimæ *Virtutis* sincerissimæque *Amicitia* testimonium.

24. Fateor equidem multò diductiùs hisce de rebus agi posse multoque copiosiùs: sed pauca hæc sufficiant ad significandum quàm magnum momentum hæbeat *Virtus* ad *Externa* etiam *Bona* cujuscunque generis adipiscenda, quàmque tutum firmumque contra omnes humanos casus in ea positum sit præsidium.

CAP. X.

De Bono illo Externo, Summo Aeternoque, ad mentem Philosophorum.

I. **U**Nicum solummodo superest Bonum externum, quod & æternum est. Cælum ipsum non stultitiâ, quod dicitur, sed Virtute petimus, beatorumque geniorum societatem. Qualem describit Oraculi Responsum de Plotini animæ transitu ad felicissimum illum statum :

Μεθ' ὁμῶν μιν ἔρχαι ἥδη
 Δαιμονίῳ ἐρατοῖσιν ἀναπνοῖσιν αἰήταις.
 Ἐθ' ἐνὶ μὲν φιλότῃ, ἐν δ' ἡμεῖς ἀβεγὸς ἰδέσθαι
 Εὐφροσύνης πλοίων καδαῖης, πληθύνοντες αἰὲν
 Ἀμβροσίῳν ὀρεῶν δεύειν ὅθεν ὄρεν ἐρώτων
 Πόσιμα, καὶ γλυκερὴ ποιοῖ καὶ νήνεμος αἰθήρ.

Cic. de Senectute.

2. Cui quidem descriptioni affine est pium illud Catonis votum & professio ; *Non me vixisse pœnitet, (inquit ille) quoniam ita vixi ut non frustra me natum existimem ; & ex vita hac discedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Commorandi enim Natura diversorium nobis, non habitandi locum dedit. O praeclarum diem cum ad illud divinum animorum concilium aeternumque proficiscar, & cum ex hac turba & colluvione discedam !*

3. Quam

Cap. 10. *Enchiridion Ethicum.* 219

3. Quam opinionem etiam, tanquam de suo, repetit alibi *Marcus Cicero*. Non enim *De Consol.* is ego sum qui animum simul cum homine inter-
 ire putem, tantumque mentis lumen Divinâ Naturâ delibatum posse extinguere, sed potius certo tempore emenso ad immortalitatem redire. Quod ita ab eo dicitur quasi præsens hæc nostra vita mors animæ esset. Quod disertè affirmat *Scipio Africanus* percontanti *Cornelio* de suis defunctis an viverent: Imò *1a Somnio Scipionis.*
 verò (inquit) ii vivunt, qui ex corporum vinculis tanquam è carcere evolaverunt. Vestra verò quæ dicitur vita, mors est. Hujusmodi multa passim apud *Ciceronem* occurrunt, ut de *Plotino* nihil dicam & *Platone*.

4. Quæ quidem Immortalitatis spes, cum etiam *Paganis* illam antiquitus effulsisse atque enotuisse videamus, è Morali Philosophia nullo modo est excludenda; utpote quæ maiorum eorum omnium externorum quibus innocua Virtus, sive per arcanum quoddam factum, sive per nefariorum hominum invidiam & improbitatem, in hac vita vexari possit & affligi, certissima sit justissimæque compensatrix. Hâc igitur spe solâ fretus vir probus atque magnanimus omnia quæ cadere in hominem possunt subter se habet, eaque despicies casus contemnit humanos, culpæque omni carens, præter Virtutem & immortalitatem nihil censet ad se pertinere. Quemadmodum alicubi de Virtutis robore præclare gloriatur *Cicero*.

5. Erat

5. Erat autem hæc animi spes atque fiducia olim in *Socrate* valdè memorabilis, quâ tam facile adversarios suos mortemque ipsam contempsit. Qui cum *Apollinis* oraculo sapientissimus est judicatus, in hoc tamen solo sapere videri voluit quòd, cætera incertus, de Animæ immortalitate nihil dabitârit: neque enim hac de re (ut testatur apud *Ciceronem Lalium*) tum hoc tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, *Animos hominum esse divinos, iisque cum è corpore exiissent redditum ad cælum patere, optimoque & justissimo cuique expeditissimum.*

6. Itaque si qua in re quæ ad *Bona* spectat externa videri possit Virtus nobis officere, æquo tamen id animo constantique ferendum est, cum adeò ingens nos maneat post breve hujus vitæ curriculum compensatio. Imò verò in lucro potius ponere debemus quicquid in externis bonis, Corporis putà & Fortunæ, patimur, quandoquidem, si rectè atque sapienter, & prout res ipsa nos monet, hujusmodi jacturis uti velimus, quantum bonis istis externis adimitur, internis animi bonis tantundem additur & amplius.

Cum verò *Bona* illa externa, sicut corpus ipsum, mortalia sint & caduca, Interna verò non minùs quàm ipsa Anima immortalia & sempiterna, equidem ex his multò adhuc confirmatiores esse debemus ea lucra potius, quæ in corpore vel fortunis patimur, appellanda esse quàm damna & infortunia, auctiorisque

résque & locupletiores nos exinde magis fieri quàm mutilatos quavis ratione aut diminutos.

7. Quemadmodum enim perridiculum esset, si quis ex eo quòd pretium solverit centuplo minùs viliùsve eà re quam emit, conquereretur tamen se hâc ratione factum pauperiorem, fortunâsque suas indè esse comminutas: Ità profectò mihi videtur æquè absonum atque absurdum si quis contra Divinam Providentiam querelas adhiberet ob ea quæ in externis bonis patitur, cùm ex istis damnis & injuriis tanta internis animi bonis fieri possit accessio, quæ maximam sanè partem humanæ felicitatis conficiunt, quæ non brevissimo hujus vitæ spatio, sed æternis immortalitatis seculis mensuratur & clauditur. Ità ut si quis rectè sapere velit, non tam abhorreere debeat à rebus asperis & adversis, quàm eas tanquam sapientissimi Dei dona, maximâque & efficacissima Virtutum perficiendarum instrumenta, agnoscere & amplecti.

Hæc enim animæ vires explorant, omneque ejus vitium & rubiginem deterunt & abstergunt; hæc *Prudentiam*, *Fortitudinem*, *Sinceritatem* nobis ingenerant, omnemque omnino Virtutem; aut saltem nullam in nobis hæcenus sinceram fuisse Virtutem, in opprobrium nostrum, clarissimè demonstrant. Cùm igitur externa illa mala adeò utilia sint, existimari etiam debent, ut salubria omnia medicamenta, tolerabilia.

8. Atque

Enchirid.
cap. 10.

8. Atque ea certè mala externa quæ animum nostrum affligere non possunt nisi per propriam ipsius imaginationem, (juxta illud *Epicteti*, Ταχὴν τὰς ἀνθρώπους εἰ τὰ παθεύματα, ἀλλὰ τὰ πρὸς ἑαυτοῦ παθεύματων δόγματα) si cui illa intoleranda sunt, parùm se in Virtute profecisse agnoscat. Virtus illa nulla est quæ propriis viribus, nullis externis suffulta adminiculis, omnes imaginarias passiones non valuerit devincere & debellare. Ipsis verò corporis sensibus molestis & dolorificis obniti, eosque comprimere vel demulcere, aut efferatiores factos constanti tamen animo perferre, id certè supra humanæ naturæ vires positum esse potiori jure existimetur.

Tusculan.
Quest. 1.5.

Qua igitur de re præclare, ut de omnibus, *Cicero*: Dolor esse videtur acerrimus Vir-
tuti adversarius; is ardentes faces intentat; is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Quod tamen tam frequenter præstare non posset, nisi nosmetipsi in culpa essemus. Rectè enim instituta probèque imbuta natura res quædam invincibilis est. Sed nos, quod meritò ille conqueritur, umbris, deliciis, otio, languore, desidiâ animum infecimus, opinionibus maloque more delinitum mollivimus.

9. Quòd verò supra humanæ naturæ vires non sit vel summos dolores sponte nostrâ suscipere, ex eo manifestum est, quòd vel inanis gloriæ cupiditate, vel ex alicujus consuetudinis vi aut superstitionis, multi permagnos quidem

quidem & intolerandos dolores pertulerunt.

10. Nihil hîc attinet dicere de pueris *Spartanis*, qui ad aram verberibus accepti ut multus è visceribus sanguis exiret, nonnunquam etiam ad necem, non modò non exclamaverunt unquam, sed nè ingemuerunt quidem. Nihil de uxoribus *Indorum*, quas cùm plures singuli haberent, in certamen iudiciumque venerunt quæ cùm defuncto marito viva combureretur. Nihil de *Aegyptiis*, qui quamvis carnificinam subire maluerunt quàm ibim, aspidem, felem aut canem violare. Nihil de *Turcis* aut *Americanis*, qui immania spontaneæ Tolerantiæ specimina aut superstitionis aut ostentationis causâ frequentissimè ediderunt. Hujusmodi enim exemplis omnes scatent Historiæ.

Tasulan.
Quæst. l. 2.

Tasulan.
Quæst. lib.
5.

11. Quòd si natura rudis, inculta, imperita, barbara, veræque Virtutis rerumque optimarum ignara, tantâ polleat animi firmitudine & tolerantia, verane ac genuina Virtus, quæ divinum quiddam est, cùmque Deo ipso conjuncta, splendidâque beatæ immortalitatis spe armata semper & præmunita, potestne illa tergiversari, isque malis cedere quibus inermes ipsos barbaros succumbere maximopere puduisset? Minimè gentium, vera sinceræque Virtus id non potest. Facile tamen id possunt illius molliusculi quivis & delicatuli proci, qui leviter cum illa deliciari amant & colludere, noménque suum ex ipsius familiaritatis opinione ornare utcunque & co-

cohonestare : Siquid verò duri asperive illius causâ subeundum præsentiant, personam exuunt perbelli isti Histriones, seque non Virtutis amatores, sed honorum, opum, corporisque voluptatum, palàm apertèque ostendunt.

12. Quamobrem qui seriò philosophari velit, cum tam manifestum sit supra illius vires positum non esse, (quod infinitis ferè exemplis possemus probare, nisi brevitati studeamus) oportet eum toto animo eniti ut perfectam assequatur patientiam, quâ omnes omnino animales voluptates corporisque dolores subter se habeat, prorsusque contemnat, solâ Virtute contentus, certissimoque illo Virtutis fructu beatâ Immortalitate; nec audere prius aut apud seipsum fingere, aut profiteri apud alios, se ullam habere virtutem, quàm eam quam supra descripsimus *Patientiam* assecutus fuerit. Neque enim rectè habere dicimur vel tenere id quod in cujuslibet potestate est è manu nobis excutere.

13. At verò inquires, Ain' tu, éstne sic sapere via ad humanam felicitatem expeditissima? Magnatem me faciet hæc tua Philosophia, aut Familiam meam opulentam? An non potius hæc tua decantata Virtus bonâque Conscientia, nisi fortè tibi benigniori degitur sub climate, rectâ perducet hominem ad Ignem vel Patibulum, quemadmodum infinita testantur exempla à primis usque temporibus repetita, perque totum terrarum orbem

bem passim edita. Ejusmodi verò Virtutis ratio exponi debet, non quæ aliquibus locis aut temporibus accommodata sit, sed quæ omni loco ac tempore quæ bona sunt nobis conciliet, mala verò aut procul à nobis averruncet, aut saltem eis ferendis, siquando obveniant, nos semper efficiat pares.

Quantum Virtus ad Honores Opesque & ad alia id genus bonâ conferat, supra jam innui, nec hic repetô. Solum addo, honestam paupertatem injustis divitiis esse præferendam, easque divitias esse injustas quæ vel minimâ virtutis jacturâ acquiruntur vel retinentur. Relinque tuis Virtutem tuam in hæreditatem, quâ si carent, non merentur tuo tanto cum dispendio ditescere. Si eam habent, superfluis non indigebunt divitiis.

14. Quod verò Ignem attinet & Patibulum; Si *Patientiâ* cares, pro certo scias te occultum semper aut Principis, si res tulerit, aut Patriæ, aut Religionis, aut Amicorum, aut horum omnium tecum circumgestare proditorem. Quod si *Patientiâ* satis sis instructus, dic feroculis istis, dic istis hominum larvis, Animam humanam nec flammis absumi posse nec aquis extinguï, nec ullis tortorum lanienis distrahi in partes nec discerpi, nec ipsam Virtutem ab invita animâ divelli, nec Deum ipsum à Virtute Animæque.

15. Præterea, Summæ esse & improbitatis & stultitiæ, quando Deus hinc vitam nostram reposit, non libentissimè reddere depositum

tam potenti iustoque Petitori. Reposci autem ab eo semper, quoties ejusmodi proponuntur vivendi conditiones quæ consistere non poterunt cum ea observantia quam Deo debemus & Virtuti.

16. Postremò, In extremis angustiis non solere Deum deesse suis, vitamque beatam vix in mediis tormentis interrumpi, modò non remittat se animus, nec eum incepti pœniteat, sed forti & sincero affectu in mediis doloribus ad Deum perpetuò anhelet beatamque immortalitatem. Animam enim nostram ex omnibus hisce sive exustionibus sive laniens ad oras superas divinumque illud Animorum concilium cœtūque integram & indelibatam pervolare, summisque gaudiis & tripudiis, tanquam ex diuturniori aliquo bello victricem exiliòve reducem, in cœlestem patriam excipi.

17. Quæ ibi lætitia ! qui triumphi ! quàm suaves beatorum Geniorum Animorumque congressus & complexus ! quàm amica colloquia ! Quæ congratulationes redeunti à tantis laboribus Animæ, tamque dira ob Veritatis Virtutisque amorem perpeßæ ! Quàm solidis plausibus, quàm canoris acclamationibus Supernæ illæ sedes reboabunt ! vel potius quàm solidam & sempiternam felicitatem adipiscetur victrix Anima in supernis illis sedibus ! ubi æternâ juventâ floret impollutus Amor, sinceræque Amicitia ; ubi divini discurrunt Splendores, pulcherrimæque
bo-

bonorum Geniorum obverfantur vultus & aspectus; ubi purum circumfulget Veritatis lumen, veræque Virtutis candore omnia renident; ubi perpetua rerum pax & tranquillitas, quies inconcussa & inexpugnabilis securitas; ubi denique ea est voluptas & felicitas quam alibi humanæ animæ nusquam possunt experiri.

18. Dei enim imago quædam Animus est, ex ipso Deo delibata & profecta: Profecta autem à Deo cœlum ipsum appetit, nam in eum locum unde discessit semper optat redire. Terra autem si cui appetenda, corpori soli est. At verò animis æterna cœli sedes quærenda, eaque propria illorum patria. Siquidem animorum nulla in terris origo inveniri potest, ut præclare ea de re philosophatur Cicero.

De Consolatione.

19. O vitam verè vitalem, quæ intimos animæ sensus hâc crustâ corporis crassoque cortice nudatos jucundissimis cœli voluptatibus lenissimisque divinæ auræ spiraculis tam mirificè percellit, perflat & permulcet! O beatissimum victricis Virtutis statum omnibus bonis & gaudiis circumfluentem! Sed & beatam illam mortem & carnificinam, quæ fortes & constantes animas ad tanta gaudia tantâsque voluptates transmittit!

20. Magna sunt, fateor, quæ hîc loquor & per totum hunc libellum: Majora tamen non sunt quàm quæ veræ & genuinæ *Moralis Philosophiæ* descriptioni competunt: Neque enim

Rectæ Rationis limites captumve transcurrunt, nec insigniorum Ethnicorum excedunt professiones & testimonia.

21. Verum nequa fraus fiat Religioni, apertè dicam liberèque quod sentio, nempe, Præclara illa ferè omnia *de Deo, de Anima, deque Virtute*, quæ in veterum Philosophorum scriptis reperiuntur, vel quæ de præstantiorum Ethnicorum dictis fastisve memoriæ produntur, aut antiquissimæ Ecclesiæ Dei doctrinæ vetustæ Cabbalæ, aut æterno, Dei Filio, **LOGO** accepta esse referenda; qui ab omnibus retro seculis singulos homines aliquali, quosdam verò pleniori præter cæteros acriorique, sensu honestatis imbuunt.

Hæc est enim illa lux quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, prout Christiana testantur oracula. *Pythagoram* verò è fontibus Hebraicis sapientiam suam hausisse Scriptores veteres tum sacri tum prophani suis certatim confirmant suffragiis. Hujus autem sapientiæ partem præcipuam, *de Deo, de Anima immortalitate, deque vita ac moribus*, in *Platonem* derivatam fuisse, mox in *Stoam Peripateticamque*, postea verò in totum ferè terrarum orbem redundasse, manifestius videtur quàm ut quisquam de eo possit dubitare.

22. Quamobrem ut præclara aliquammultorum Ethnicorum Virtus & Sapientia Divinæ Providentiæ vim & benignitatem penetrantem ad omnia & longè latèq; dimanantem non mediocriter

diocriter illustrant ; ità sanè Ecclesiæ gloriam
obscurare non possunt, cùm quicquid pulchri
apud Ethnicos occurrit aut Ecclesiæ Dei do-
ctrinæ debeatur, aut *Divino Logo*, quem Vetus
Ecclesia è Tabernaculo elucentem, Nova ve-
rò, id est, Christiana, in humana *Messia* na-
tura tanquam in sanctissimo quodam Templo
gloriosè residentem, sanctè, prout par est, re-
ligiosèque colit ac veneratur.

F I N I S.

ERRATA sic corrige.

Pag. 21. lin. 12. lege *transmittum*. p. 25. l. 16. pro *definere*
lege *definire*. p. 47. l. 24. *inditi*. p. 95. l. 15. *ratione*. p. 112.
l. 17. pro *quod lege quid*. p. 130. l. 10. pro *lege m*. p. 137.
l. 16. pro *pii lege Dii*. p. 146. l. 25. *exturbetur*. p. 160. l. 4. *vir-*
tutis sensus. p. 181. l. 16. pro *injuriam lege ineuriam*. p. 187. l. 28.
pro *juventur lege curentur*. p. 203. l. 8. *jure*.
